

Rambynas

1 (19)
2021 m. birželis

Rambynas

Pagėgių krašto draugijos „Sandūra“
leidinys 2021 m. 1 (19)

SPAUDOS,
RADIO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Spaudos projektą „Rambynas – Mažosios Lietu-
vos etnoregiono savitumo išsaugojimui – 2021“
iš dalies finansuoja Spaudos, radijo ir televizijos
rėmimo fondas

Redakcinė kolegija

Diana Milašauskienė – vyriausioji redaktorė

Eugenijus Skipitis – leidinio sudarytojas

Marytė Gečienė

Birutė Žemgulienė

Juozas Vercinkevičius

Vytenis Almonaitis

Egidijus Bacevičius

Rengėjas (leidėjas)

Pagėgių krašto draugija „Sandūra“

Finansiniai rėmėjai

UAB „Senasis Rambynas“, UAB „Veizas“, AB „Vil-
kyškių pieninė, Rasa ir Sigitas Stoniai; Pagėgių savi-
valdybės tarybos nariai: Edgaras Kuturyš, Eugenijus
Dargužas, Ramutė Valančienė, Ričardas Mažutis,
Remigijus Kelneris, Algis Grublys, Juozas Žuklija;
Pagėgių krašto draugijos „Sandūra“ bičiuliai, 2020 m.
parėmę draugiją 2 proc. pajamų mokesčiu, taip pat
visi, įsigiję ir užsiprenumeravę žurnalą „Rambynas“

Informaciniai rėmėjai

Nacionalinis Lietuvos istorijos žurnalas „Voruta“

TURINYS

Norbertas STANEVIČIUS Mažvydo pėdsakų beiėškant. Ragainės miesto istorijos ir kultūros bruožai	2
Roza ŠIKŠNIENĖ Laikrodžiai Mažosios Lietuvos gyventojų buityje ir kultūroje	15
Petras ŠMITAS Adomas Skiežgelas – architektas – menininkas	21
Anatolijus JAKIMOVAS Mažlietuvių aprangos savitumai istoriniame kontekste	31
Eugenijus ŠALTIS Apie Bičiulį, kuriam talentų Dievulis davė ir drėbtelėję	42
Egidijus BACEVIČIUS „Pakraščio soduose“ brandintos kultūrinės vertybės: kraštotyros judėjimas Mažojoje Lietuvoje (I dalis)	49
Dainius KINDERIS Gyvenimas po karo. Aukštgiriai	56
Zusammenfassung	61
Abstract	63

Virėelio nuotrauka. Ragainės pilis. Dailininkas C. Haacker, 1900 metai. Švedijoje gyvenančios mecenatės Marinos
Kulčinskajos dovana Martyno Jankaus muziejui. E. Skipičio nuotrauka

Elena MEZGINAITĖ

*Su žmonėm, kurie gyvena, su žmonėm, kurie nakvoja
ant baltų, ramių pagalvių ar prie bėgančio vandens,
nakčiai laužą prigesinę, lengvą mintį pasiklėję
ir sulaukę, kol ties veidu begalybė pasilenkė.*

*Su žmonėm, kurie sustoja ir akis pakėlę žiūri
į neramų, aukštą dangų, ir nežino, kę baugu:
ar kę vakaras užėjo, ar kę širdį vėlei duria,
ar kę atlėkė gegutė į alyvas prie langų.*

*Su žmonėm, kuriem užtenką vieno takę palei kluoną,
vieno šokio šviesią nakį po kerotais ažuolais.
Su žmonėm, kurie nužydi vieną kartą – kaip aguonos,
su žmonėm, kurie kėlajoja – amžini tarsi kėliai.*

*Su žmonėm, kurie už lango, su žmonėm, kurie už durų,
su žmonėm, kurie už miško ir už bėgančio vandens
į tą patį mano dangų, į tą patį dangų žiūri
ir nežino, kę galvoja. O galvoja, kę gyvens.*

Iliustracijai panaudotas A. Jakimovo nuotraukos fragmentas.

Mažvydo pėdsakų beieškant. Ragainės miesto istorijos ir kultūros bruožai

Norbertas STANKEVIČIUS

Klaipėda

Lietuvių kalboje žodis ragana, kaip ir daugelis moteriškos giminės daiktavardžių, turi dešimtį mažybinių formų – deminutyvų ir išvestinių jų atmainų. Turime: raganė, raganėlė, raganaitė (ir tarmišką lietuvininkų raganatė), raganytė, raganikė, raganiukė bei raganukė, retesnes formas ragančiukė, raganužė ir raganužėlė, raganiokė ir raganiotė. Taip ir norėtusi Ragainės miesto pavadinime įžiūrėti senojo tikėjimo šaknis, mitologinę prigimtį. Kitas – tikresnis pavadinimo

paaishkinimas yra susijęs su veiksmazodziu *rangytis*, davęs upėvardį Rangytė, Ragnytė ar Ragnė. Miesto vardas kildinamas ir nuo *ragas*, *raguva*. Iš tiesų, žiūrint nuo Nemuno į šį miestą, matoma terasa ir šlaitas, ant kurio pastatyta pilis, o upelis teka tarp pilies ir Nemuno. Pirmieji skalvių, po to vokiečių pilies pavadinimai ordino kronikose buvo Raganita, Ragnitin, Ragenitien, Rangnith, Rangniten ir Ragnite. Lenkijoje tradiciškai naudojamas lotynizuotas miesto pavadinimas

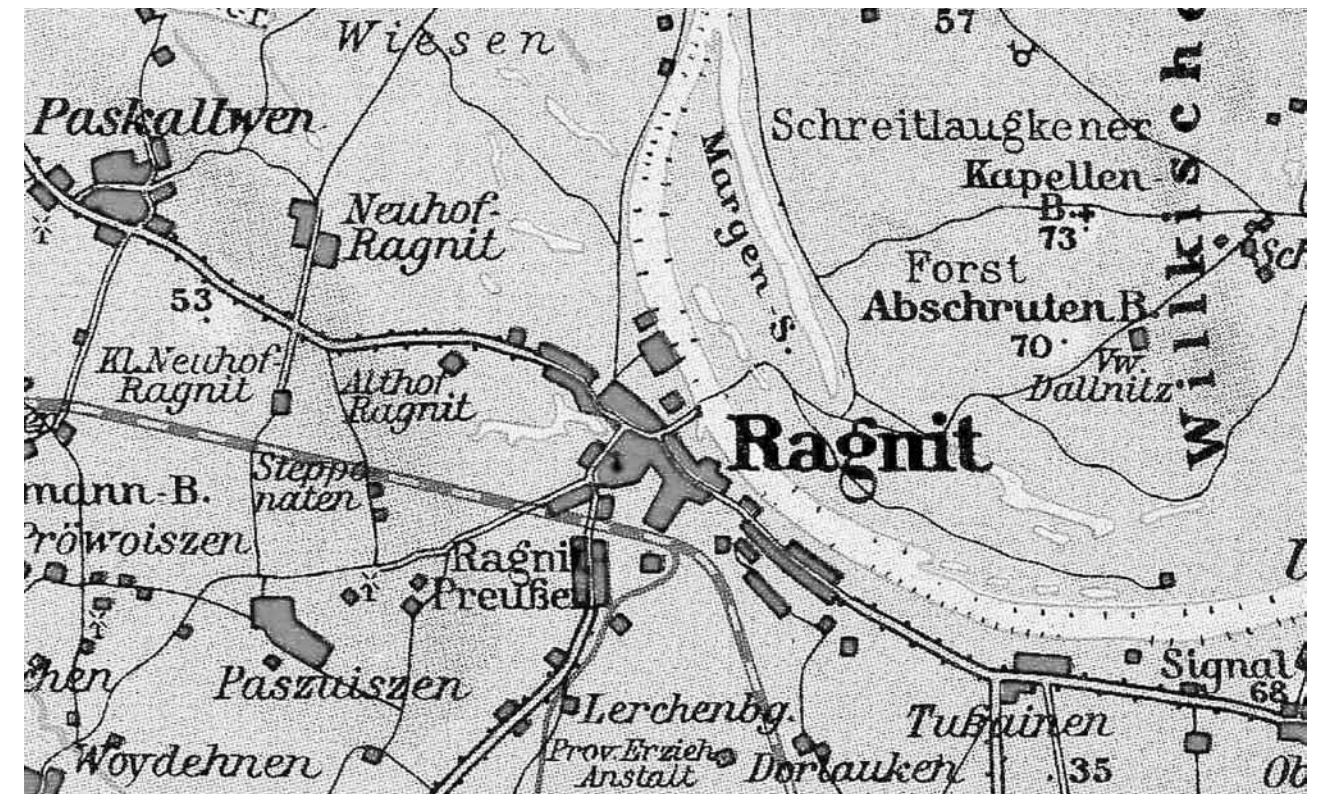
Skalvių, po to vokiečių pilies vieta senajame piliakalnyje į rytus nuo miesto centro. 1910 m. nuotrauka iš www.bildarchiv-ostpreussen.de/

Ragneta. M. Mažvydas miestą vadino lotyniškai Ragneta, o knygoje – Ragayne.

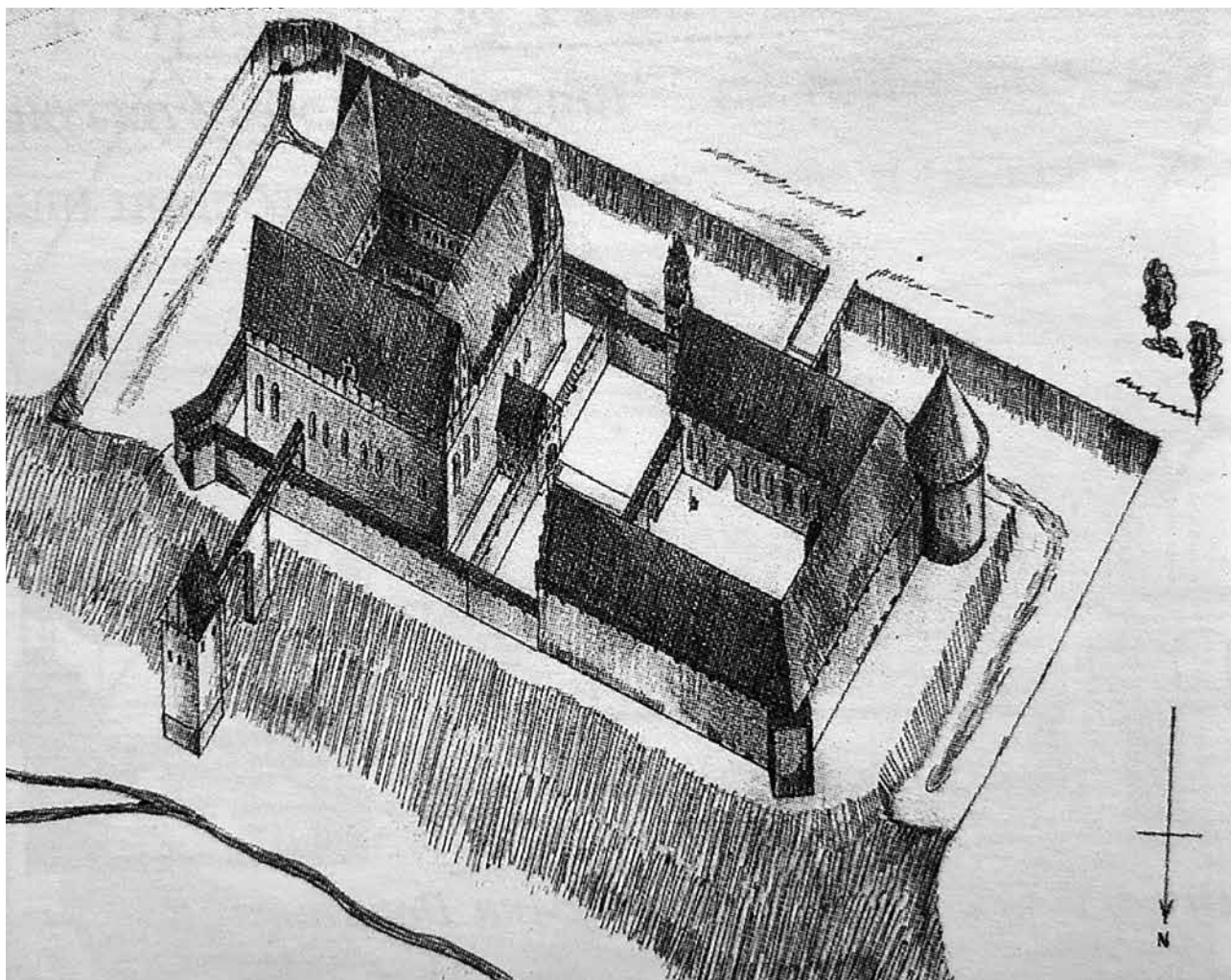
Nuo Tilžės iki Ragainės tėra 12 kilometrų, pakelyje – trys gyvenvietės. Iki Įsruties yra 45 km, iki Gumbinės 55 km. Tiek pat, 55 km, skiria Ragainę nuo Šilutės. Iki Rambyno kalno tiesia linija – 5,5 km. Maždaug už 10 km į rytus nuo Ragainės į Nemuną įteka paskutiniai didieji jo intakai: Jūra ir Šešupė. Pagaliau Ragainę nuo Karaliaučiaus skiria 130 km, o iki Kauno automobiliu yra 150 km. 20–30 km už Ragainės ėjo ilgaamžė, Melno taikos nustatytoji krašto siena.

Dar iki kryžiuočių pasirodymo ties Ragainė buvo kelios skalvių pilys: Skalvakalnyje, rytiniame miesto pakraštyje (ten likusi kalva vokiečių literatūroje vadinama Hagelsbergu), už kilometro nuo jos į rytus esančiame piliakalnyje, vokiečių vadintame Landeshutu, ir dar viena prie Eisulių. 1275–1289 m. riterių kariuomenė sunaikino Nemuno pakrantėje buvusius prūsų ir skalvių įtvirtinimus, tarp jų ir Rambyno šventvietę. Karas buvo itin žiaurus: vyrai nužudomi, moterys ir vaikai išvedami į nelaisvę. Galbūt šitų žygių metu šimtai skalvių šeimų buvo priverstos trauktis į Lietuvą, jas apgyvendinant Gardino – Lydos krašte. 1289 m. naujo žygio metu kryžiuočiai sunaikino spėtas atstatyti pilis, o piliakalnyje pasistatė savo forpostą prieš kietasprandę Lietuvą, kuriai niekas gražiuoju nepajėgė nunešti Dievo žodžio. Į kraštą atvyko svetimi, tvirtai nusiteikę valdyti. O kai vietos žmonės

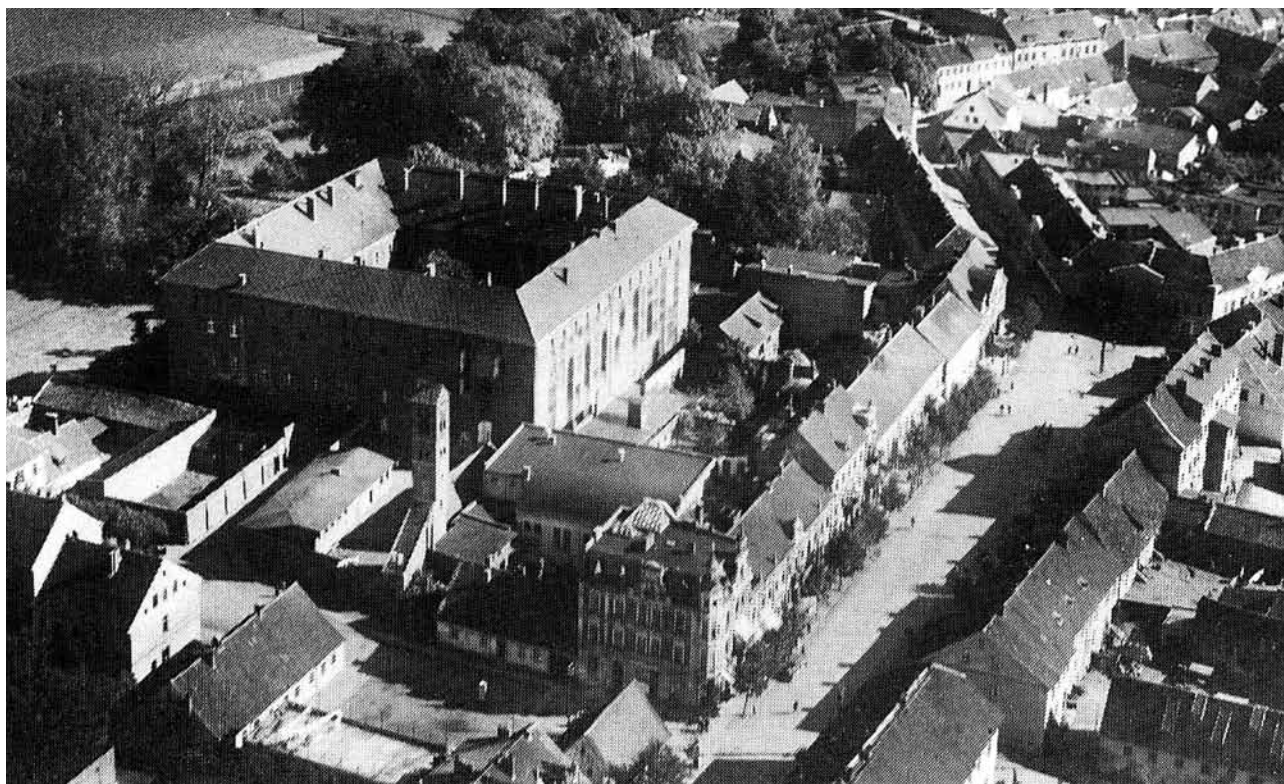
nepasiduoda ir ima gintis, – jų dauguma išžudoma, kiti paverčiami vergais. Toks buvo to karo principas: kariaujant prieš pagonis viskas leista, nugalėtojui viskas priklauso. Kaip matyti iš karo įvykių aprašymų, kovodami Ordino broliai nerodė jokio žmoniškumo. Ir vis tik šitie žmonės pretendavo būti kultūros nešėjais. O vietiniai matė savo žmogiškąjį orumą laisvėje ir kultūroje, kurias Ordinas naikino. Užgrobtame piliakalnyje įkurdinta stipri įgula – 40 riterių ir 100 ginklanešių, o toji pilis skalvių žemės širdyje padaryta naujos komturijos centru. Lietuviai ir žemaičiai apie dešimt sykių bandė sunaikinti pavojingų vokiečių pilį, du–tris kartus tai buvo pavykę. Tačiau vokiečiai atėjo ilgam. Naujoje, erdvesnėje vietoje už 2 km į šiaurės vakarus didelėmis pastangomis 1397–1409 m. buvo pastatyta nebeįveikiama tvirtovė – viena pačių stipriausių pilių ordino valstybėje. Tvirtovę statė keli tūkstančiai žmonių, jų tarpe ir pavergtieji prūsai, įkaitai, belaisviai lietuviai, o jų darbas buvo prilygintas katorgai. Frazė „padaryti ragnitiečiu“ įėjo į vokiečių teisę ir reiškė *nuteisti priverčiamiesiems darbams*. Manoma, kad pilies statybai vadovavo Nikolaus Fellensteinas – Marienburgio pilies statybų vadovas, jam talkininkavo apie 30 statybos meistrų iš įvairių ordino pilių. Čia pat gamino plytas, skiedinį, lentas, pastatytos dirbtuvės, plytinės, sandėliai, suorganizuota apsauga, apskaita, nakvynė ir maitinimas. Iš Dancigo ir Karaliaučiaus buvo

Ragainės apylinkių 1936 metų žemėlapis. Iš knygos Ostdeutsche Heimat in Karte, Bild und Wort. München, 1976

Ragainės pilies XV a. rekonstrukcija. Nuotrauka iš Bachtin A. Zamki i ukreplenija Nemeckogo ordena. Kaliningrad, 2005

Pilis ir senamiestis prieš Antrąjį pasaulinį karą. Iš <https://www.flickr.com/photos/>

gabenamos kalkės, vinys, stiklas, medžio detalės. Langai buvo ištikinti skaidriu ir spalvotu stiklu. Pilis turėjo aukštas ir plačias mūrines sienas, vakarinėje pusėje – įtvirtintą priešpilį su dviem bokštais, pylimą, gynybinį griovį, papildomą vandeniu iš upelio ir tvenkinio per malūno užtvanką.

Igula buvo aprūpinta didelėmis atsargomis, arbaletais ir patrankomis, paraku. Įėjimas vedė iš vakarinės pusės. Pietinėje pusėje buvo kapitulos salė ir koplyčia su į rytus nukreiptu altoriumi. Į Nemuną atgręžtoje šiaurinėje dalyje buvo konvento refektoriumas, o rytinėje dalyje – gyvenamos patalpos ir bendras miegamasis.

Keturaukštė pilis buvo beveik kvadrato formos, 58x59 m, sienų aukštis 12 metrų, o storis siekė 2–3 metrus. Nežinome, ar tada pilyje būta bokštų (išskyrus bokštelį virš koplyčios), kokia buvo stogo forma. Pilis turėjo apie 6 arų ploto vidaus kiemą, kurį iš visų pusių supo dviaukštė praėjimų galerija. Galerija buvo nuardyta XIX a., po gaisro pritaikant pilį kalėjimui. Tuomet kiemelio plotas padidėjo iki 9 arų. Iš viršutinių aukštų buvo matyti Nemuno panorama, o laisvas judėjimas upe buvo užkirstas. Šių darbų metu Ragainė išsiplėtė, atsirado vienuolynas, gauta prekybinių teisių privilegija, tačiau 1410 m. prasidėjusi lemtinga ordino krizė nebeleido gauti miesto teisių. Pilis ir miestas kūrėsi pietiniame Nemuno krante, 5–36 m virš jūros lygio. Ragainės komturija buvo didelis ir svarbus kryžiuočių valstybės darinys, užvėręs Lietuvai kelią marių link, kontroliavęs laivybą ir prekybą Nemunu, per šnipus ir perbėgėlius rinkdavęs žinias apie Lietuvos vidaus padėtį. Čia telktas karinis kumštis Žemaitijai ir Lietuvai pulti. Komtūras buvo karo vadas, teisėjas ir vyriausias pareigūnas. Pas Ragainės komturą apsistojo ir vėliau Tapiavoje buvo jo pakrikštytas kunigaikštis Vytautas, pabėgęs iš Krėvos nelaisvės. Dar anksčiau, 1366 m., deryboms pas komturą ir atvykusį ordino maršalą atėjo kunigaikštis Kęstutis. Apie užmojį, su kuriuo ordino laikais vyko komturinio miesto statyba, byloja tai, kad bažnyčią sumanyta statyti už kilometro nuo pilies – už turgaus ir tvenkinio, ant kalvos, apie 10 metrų aukščiau nei stovėjo pati pilis. Labai tikėtina, kad bažnyčia turėjo apgalvotą funkciją ginti neapsaugotą pietinį miestelio pakraštį. Už bažnyčios pakilumos kraštu ėjo pylimas su medine gynybine siena, kokią tada turėjo ir Tilžė. Tokia *Hackelwerk* gyvenvietė prie pilies su ten įkurdintais skalviais minima dar 1403 m. Pirmąjį Ragainės apibūdinimą pateikė flamandų riteris Žiliberas de Lanua 1414 m.: *Iš Kauno tęsia kelią ir rogėmis Nemuno upe ir pravažiavau dar dvi*

Lietuvos pilis. Paskui, keliaudamas per labai tuščią kraštą, per didelius miškus ir dideles upes, įvažiuoju į Prūsiją. Vėliau pasiekiau didelę pilį ir mažą miestą, apjuostą medine siena, kuris vadinasi Ragainė. Jame yra vienuolynas ir komturija.

Beje, Ž. de Lanua tiksliai įvardijo atstumą, parašęs, kad nuo Kauno iki Ragainės buvo 16 mylių, kas dabar atitiktų 130 kilometrų. Jo paminėtas vienuolynas priklausė pranciškonams ir veikė nuo 1409 metų. Labai tikėtina, kad jame ir buvo po 1525 m. įkurta evangelikų bažnyčia, o vienuolyno nuosavybė atiteko naujajai parapijai. Minima, kad Ragainės komturijos administracija neorganizavo pasipriešinimo kryžiuočių valstybės ir katalikų religijos transformacijai.

Už keleto namų į pietvakarius nuo bažnyčios buvo vieni iš trijų miesto vartų. Pro juos išeinanti gatvė tuojau šakojosi į dvi kryptis: į Karaliaučių pro Skaigirius ir į Įsrutį per Šilius, Kraupiškį. Vartai pavaizduoti seniausiam žinomame miesto atvaizde – 1684 m. graviūroje. Toliau bažnyčios ilgai nebuvo nieko statoma. Toks Ragainės planas atsispindėjo ir F. L. von Schrötterio 1800–1805 metais sudaryto Prūsijos žemėlapių fragmente. To meto miestams – tvirtovėms buvo įprasta, kad pavojaus metu pilis priimdavo dalį artimiausių apylinkių žmonių su jų turtu. Priešui visai priartėjus, priemiesčio ir miesto namai būdavo uždegami. Todėl miestai ilgai buvo mediniai, išskyrus pačią pilį ir bažnyčią. Iš šiaurės ir rytų miestą saugojo Nemunas, taip pat jo senvagės ir užliejamos pievos. Iš vakarų ir pietvakarių – netaisyklinių kontūrų Malūno tvenkinys. Iš jo prasiveržęs upelis $\cap$ formos plačiu lanku apjuosia pilį ir beveik už kilometro nuo pilies įteka į Nemuną. Kadangi apylinkėje tarp Skaluvos ir Šešupės daugiau upelių nėra, galbūt šis kadaise ir vadinosi Ragnyte ar Rangnyte, perdavęs savo vardą skalvių, taip pat vokiečių piliai ir gyvenvietei bei nukonkuravęs Landeshuto pavadinimą. Pastaraisiais dešimtmečiais apie pusę miesto tvenkinio jau nusiausinta, užpilta, tačiau likusioji dalis nuo sovietinių laikų oficialiai vadinama *Ragnitskoje ozero*. Prie senojo piliakalnio už 2 km į rytus, kur stovėjo skalvių, o vėliau vokiečių pilis, upelio nėra, tik vasarą išdžiūstantys polaidžio upokšniai.

Istorija mini 45 Ragainės komtūrus. Pirmasis – Bertoldas iš Austrijos, apie kurį Petras Dusburgietis pasakoja žavingą istoriją, netrukus tapo Karaliaučiaus komtūru. Komturijai priklausė visas Nemuno žemupys, plati Kuršių marių pakrantė nuo Labguvos iki Kintų, o kurį laiką ir didelė dalis Žemaitijos bei Nemuno vidurupis iki Kauno. Į pietus nuo jos buvo kaimyninė Karaliaučiaus

komtūrija. Tarp keliolikos pilių ir pilaičių ryškiai savo jėga išsiskyrė komtūro būstinė Ragainėje, pabaigta statyti prieš patį Žalgirio mūšį. Kryžiuočių valstybėje iki Vyslos upės buvo 19 komtūrijų ir dar keturių vyskupijų teritorijos. Dabartinės Kaliningrado srities vietoje būta keturių komtūrijų, betgi jų plotai driekėsi dar toliau – į dabartinę Lenkiją ir Lietuvą. Pilyje buvo telkiama kariuomenė skaudiams smūgiams į mūsų krašto gilumą. Ties Ragaine per Nemuną keldavosi kryžiuočių kariuomenė savo kruvinoms „reisams į Lietuvos ir Žemaitijos dykras“, ką liudija XIV a. pabaigos vegeberichtai. 1409 m. ties Ragaine vokiečiai sulaukė lenkų laivus, konfiskavo jų krovinį – į Lietuvą gabentus grūdus ir galbūt ginklus žemaičių sukilėliams. Tai buvo vienas iš 1409–1410 metų karo ir Žalgirio mūšio pretekstų.

Turėdami neįveikiamą pilį, Ragainės komtūrai iki pat XVI a. neatsisakė įtakos ir sprendimų teisės abiejuose Nemuno krantuose. Taip iš jėgos pozicijų 1516–1518 m., atvykus komtūro kariuomenei, ordino naudai buvo išspręstas teritorinis pasienio ginčas dėl Katyčių. Nebelikus Ordino valstybės XVI amžiuje, iš komtūrijos sudarytas Ragainės didysis valsčius, po to distriktas, apskritis. Ilgainiui plotas mažėjo čia įkuriant kaimynines Tilžės, Labguvos, Pakalnės ir Pilkalnio apskritis.

1946 m. balandį buvo teisiškai įformintas Rusijos TFSR Kionigsbergo srities įkūrimas su Ragnito rajonu jos sudėtyje. 1946 m. rugsėjį įvesti dabartiniai gyvenviečių vardai. Pagal 2008 m. reformą Niemano rajonas tapo savivaldybe, čia vadinama *municipaline miesto apygarda*.

Mieste yra viena pagrindinė išilgai Nemuno einanti gatvė – Pergalės (Pobiedy, buv. Tilžės ir Hindenburgo – pastaroji dar anksčiau vadinosi Ilgoji, Lenkų, o 1904–1925 m. Vokiečių). Nuo jos atsišakoja Spalio (Oktiabrskaja, buv. Bažnyčios) ir Tarybų (Sovietskaja, buv. Landrato Pennerio ir Šaulių). Senoji Turgaus aikštė prie pilies yra Pergalės gatvės dalis. Miesto vaizdą daug kur pakeitė plytiniai penkiaaukščiai, be gailėsčio nugriauta daug senųjų namų. Dabar mieste yra aštuoni paminklai: du iš jų Leninui, po vieną – Raudonajai armijai, pasieniečiams ir kariams internacionalistams. 1993 m. buvo atkurta dalis prieškarinio paminklo žuvusiems Pirmojo pasaulinio karo kareiviams: jame vaizduojama liūdna motina, palydinti išeinančius į karą. Paminklas iki 1945 m. stovėjo Bažnyčios gatvėje. Išliko originalus užrašas kitoje pusėje.

2012 metais pagrindinėje gatvėje pastatyta senąją mitologinę miesto vardą primenanti bronzinė, žmogaus aukščio laumės – raganaitės

skulptūra. Daugelis skulptūrą vadina Prūsijos princese Ragneta. Dabartiniame miesto plane nurodomi šeši ar septyni parkai, taip pat dar ir technikos parkas, teniso kortai, prieškarinio stadions.

Keli pastatai yra įregistruoti kaip vietinės reikšmės kultūros paminklai (tarp jų buvęs gydytojo gyvenamasis namas, von Macko rūmai Sendvaryje). Kryžiuočių ordino pilies griuvėsiai iki šiol tebėra miesto akcentas ir neabejotina įžymybė. Bet... pati didžiausia Rusijos teritorijoje viduramžių pilis yra, deja, ne federalinės, o tik vietinės reikšmės istorijos – kultūros objektas. Jau tai parodo šitos valstybės požiūrį į užimto krašto istorinio paveldo svarbą. Beje, iki 2007 m. pilis neturėjo jokio paminklinio statuso. Kadaise keturiuose pilies aukštuose buvo vienuolika salių ir daugybė mažesnių patalpų. Statė amžiams, su žinomu vokišku tvirtumo rezervu... Savo metu pilyje dažnai lankydavosi ir Martynas Mažvydas, nes buvo kviečiamas vertėjauti. Apskrities viršininkui Sebastianui Perbantui Mažvydas dedikavo savo antrąją, 1549 metais išspausdintą knygelę. Vėliau čia dirbo vietos administracija, miesto taryba, teismas, archyvas. Pilyje kelis kartus kilo gaisrai. Po vieno iš gaisrų 1829 metais ji buvo pritaikyta kalėjimui. Pietinėje dalyje – kapitulatos salėje ir koplyčioje tarpukario metais buvo atidengta ordino laikų sienų tapyba. 1944 m. pabaigoje pilis sudegė bombardavimų ir artilerijos apšaudymų metu. Sovietmečiu griuvėsiai nesaugoti ir net sprogdinami, naudoti trijų karinių filmų dekoracijų aikštelėms. Gotikinė XV amžiaus pradžios pilis, buvusi ordino citadelė, nuo 1945 metų būdama be stogo, negailestingai aižėja ir trupa. Seniai laikas galvoti apie pilies sienų ir perdangų apsaugą, konservavimą. Unikalus architektūrinis paminklas, išlikęs per karus, ilgus šimtmečius atlaikęs daugybę negandų ir stichinių nelaimių, buvusi Teutonų ordino citadelė dabartinio nedidelio miesto centre pasitinka atvykstančius apgailėtinais griuvėsių vaizdais. Kol kas vienintelė apsauga – tai 1990 m. iškelti aplinkinių gyventojų sandėliai ir tvarteliai ir 2001 m. pastatyti metaliniai vartai į pilies kiemą. Visgi norintieji patenka į vidų pro langus, kai kas – pro tų pačių vartų apačią. Pusiaus paslapčia iš jos sienų vis lupamos plytos. Kaliningrado srities Dūmos sprendimu 2010 m. visų krašto pilių liekanos kartu su žemės sklypais buvo perduotos Rusijos Cerkvei. Kad piktai liežuviai nesakytų, jog per dešimtmetį nieko nepadaryta – prašau, 2020 metų naujovė – prie rytinės sienos, kuria būdavo galima užsiropšti į pilį, pastatytas metalinis atitvaras.

Dabartinis pilies vaizdas nuo Nemuno pusės – iš Bachtin A. Zamki i ukreplenija Nemeckogo ordena. Kaliningrad, 2005

Ragainės pilyje 2018 m. N. Stankevičiaus nuotrauka

Mums Ragainė tebėra brangi kaip Mažosios Lietuvos ir Martyno Mažvydo miestas. Pirmosios lietuviškos knygos autorius nuo 1549 m. iki 1563 m. dirbo Ragainės klebonu. Pagal to meto paprotį jis greičiausiai buvo ir palaidotas bažnyčioje. Bažnyčia yra dalinai išlikusi. Ji stovi savo istorinėje vietoje, ant kalvelės, kaip ir Martyno Mažvydo laikais. Tačiau viduje ji visiškai pasikeitė, suskirstyta į tris aukštus ir pritaikyta bendrabučiui. Pirmajame aukšte telpa dar ir baldų parduotuvė. Kaip atrodė bažnyčia seniau? Žinome tik tai, kad XV a. bažnyčia jau buvo, o 1517 m. ji pakeista nauja. Pirmasis Ragainės bažnyčios atvaizdas yra Ch. Hartknocho 1684 m. išleistoje knygoje: apvalus bokštas, smailiaariai langai šoninėse sienose, gotikai būdingas laiptuotas rytinis frontonas. Ją sudegino Rusijos kariuomenė per Septynerių metų karą. Naujoji 1764–1772 metų bažnyčia buvo 41 metro ilgio, 16 metrų pločio, turėjo tris navas, lubos šoninėse navose buvo plokščios, o vidurinėje gaubtos. Viršuje iš abiejų pusių per visą bažnyčios ilgį ėjo plačios emporos (viškos). Šitos bažnyčios planą buvo parengęs Johannas Friedrichas Fischeris. Vargonai pagaminti 1770 m., o didelis rokoko stiliaus altorius-sakykla sukurtas 1775 metais. Aukštas bokštas su 18 metrų smaile pastatytas vėliau, 1853–1855 m., tačiau dabar yra likusi tik apatinė jo dalis. Bokšto cokolyje ir dabar galima

pastebėti iškaltą statybos datą. Bažnyčios pietinėje sienoje išliko viena įmūryta XIX a. Tusainių dvaro savininkų antkapinė plokštė.

1993 m. virš varpinės nedrąsiai pasirodė kryžius, o prieangyje buvo įrengta pamaldų vieta. Iškaba ant durų rodo, jog mes ateiname į Visų šventųjų cerkvę (Vsiechsviatskij chram). Anupro Gauronsko vadovaujami katalikai lietuviai, Šventosios Dvasios parapijos bendruomenė, naudojosi kita patalpa rytinėje pusėje. Manoma, kad M. Mažvydas ir buvo palaidotas bažnyčios rytinėje dalyje, požemyje. Varpinės bokšto sienoje, į kairę nuo įėjimo – lietuviams mielas kampelis. Tai paminklinis ženklas, primenantis žmonėms, kad Ragainėje gyveno, dirbo Martynas Mažvydas, pirmosios lietuviškos knygos „Catechismusa prasty szadei, Makslas skaitima raschta yr giesmes del kriksczianistes“ autorius. Tai – didžiulis M. Mažvydo nuopelnas lietuvių tautai. Jo plunksnai priklauso ir pirmasis lietuviškas eilėraštis, pirmasis elementorius, giesmynas. Iš viso jis išleido tris lietuviškas knygas, visas išspausdino Karaliaučiuje, o dar trys jo parengtos knygos išėjo po mirties, B. Vileto ir J. Bretkūno pastangomis. Ligi 1570 metų M. Mažvydo knygos buvo išvis vieninteliai lietuviški spaudiniai, o Ragainė – tikras lietuvių raštijos centras! Memorialinė lenta ant varpinės sienos sukurta 1998 m. pažymint

Viduje yra stačiatikių ir katalikų maldos patalpos, bibliotekėlė, baldų parduotuvė ir butai. N. Stankevičiaus nuotrauka

pirmosios lietuviškos knygos 450–ąsias metines. Atvykę lietuvių ekskursantai Mažvydo atminimą dažnai pagerbia gėlėmis, giesmėmis iš jo knygos. Būtų prasminga kuriame nors miesto skvere pastatyti paminklą Mažvydui ir čia dirbusiems lietuvių kunigams. M. Mažvydas yra nusipelnęs ir didingesnio įamžinimo tiek Ragainėje, kurioje darbavosi 14 metų, tiek ir Lietuvoje. Juk jis įgyvendino to meto mokyčiausių žmonių tikslą – rašyti ir spausdinti knygas taip atveriant naują tautos kultūros etapą. Kultūrai reikėjo rašto, savo raštijos sukūrimas buvo didelis žingsnis pirmyn. Turėdama knygas, tauta galėjo kilti kultūriškai, platinti dvasinius žmonių pasiekimus. Martynas Mažvydas aiškiai suvokė gimtąją kalbą kaip vieną svarbiausių kultūrinių vertybių, suprato jos vertę ugdamas žmogaus dorą, protą ir tikėjimą.

Šiuo metu pasaulyje M. Mažvydo knygų išliko bene penki egzemplioriai – vienetai, iš jų tik viena Lietuvoje. Pusbroliu Baltramėjus Vileto, paveldėjęs M. Mažvydo rankraščius, darbavosi Karaliaučiaus lietuvių parapijos kunigu. Jo ir kunigo A. Jomanto, vedusio Mažvydo žmonos seserį ir atvykusio 1563 m. dirbti į Ragainę iš Kraupišio, dėka mūsų laikų pasiekė trys lotyniškos knygos iš M. Mažvydo turėtos bibliotekos su nuosavybės įrašu. Yra išlikę tryliką lotynų kalba kaligrafiškai parašytų Mažvydo laiškų. Beveik visi laiškai skirti hercogui Albrechtui ir byloja apie asmeninį kunigo neturtą, parapijos būklę. Laiškuose apeliuojama į tėvišką valdovą globą ir dosnumą, prašoma paramos. Mažvydas buvo asmeniškai pažįstamas su valdovu. Albrechtas apsilankė Ragainėje 1549 m., o į Tilžę buvo atvykęs keletą kartų. 1546 m. Albrechtas svečiavosi Vilniuje.

Buvęs didysis Teutonų ordino magistras su daugeliu riterių 1525 metais priėmė M. Liuterio tikėjimą, o liuteronišką protestantizmą paskelbė savo valstybės religija. Jis ieškojo sąjungininkų, stengėsi pritraukti į Prūsiją visus žymesnius Liuterio šalininkus, duodavo jiems tarnybas ir lėšų jų knygoms spausdinti. Pats būdamas Romos popiežiaus ir Šv. Romos vokiečių imperatoriaus pasmerktas, atskirtas nuo Bažnyčios, jis davė prieglaudą visiems tremiamiems reformacijos skleidėjams, pasirūpino deramai išmokslinti dešimtis iš Lietuvos ir Lenkijos kilusių žmonių ir padaryti juos liuteronybės skleidėjais. Buvo nurodyta Dievo žodį platinti taip pat prūsiškai ir lietuviškai, nors šios kalbos, neturėdamos jokių rašto paminklų, nebuvo nei garsios, nei žinomos. 1542 metais Karaliaučiuje buvo įsteigtas partikuliaras – aukštesnioji mokykla, kuri 1544 metais tapo universitetu.

Hercogo lėšomis 1545 m. Karaliaučiuje pasirodė pirmasis Katekizmas prūsų kalba, o po dvejų metų – ir lietuvių. Palaikydamas reformaciją, Albrechtas stengėsi plėsti savo įtaką Lietuvos ir Lenkijos bajorams ir turėjo toli siekiančių planų. Juk pagal savo kilmę iš motinos pusės jis šliejosi prie Gediminaičių. Dauguma Vilniaus lietuvių humanistų netrukus perėjo į reformacijos sąjungą, lietuviškos knygos atsiradimą suliečdami su Prūsija.

Ragainėje dirbo ir daugiau lietuvių kalbai ir raštijai nusipelnusių žmonių, Švento Rašto, pamokslų, giesmių vertėjų. Visi jie ėjo mokslus Karaliaučiaus universitete, daugelis buvo kilę iš Žemaitijos. Tai Augustinas Jomantas (čia dirbo 1563–1576), Simonas Vaišnora (1576–1600), Jonas Gedkantas (1601–1618), Georgas Beselmannas (1618–1634), Johanas Hurtelijus (1635–1666) ir kiti. Tačiau nei vienas iš jų už savo pečių neturėjo išspausdintos knygos. Nuo 1547 m. iki 1599 m. iš viso buvo išspausdinta 14 lietuviškų knygų: šešios M. Mažvydo, keturios J. Bretkūno, dvi B. Vileto ir dvi M. Daukšos. 1590 m. ir 1592 m. hercogo pritarimu Ragainėje vyko kelių dienų teologų pasitarimai J. Bretkūno lietuviškam Biblijos ir Postilės vertimui aptarti. Pats J. Bretkūnas pakviestas nebuvo. Nustatę daug ginčijamų netikslumų, jie nepasiūlė Biblijos vertimo spausdinti, tačiau Postilę – pamokslų rinkinį, po autoriaus ir komisijos korektūrų, rado reikalinga išleisti, kas ir buvo padaryta 1591 m. Švento Rašto vertimas pasiliko rankraštyje, kurį 1595 m. valstybė nupirko. Šis vertingas 1800 puslapių kalbos paminklas 1945 m. atsidūrė Vakarų Vokietijoje.

Su Ragaine siejame Jobą Naunieną – čia gimęs ir 1695–1726 m. dirbusį kunigą, taip pat Karolį Augustą Jordaną, čia kunigavusį 1832–1871 m. Keliolika lingvistinių ir etnografinių Jordano straipsnių buvo išleista to meto spaudoje. Būdamas apskrities bažnyčių superintendentu – vyriausiuoju, jis vertė į lietuvių kalbą pamokslus, eilėraščius, rinko medžiagą žodynui. Čia užaugo jo sūnus Vilhelmas Jordanas (1819–1904) – vokiečių kultūros veikėjas, poetas, politikas. Jis iškovojo vardą literatūroje „Nibelungų“ epo redagavimu, atkūręs kelis trūkstantus jo fragmentus. Daug vertė iš graikų kalbos, parašė eilėraščių, romanų, pjesių, išleido knygą „Lietuvių dainos ir padavimai“. Vėliau gyveno Berlyne, Frankfurte. Kitas to meto Ragainės kunigas Karlas Eduardas Ziegleris (1798–1881) buvo vienas iš Tilžės Lietuvių literatūros draugijos įkūrėjų, rašė į jos leidinius, parengė dvi religines knygas lietuvių kalba.

Taigi Ragainės bažnyčios kalva saugo ne

Memorialinė lenta bažnyčios sienoje. Atvykę lietuvių ekskursantai M. Mažvydo atminimą dažnai pagerbia gėlėmis, giesme iš jo knygos. Būtų prasminga kuriame nors miesto skvere pastatyti paminklą M. Mažvydui ir čia dirbusiems lietuvių kunigams. N. Stankevičiaus nuotrauka

2012 m. Ragainės centre pastatyta daili raganėlės skulptūra. Daugelis ją vadina Prūsijos princese Ragneta. N. Stankevičiaus nuotrauka

vien Mažvydo kapo paslaptį. Saugo ar tik saugojo? Juk „po išvadavimo“ sovietiniai kareiviai „patikrino“ ne vien I. Kanto kapą Karaliaučiuje. Visgi labai norėtume, kad žymiausiųjų Lietuvos kultūros žmonių palaikai būtų surasti. Bažnyčia, kaip manoma, šioje vietoje stovi nuo XV amžiaus. Du kartus per 600 metų istoriją ji išgyveno savo liūdniausias dienas. Neskaitant trumpalaikio 1656 m. totorių ir 1678 m. švedų įsiveržimo bei keleto gaisrų, ji buvo visai nunykota per Septynmetį karą su Rusija. Bažnyčia 1764–1772 m. teko pastatyti iš naujo, didesnę nei buvo. Be abejo, bandyta tvarkyti ir tuo metu rastus palaikus, juos identifikuoti ir perlaidoti – kunigai visada tuo rūpinosi. Mums labai pasisektų, jei būtų surasti bažnyčios statymo dokumentai (architektas Johannas Friedrichas Fischeris), o gal ir tuometinio kunigo raštai. Be jų galime tik spėlioti ir dėti galimybių variantus, kas gi nutiko su ankstesniais kapais ir paminklais? 1772 m. pastato sienose galbūt yra pirmosios gotikinės bažnyčios mūrų liekanų. Po dabartinio pastato grindimis turėtų būti išlikę pirmosios bažnyčios pamatai. Atliekant archeologinius tyrimus, galbūt pavyktų nustatyti pirmosios Ragainės bažnyčios sienų kontūrą, o tada surasti Martyno Mažvydo kapą. Tokius tyrimus bendromis Lietuvos ir Kaliningrado srities specialistų jėgomis vertėtų atlikti. Reiktų patyrinėti pranciškonų ordino archyvą, ieškant duomenų apie XV a. Tilžėje ir Ragainėje jų įkurtus vienuolynus. Dr. Napaleonas Kitkauskas, K. Donelaičio palaikų suradimo ir bažnyčios atstatymo Tolminkiemyje organizatorius, kviečia užsienio archyvuose ieškoti pirmosios Ragainės bažnyčios atvaizdo, plano, ieškoti duomenų apie buvusių laidojimus. Senosios bažnyčios planui nustatyti reiktų atlikti pradinius žvalginius archeologinius tyrimus. Atskirose pirmo aukšto patalpų vietose reiktų iškasti pavienes perkakas. Netikslu sakyti, kad, po karo ieškant po grindimis lobių, palaidojimai buvo sunaikinti (cituota iš N. Kitkausko laiško).

Labai maža vilties būtų surasti ir prakalbinti tarybinį karį, užėjusį į tuščią bažnyčią 1945 metų žiemą. Raudonarmiečiai buvo rūstūs. Jiems beveik visur buvo matyti nepakenčiama „karingojo vokiško militarizmo dvasia“. Straipsniai „Krasnaja zvezda“ apie fašistų nežmoniškumą buvo jų šventas raštas. O vėliau „Raudonieji pėdsekiai“ rinko, o žurnalistai publikavo visai kitokio pobūdžio veteranų ir pokario atvykėlių prisiminimus. Iki 1960 m. ši bažnyčia, su, manoma, 1944 m. pabaigoje susprogdinta bokšto smaile, stovėjo apleista. Buvo pasiimta visa, kas dega ir kas bent kiek vertinga, išrausta viskas,

kas tik domino. Gyvenimui mieste užteko kitų tuščių apysveikių namų. Archyvistas istorikas A. Bachtinas rašo, kad, bokštui imant griūti, 1953 m. jo didžioji dalis buvo nuardyta. Vėliau, atvykstant vis daugiau kolonistų, 1968–1970 m. buvo padarytas kapitalinis remontas ir „avarinis pastatas“ tapo trijų aukštų, maždaug 40 kambarių, 24 butų bendrabučiu su šiferio stogu, centriniu šildymu ir vandentiekiu, dar ir sandėliukais pirmame aukšte. Ir visgi bažnyčia ir buvęs šventorius saugo dar ne vieną paslaptį.

Būtų labai svarbu puoselėti šį Karaliaučiaus krašto objektą ir kelti Martyno Mažvydo kultūros centro įkūrimo klausimą. Be šito lietuvių raštijos ir kultūros pirmiečio Martyno Mažvydo pėdsakų Mažonoje Lietuvoje liks vis mažiau. Kaip teisingai teigia MLRT pirmininkas, Karaliaučiaus krašto žinovas Vytautas Šilas, tokio centro buvimas ne tik didintų Mažvydo žinomumą, bet leistų kartu pristatyti ir kitas Mažosios Lietuvos lietuviško rašto asmenybes, jos lietuvišką spaudą apskritai. Bažnyčios altorinėje dalyje galbūt dar įmanoma surasti M. Mažvydo palaikus. Pastebėsime, kad kasinėtajai ieškodavo tik turtų, o kaulai liko. Nepavykus indentifikuoti M. Mažvydo palaikų, galima būtų visus kartu garbingai perlaidoti. O pastčius paminklą, pažymėti, kad čia perlaidoti M. Mažvydo ir kitų čia dirbusių kunigų palaikai (cituojama iš V. Šilo 2021 m. kovo 22 d. laiško). Kad palaikų paieškos ir jų identifikavimais šiais laikais yra visiškai įmanomas, kad paieškos gali būti rezultatyvios, pritaria ir buvęs Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriaus vadovas doc. dr. Valdemaras Šimėnas.

Visa tai yra nelengva mokslinė ir finansinė problema, dar apsunkinta dvišalių santykių ir pandemijos aplinkybių. Bet priežasčių nieko nedaryti visada bus. Ir kas gi daugiau, jeigu ne Lietuva, turi jausti pareigą rūpintis lietuvišku paveldu! Ir atsідūręs už Lietuvos Respublikos ribų, jis niekur nedingo. Sektinas pavyzdys – K. Donelaičio bažnyčios-muziejaus atstatymas Tolminkiemyje dar 1979 m. Tuomet Lietuvos ir Rusijos kultūros veikėjai labai rūpinosi, kad bažnyčia būtų restauruota, poetas perlaidotas, įsteigtas K. Donelaičio atminimo muziejus. Dabar metas kitam geram istoriniam pavyzdžiui, galima sakyti, antrajam stebuklui. Bendradarbiaujant su Karaliaučiaus I. Kanto universitetu, reikia surengti tarpvalstybinę archeologinę ekspediciją M. Mažvydo palaikų suradimui. Siekiant M. Mažvydo platesnio pristatymo pasaulio visuomenei, reikalinga konferencijomis ir mokslo darbais pabrėžti M. Mažvydo indėlį lietuvių kalbos raidai ir baltistikai. Turime ir

norime turėti gyvą lietuvišką žodį – tad branginkime žmogų, mums jį dovanojusį! Mes patirsime žmoniškesnį ir tobulesnį gyvenimą, tik jei gerbsime savo tėvynės vertybes – tą ne sykį kartodavo Vydūnas. Mažvydo atminimo įamžinimo iniciatoriai yra ir Laima Pangonytė, Sigitas Šamborskis, Virginijus Jocys ir daug kitų Lietuvos kultūros ir visuomenės veikėjų. Suprantame, kad tam dabar netinkamas metas, bet labai tinkamas jis gal niekada ir nebus. Mes gyvename Rusijos – Lietuvos santykių virsmo laikotarpiu.

Šalimais, toje pačioje gatvėje, į kairę nuo bažnyčios buvo kunigo sodyba, o už 200 metrų į

rytus, nusileidus nuo kalvos, buvo XVIII–XX a. pradžios miesto kapinės. Kleboniją galima pamatyti dviejose XX a. pr. nuotraukose. Drįstame manyti, kad šioje vietoje kunigo sodyba buvo ir XVI amžiuje. Bažnyčiai priklausė platus daržas ir ūkis, sodas į pakalnę. Ta teritorija iki šiol mažai užstatyta. Bažnyčiai priklausė ir pieva kitame Nemuno krante, prie Merguvos. Nuo ordino laikų iki XVI a. vidurio, apie 200 metų, Ragainės bažnyčia buvo seniausia ir net vienintelė Prūsijos šiaurės rytuose.

Visa tai reikėtų prisiminti, kai kelias mus kada nors atves į šitą senąjį miestą prie Nemuno ieškoti istorijos ir lietuviybės ženklų.

LITERATŪRA

1. Bachtin A. Zamki i ukreplenija Nemeckogo ordena. Kaliningrad, 2005, p. 126–130.
2. Hubatsch W. Geschichte der evangelischen Kirche Ostpreussens. B.2, 1968, S.112.
3. Jovaišas A. Martynas Mažvydas. K., 1996, p. 49, 92, 97–105.
4. Juška A. Mažosios Lietuvos Bažnyčia XVI–XX a. Klaipėda, 1997, p. 426–430.
5. Kitkauskas N. Dėl Martyno Mažvydo palaikų paieškos buv. Ragainės bažnyčioje. 2021 kovo 23 d. laiškas.
6. Kraštas ir žmonės. V., 1988, p. 52.
7. MLE, t.1,2,3,4. V., 2000–2009.
8. Purvinas M. Mažosios Lietuvos panemuniais ir pamariais. I knyga. Trakai, 2015, p. 286–307.
9. Šamborskis S. Mažvydo lietuvių draugija Ragainėje. 2021 kovo 25 d. laiškas.
10. Šilas V. Mažosios Lietuvos kultūros pėdsakai Kaliningrado srityje. V., 1990, p. 203–218.
11. Šilas V. Dėl LR Kultūros ministerijos požiūrio į M. Mažvydo atminimą. 2021 kovo 22 d. laiškas.
12. Vydūnas. Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių. V., 2001, p.73–74, 115, 236.
13. Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorija. t.3, V., p. 22–25, 43–49.

SPAUDOS,
RADIO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Laikrodžiai Mažosios Lietuvos gyventojų buityje ir kultūroje

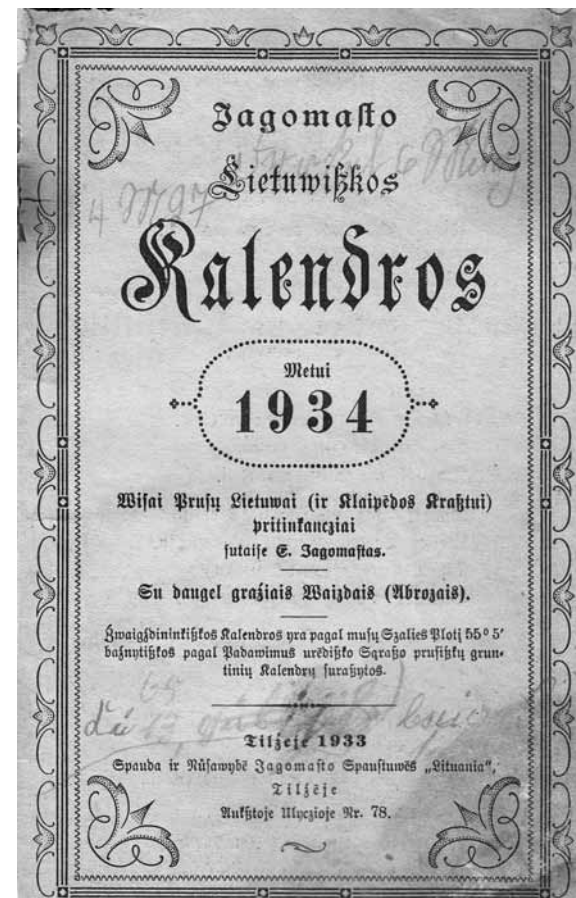
Roza ŠIKŠNIENĖ

Šilutė

Daugybė filosofų ir mokslininkų nuo Antikos iki Naujųjų amžių tyrinėjo, svarstė ir ginčijosi dėl laiko sąvokos. Matyt, tiksliausiai paaiškino teologas Šv. Augustinas sakęs, „kai manęs niekas neklausia, kas yra laikas, tai aš žinau, kas tai yra, tačiau kai aš noriu klausančiam paaiškinti – nebežinau, kas tai yra“¹.

Žmogaus noras laiką suprasti ir panaudoti prasmingai vertė stebėti aplinką, domėtis gamtos reiškiniais, juos fiksuoti. Pati gamta savo ritminga metų laikų kaita, mėnulio fazės pasikartojančiais potvyniais ir atoslūgiais padėjo žmogui sukurti pirmąsias laiko matavimo priemones, pagrįstas gamtos elementų pagalba. Ilgalaičių gamtos stebėjimų pagrindu pirmiausiai buvo sukurti kalendoriai, vėliau Saulės, Vandens, Ugnies, Smėlio laikrodžiai.

Apie etnografinės Mažosios Lietuvos gyventojų lietuvininkų gyvenimą, papročius, gamtos stebėjimus, kalendorines šventes XIX a. randame F. Tecnerio, E. Gizevijaus, K. Kapelerio, A. Becenbergerio veikaluose. Lietuvos etnografų yra užrašyta, jog Mažosios Lietuvos gyventojai sakydavo: „Netink jauname mėnesy daržoves sodinti, tur delčioj tai nusiduoti, jaunam mėnesy daržovės labai auga į žiedus.“² Dar priešistoriniais laikais žmonės stebėdami gamtos reiškinius sukūrė pirmąsias laiko matavimo priemones – kalendorius. Tačiau informacijos apie primityvių – mazgelių ir medinių – Mėnulio mėnesių ir Saulės metų kombinacija pagrįstų kalendorių naudojimą etnografinės Mažosios Lietuvos teritorijoje nepavyko surasti. Per amžius lietuvininkų sukaupta informacija apie Mėnulio fazes, Saulės patekėjimo ir nusileidimo laiką, žvaigždynų padėtį, orų spėjimai buvo pradėta skelbti Mažosios Lietuvos Kalendrose, taip buvo

Lietuviškos Kalendros 1934 m. (Lietuvininkų kalendorius)

vadunami 1847 m. Tilžėje pradėti leisti pirmieji kalendoriai. 1873–1876 m. Kalendros pradėtos leisti ir Klaipėdoje.

Prireikus planuoti paros laiką, pirmiausiai buvo pradėta naudotis šešėliu, krentančiu nuo paties žmogaus, nuo įvairių daiktų, kurių ilgis priklauso nuo Saulės padėties danguje. Tam specialiai į žemę saulėtoje vietoje smeigiamos lazdos, virbai, stulpai, obeliskai, kurių šešėliu žymimas laikas. Iš laiko nustatymo pagal šešėlį atsirado primityvūs saulės laikrodžiai, vadinami gnomonais, – saulės laikrodžių pirmtakai. Saulės laikrodžiai pradėti naudoti dar III tūkstantmetyje pr. m. e. Egipte, Europoje XVI a. paplito vertikalūs Saulės laikrodžiai ir buvo tvirtinami prie bažnyčių, vienuolynų sienų.

Antrojo pasaulinio karo metais etnografinės Mažosios Lietuvos teritorijoje buvo sunaikinta dauguma bažnyčių, tad per stebuklą išlikusioje vienoje seniausių Rusnės bažnyčios bokšte matome išsilaičiusį Saulės laikrodį. Turbūt išliko, nes neturėjo mechanizmo – tik ciferblatą su valandų žymėjimu. 1583 m. statyta bažnyčia tris kartus buvo suniokota gaisrų. Dabartinė mūrinė bažnyčia pašventinta 1809 m., tačiau tik po dvidešimties metų 1829 m. buvo išmūrytas bokštas ir jame įrengtas Saulės laikrodis. Gali būti, jog šis laikrodis puošė ir ankstesnę bažnyčios bokštą. Šiuo metu laikrodis neturi gnomono ir laiko rodyti negali.

Apie 1800-uosius metus saulės laikrodžiai Europoje, taip pat ir Rytų Prūsijoje netenka savo reikšmės kaip laiko matavimo prietaisai, juos pakeičia mechaniniai laikrodžiai. Saulės laikrodžiai buvo ir toliau naudojami, tačiau dažniausia kaip dekoratyvus elementas įrengiami dvarų ir miestų parkuose, architektai juos naudojo pastatų puošybai. Kaip pavyzdį galima būtų pateikti išlikusį Saulės laikrodį dabartiniame Sovietske (Tilžėje) ant namo, esančio Kaliningradskoje šose g. Nr. 3. Namas statytas apie 1900 metus ir buvo vadinamas Hocheim Willa, perstatytas 1980 metais. Perstačius namą, jis neteko autentiškos išvaizdos, tačiau išliko kai kurie puošybos elementai, iš jų ir Saulės laikrodis. Labai dekoratyvus Saulės laikrodis išlikęs ant vandens bokšto Raušiuose (Svetlogorsk).

Etnografinėje Mažojoje Lietuvoje, kaip ir visoje Europoje, buvo naudojami vandens

Saulės laikrodis Rusnės evangelikų liuteronų bažnyčios bokšte

Saulės laikrodis Tilžėje

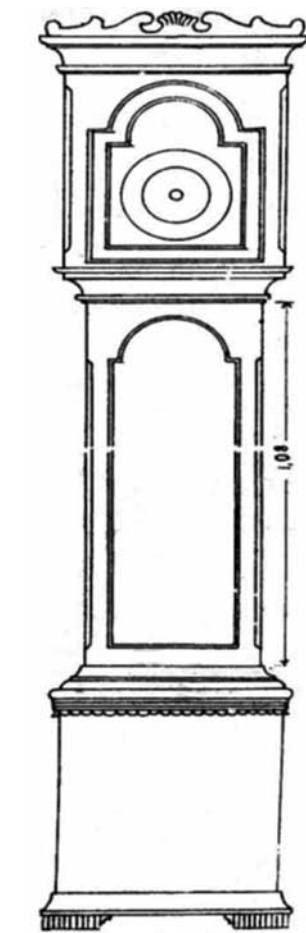
bei aliejinės lempos senoviniai laikrodžiai. Tačiau daugiau informacijos turime apie smėlio laikrodžių paplitimą lietuvininkų buityje. XIX a. pabaigoje Vokietijoje, Niurnberge, pradėti gaminti nedideli smėlio laikrodžiai, skirti kiaušinio virimo trukmei nustatyti. Vietoj smėlio naudojo švino, marmuro, deginto kiaušinio lukšto miltelius, kurie mažiau gadina stiklą, taip pat garstyčių grūdėlius bei kitų augalų sėklas. Laikrodėliai buvo nedideli, patogūs ir gana spalvingi, turbūt ir nebrangūs, tad labai greitai atrado kelią į lietuvininkų virtuvę. 1984 metais Klaipėdos laikrodžių muziejus vykdė ekspediciją etnografinės Mažosios Lietuvos teritorijos nedidelėje dalyje, buvusiame Klaipėdos krašte, Saugų apylinkėse. Ekspedicijos tikslas buvo surinkti informaciją apie laikrodžių naudojimą lietuvininkų buityje. Štai ką pasakojo senieji krašto gyventojai. 1904 m. gimusi p. Gelžinienė Madlena, Ertmono, mergautinė pavardė Valaitis (Saugų apylinkė, Petrelių k.), sakė, jog tėvai turėjo smėlio laikrodį, kuriuo buvo matuojama kiaušinių virimo trukmė. Šį laikrodį laikydavo virtuvės spintelėje, virdami kiaušinius, išimdavo ir pastatydavo ant stalo. Tėvai taip pat turėjo keletą sieninių laikrodžių, pirktų Klaipėdoje, dabar belikęs vienas „Becker“. Jos kaimynė Kybrancaitė Zelma, Miko, gimusi 1924 m., taip pat pasakojo, jog tėvai turėjo smėlio laikrodį, skirtą kiaušinio virimo trukmei nustatyti. Turėjo ir sieninį laikrodį su svarmenimis. P. Gebenis (82 m.), gyvenęs Saugų apylinkėje, Grinaičių kaime, ir valdęs 30 ha žemės, pasakojo, jog vyrai turėdavo kišeninius laikrodžius, smėlio laikrodis buvęs virtuvėje, o laikrodžius pirkdavo pagal katalogus. Šios ekspedicijos metu Lietuvos Dailės muziejaus padalinys, Klaipėdos laikrodžių muziejus, pasipildė vienu iš šių originalių smėlio laikrodžių.

Ekspedicijos metu surinkta medžiaga puikiai iliustruoja įvairių laikrodžių paplitimą Mažosios Lietuvos etnografinėje teritorijoje. Tai patvirtina ir Rytų Prūsijos provincijos statybos ir meno kūrinių konservatorius Richard Detlefzenas savo Rytų Prūsijos lietuviškos teritorijos XIX a. namų (stubų) aprašyme: „Be to, didžiojoje stuboje yra indauja ir šaukštinė, dar kitaip vadinama ragole, kampinės spintelės, kartys palubėje drabužiams džiauti, žiedas tinklams megzti, ant žemės stovintis laikrodis, kėdės ir kiti rakandai“. Šiame aprašyme išvardijamas paprasto ūkininko – žvejo kambario vidaus apstatymas. R. Detlefzenas pateikia laikrodžio korpuso piešinį. Labai panašų į R. Detlefzeno piešinyje atvaizduotą laikrodį Šilokarčemos dvaro savininkas H. Šojus (H. Scheu) išsaugojo savo dvaro muziejaus lietuvininkų baldų kolekcijoje. Šiuo metu laikrodis eksponuojamas Šilutės Hugo Šojaus vardo muziejuje. Tai žaliai dažyta ir liaudiškais ornamentų motyvais ištapyta laikrodinė, kurios viduje patalpintas metalinis laikrodžio mechanizmas, įstatytas į medinį laikrodžio korpusą su stiklo durelėmis. Mechanizmas gana sudėtingas, nes jam veikiant virš ciferblato juda dekoratyvūs buriniai laiveliai. Laikrodžio mechanizmas su svarsčiais, tad, iškėlus iš laikrodinės, gali tarnauti kaip sieninis laikrodis. Senose muziejaus knygos rašoma, jog mechanizmas gamintas 1711 m. ir laikrodis įsigytas Rusnėje. Šis faktas skatina galvoti, jog daiktas taip pat priklausė ūkininkui – žvejui. Deja, laikrodis šiuo metu yra neveikiantis, nes XVIII amžiaus sudėtingą mechanizmą reikia restauruoti. Laikrodis įdomus dar ir tuo, jog tai sieninis laikrodis, įstatytas į laikrodinę – specialiai laikrodžiui pagamintą spintą. Rankų darbo laikrodinė gaminta vietos meistro. Gerajame kambaryje ant žemės stotimi laikrodžiai ne tik laiką skaičiavo, bet ir demonstravo pasiturimą namo šeimnininko gyvenimą.

Apie laikrodžius etnografinės Mažosios Lietuvos dvaruose galime spręsti tik iš ikonografinės medžiagos. Leidinyje „Šilutės ir Pagėgių dvarai“ Šereitlaukio dvaro interjero nuotraukoje kaip tik matyti pastatomas spintinis laikrodis. Dvarininkai paprastai įsigydavo Anglijoje gamintus

Smėlio laikrodis Klaipėdos Laikrodžių muziejuje

R. Detlefzeno piešinys. Ant grindų pastatomo laikrodžio korpusas

spintinius laikrodžius. XVIII pab.–XIX vid. Anglijoje suklestėjo spintinių laikrodžių gamyba. Tai buvo brangūs, tiksliai einantys, valandas ir pusvalandžius mušantys laikrodžiai. Tokius laikrodžius įsigydavo pasiturintys miestiečiai ir dvarininkai.

Kad laikrodžiai taip plačiai paplistų krašte, reikėjo ir laikrodininkų. Apie amatų vystymąsi ir pastangas kelti amatininkų prestižą bei gaminių kokybę Klaipėdoje sužinoje iš XVII a. senų dokumentų. „Prūsijos kunigaikščio Joachimo Friedricho valdymo metais (1603–1608) buvo išleisti daugiausiai su amatininkais susiję dokumentai. 1607 m. Joachimo Friedricho išleistame įsake minimi Memelio (Klaipėdos) amatininkai: „kepėjai, mėsaininkai, taip pat dažytojai, sodininkai, laikrodininkai“³. XVIII a. amatai Klaipėdoje buvo smukę „dėl blogo ir netvarkingo cechų ūkio tvarkymo ir dėl paties amatininkų luomo, kuriam trūko energijos ir iniciatyvos“⁴. Karalius Fr. Vilhelmas siekdamas atgaivinti amatus 1732 m. išleido „Visuotinius amatų nuostatus“ bei „Darbo nuostatus“, pagal

kuriuos buvo keičiami visi cechų statutai. „Palaisniui Klaipėdoje ėmė didėti populiariausių amatininkų – kepėjų, mėsaininkų, mūrinių, dažytojų, sodininkų, laikrodininkų skaičius“⁵. Į cechus susibūrę Klaipėdos laikrodininkai ne tik gamino, bet ir taisė laikrodžius, atvežtus iš Vokietijos, Anglijos bei kitų Vakarų Europos valstybių.

Bendrai krašto kultūrai didelę reikšmę turi architektūra. Karo metais sunaikinus bažnyčias, miestas liko be bažnyčių bokštų ir be laikrodžių. Apie mechaninius bokšto laikrodžius Klaipėdoje minimalią informaciją randame mokslineje ir kraštotyrinėje literatūroje. „Šv. Jono bažnyčioje 1790 m. buvo atliktas remontas – paaukštintas bokštas ir jo viršūnėje iškeltas varinis bumbulas su pritvirtinta burlaivio formos vėjarode, primenančia burlaivių klestėjimo metus mieste. Čia kabėjo varpai, buvo įmontuotas valandas mušantis angliškas laikrodis“⁶. 1854 m. sudegus senajai Reformatų bažnyčiai, pagal architekto F. A. Štiulerio projektą 1859–1861 m. bažnyčia buvo atstatyta, ir „bokšte kabėjo trys varpai ir

Ant grindų pastatomas laikrodis Šilutės H. Šojaus muziejuje

Klaipėdoje buvusios gaisrinės bokšto laikrodis Klaipėdos Laikrodžių muziejuje (Nuotr. iš laikrodziu.muziejus@lnm.lt www.muziejai.lt/klm/index.htm)

Buvusios Klaipėdos gaisrinės bokšto laikrodžio mechanizmas

Šilutės evangelikų liuteronų bažnyčios bokšto laikrodžio gamintojo žymėjimas

laikrodis“. Ar anglikonų ir katalikų bažnyčių bokštuose buvo mechaniniai laikrodžiai, nėra žinių. Bokšto laikrodis buvo ir Karališkojo pašto bokšte. „1890 metais rekonstruotame Arlanderių name buvo įkurtas Karališkasis paštas. Įsikūrus paštui į frontoną buvo įkeltas laikrodis, o portalas papuoštas lipdiniais“⁷. Klaipėdos Laikrodžių muziejuje yra eksponuojamas veikiantis buvusios Klaipėdos gaisrinės bokšto švytuoklinis laikrodis, pagamintas „Roefsener Berlin“ 1856 m. Ardant senąją gaisrinės bokštą 1979 m., laikrodis buvo perkeltas į laikrodžių muziejų.

Bokšto laikrodžiai buvo įrengiami ne tik miesto bažnyčių bokštuose, tačiau ir daugumoje krašto bažnyčių, kurių taip pat mažai liko. Jeigu ir išliko bažnyčia su bokšto laikrodžiu, kaip, pavyzdžiui, Ramučių evangelikų liuteronų bažnyčia, tai liko tik ciferblatas, mechanizmas dingio.

Originalus mechaninis bokšto laikrodis išliko Šilutės evangelikų liuteronų bažnyčios bokšte. Praėjus frontui, į Šilutę vykdomojo komiteto pirmininku buvo atkeltas klaipėdiškis Horstas Toleikis. Šio žmogaus pastangų dėka Šilutės evangelikų liuteronų bažnyčia buvo išgelbėta nuo jos panaudojimo arklidėms, geriausiu atveju, grūdų sandėliui. Tokiu būdu nepažeistas išliko ir mechaninis laikrodis su valandiniu, pusės valandos ir 15-os minučių mušimo mechanizmu. 1926 m. gegužės 10 d. kunigas Eicke rašė: „Tai tikrai išdidus ir gražus pastatas, kuris yra sukurtas nuo pirmo kastuvo įsmeigimo 1924 m. rugpjūčio 27 dienos. Baltai dažytas bokštas iš aukšto žvelgia į lygumą. Vietos bendruomenės padovanotas laikrodis yra jau įkeltas ir jo mechanizmas paleistas.“⁸ Šio laikrodžio ciferblatas yra didžiausias Lietuvoje – 2,5 metrų skersmens, didžioji valandų rodyklė yra 1,10 m, mažoji minučių – 80 cm ilgio. Apie tai, jog laikrodis gamintas C. E. Rochlitz Didžiųjų Laikrodžių gamykloje Berlyne, liudija prie išpūdingo dydžio laikrodžio mechanizmo pritvirtinta metalinė lentelė.

Manoma, jog pirmasis nešiojamas laikrodis buvo išrastas XVI amžiuje. Po to laikrodžiai dar ilgai buvo tobulinami ir gaminami labai puošnūs ir brangūs. Apie 1780-uosius metus labai išauga nešiojamų – kišeninių ir rankinių – laikrodžių gamyba, jie atpigo. XIX amžiaus viduryje kišeninių ir rankinių laikrodžių gamyboje dominavo šveicarų laikrodininkai. Mažąją Lietuvoje taip pat paplito šveicariški kišeniniai laikrodžiai. Jie buvo labai praktiški, tačiau turėti tokį laikrodį buvo ir prestižo reikalas. Rankiniai laikrodžiai ilgą laiką buvo

lyg ir moters papuošalas, juos nešiojo tik pasiturinčios moterys. Nešioti tokį laikrodį vyrui ilgą laiką buvo ne prestižas, nes tai lyg ir moteriškas daiktas. Tačiau Pirmojo pasaulinio karo metais rankinis laikrodis kareiviui buvo patogesnis negu kišeninis. Tada ir pradėti masiškai gaminti vyriški rankiniai laikrodžiai.

Apžvelgus laikrodžių paplitimą etnografinės Mažosios Lietuvos teritorijoje, reikia pastebėti, kad lietuvininkų buityje laikrodžiai buvo

įprastas daiktas. Mieste ir kaime paplitę smėlio laikrodžiai, mechaniniai kišeniniai, spintiniai, sieniniai laikrodžiai kartu su baldais kūrė savitą lietuvininkų namų interjerą, lengvino buitį. Namų architektūra su įvairiais puošybos elementais, tarp jų ir Saulės laikrodžiais, bažnyčios su bokšto laikrodžiais kūrė turtingesnę ir puošnesnę kultūrinę krašto aplinką.

Straipsnyje naudotos R. Šikšnienės, Šilutės muziejaus, Klaipėdos laikrodžių muziejaus nuotraukos.

CITATOS

1. Jürgen Abeler. 5000 Jahre Zeitmessung. Gesellschaft führ Buchdruckerei A. 1979.
2. Dundulienė Pr. Lietuvos etnografija, Vilnius: Mokslas, 1982, p. 203.
3. Saulėnienė J. Karališkoji Klaipėda, UAB Druka, Klaipėda, p. 35.
4. Saulėnienė J. Karališkoji Klaipėda, UAB Druka, Klaipėda, p. 84.
5. Saulėnienė J. Karališkoji Klaipėda, UAB Druka, Klaipėda, p. 84.
6. Saulėnienė J. Karališkoji Klaipėda, UAB Druka, Klaipėda, p. 75.
7. Tatoris J. Senoji Klaipėda: urbanistinė raida ir architektūra iki 1939m., p. 178.
8. Sembritzkis J., Bitensas A. Šilokarčemos apskrities istorija, Šilutė, 2008, p. 180.

LITERATŪRA

1. Abeler Jürgen. 5000 Jahre Zeitmessung. Gesellschaft führ Buchdruckerei AG, 1979.
2. Cybulskis V. Pasaulio šalių kalendoriai ir chronologija, Kaunas: Šviesa, 1988.
3. Detlefsenas R. Rytų Prūsijos Kaimo namai ir medinės bažnyčios. Vilnius: Mintis, 1995.
4. Dundulienė Per. Lietuvos etnografija. Vilnius: Mokslas, 1982.
5. Eitutis A. Kalendoriai, Mintis, 2010.
6. Kurschat H. Das Buch vom Memelland, Oldenburg, 1990.
7. Landrock Horst. Alte Uhren neu, Berlin, 1981.
8. Martinkus R. Istoriniai rūmų laikrodžiai, Vilnius, 2016.
9. Saulėnienė J. Karališkoji Klaipėda, UAB Druka, 2020.
10. Sembritzki J., A. Bittens A. Šilokarčemos apskrities istorija, Šilutė, 2008.
11. Šilutės kraštotyros draugija. Šilutės ir Pagėgių krašto dvarai, Klaipėda, 2010.
12. Tatoris J. Senoji Klaipėda, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.

SPAUDOS,
RADIO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Adomas Skiežgelas – architektas – menininkas

Petras ŠMITAS

Klaipėda

Tas mūsų gyvenimas kartais sukuria keistas situacijas, o gal tai tik sutapimai? Su puikiu bičiuliu architektu – menininku Adomu Skiežgelu gimėme vos ne viename Žemaitijos kaime: Plaušiniuose, kurie yra įsiterpę tarp Mosėdžio ir Skuodo... Iki sovietų valdžios mano kaimas vadinosi Simaičiai, o kai tame kaime liko tik kelios sodybos, sovietai panaikino Simaičių kaimą ir sujungė su Plaušiniaus. Aš buvau labiau į pietus, o Adomas – labiau į šiaurės vakarus... arčiau Skuodo. Susipažinimas su broliais Alfonsu Skiesgilu ir Adomu Skiežgelu įvyko ne gimtajame Plaušinių kaime, o Telšiuose.

1960 m. į Telšių taikomosios dailės technikumą aš įstojau su Adomo broliu Alfonsu ir mokiausi kartu iki trečio kurso vidurio, iki privalomos tarnybos sovietų armijoje. Grįžęs iš armijos, technikumą jau užbaigiau 1968 m. su Adomu. Ir dar. Puikiais draugais mudu tapome baigę Lietuvos valstybinį dailės institutą (nuo 1990 m. Vilniaus dailės akademija). Adomas baigė architektūros studijas, kur įsigijo dekoratyvinės dailės dailininko-architekto diplomą, o aš baigiau plastinio meno istoriją ir teoriją ir įgijau meno tyrininko diplomą, ir abu daug metų gyvename Klaipėdoje...

Kad mes taptume vienokiais ar kitokiais žmonėmis, tam turi būti priežastys ir sudarytos tam tikros polinkio ugdymo sąlygos. Būsimasis architektas gimė šeimoje, kuri savyje ilgą laiką buvo „užslėpusi“ meninės kūrybos polinkius. Tėvas Alfonsas Skiesgilas (taip atsitiko, kad tėvo pavardė kiek skiriasi nuo sūnaus pavardės – Skiežgelas) brandžiame amžiuje pradeda drožinėti iš medžio skulptūreles ir paskatintas vyresnio

Architektas – menininkas Adomas Skiežgelas kolegų tapytojo V. Pinkevičiaus studijoje. P. Šmito nuotrauka (2011 m.)

sūnaus Alfonso, puikaus medžio drožėjo, tėvo pomėgis tampa kūrybine aistra ir, kaip savamokslis skulptorius, jis kūryboje pasiekė savitą, aukštą meninį lygį... O mama ėmė austi įvairius raštuotus audinius.

Adomo seneliai ir tėvai

Papūnį Ipolitą ir jo žmoną mamunę Anastasiją, kaip Adomas vadina senelius, 1949 m. ištrėmė į Sibirą už tai, kad jie turėjo 30 ha žemės. Tad Adomas savo senelio neturėjo progos pažinti.

Papūnis su mamune turėjo septynis vaikus ir vienas iš jų – Alfonsas Skiesgilas buvo Adomo tėvas.

Adomo tėvas Alfonsas Skiesgilas gimė 1919-02-09 d. Plaušiniuose, mirė 2009-02-04 d. Kretingoje. Tėvas skaityti, rašyti pramokęs iš tokio Paulauskio, kuris vaikus dar pamokindavęs ir skaičiuoti. Adomo tėvas porą metų lankė Večių pradinę mokyklą, o vėliau ėmė mokytis meistrauti bei dirbo įvairius kitus ūkio darbus. Gerai yra žinoma, kad žemės ūkyje žmogui darbo netrūksta, o tuo labiau, kai dar esi pats ūkininkas.

Mamą Adolfiną Skiesgilienę (1924-07-04 – 2018-08-08) (mergautinė pavardė Budrikytė) kažkiek mokino tas pats Paulauskis. Ji buvo lankiusi tris pradinės mokyklos skyrius. Adomo mama buvo kilusi iš pasiturinčios gausios ūkininko šeimos – septyni vaikai: 5 dukros ir 2 sūnūs. Mamos tėvas Antanas Budrikis mėgdavęs išgerti. Kartą atvažiavęs kažkoks žydas Berklis, kuris tėvą labai nugirdęs ir padavęs pasirašyti kažkokį vekselį. Na ir prasidėjo bylinėjimasis, sudėtingi gyvenimo vingiai ir begaliniai vargai su tuo žydu iki to, kad turėjo Budrikio dukros ir sūnūs eiti pas kitus ūkininkus uždarbiauti. Ūkininkai nelabai lepinę savo samdinius – maistas buvęs prastas, o dirbti tekdavę daug, ilgai (prisiminimuose rašo Adomo mama).

Reikia dar pastebėti, kad Adomo mama iš Kretingos, kur su vyru gyveno nuo 1974 m., dažnai skambindavo Adomui į Klaipėdą ir kaip mama vis rūpinosi sūnumi iki savo mirties: ar jis pavalgęs, ar išsimiegojęs, ar neserga... Tokia jau ta mūsų mamų dalis, nežiūrint į tai, kad sūnui jau yra daugiau nei 60 metų, – jis vis tiek mamai yra vaikas....

1941 m. birželio 22 d., prasidėjus Vokietijos su Sovietų Sąjunga karui, tas žydas kažkur dinga. Tai ir žemė su visais vekseliais bei apgaule išgautais parašais vėl atiteko tikrajam šeiminkui A. Budrikiui.

Alfonsas ir Adolfina Budrikytė buvo artimi kaimynai, kaip dažnai kaimynams pasitaiko, vienas kitą ėmė ir įsimylėjo. 1940 m. jie susituokė. Buvusi Budrikytė tapo Skiesgiliene. Adomo tėvas, būdamas meistras, pats susirentė ant dviejų žemių „rubežiaus“ būtinus pastatus, puikiai tvarkėsi ūkyje. Gražūs tie ūkiai buvę. Pirmasis sūnus Alfonsas gimė 1943 m., o antras – Adomas gimė 1948-08-20 d. gražiausiame Žemaitijos kampelyje – Plaušinių kaime, netoli Skuodo – istoriko, rašytojo, švietėjo, visuomenės veikėjo Simono Daukanto tėviškės.

Adomo mama savo prisiminimuose rašo, kad tas gyvenimas prie sovietų buvęs ir nelengvas,

ir nelinksmas. Tekę nemažai pavargti. Pokario laikas buvo sudėtingas. Kūrėsi kolūkiai, valstiečiai neteko savo žemės, o tie, kurie dirbo tuose kolūkiuose, už darbą gaudavo porą maišų dirsių ir tuo tekdavo tenkintis. Kitą reikiamą kiekį grūdų prisivogdavę iš svirnų, kur buvo laikomi tie grūdai... Taip žmonės ir vertėsi. Tačiau įdomu tai, kad Adomo tėvas kolūkyje nedirbo žemės darbų, – jis meistravo, ir gyvenimas kažkiek pagerėjo.

Mokslai dailės technikumė Telšiuose

Kai vyresniajam sūnui Alfonsui sukako 17 m., 1960 m., nors buvo didžiulis konkursas, jis įstojo į Telšių taikomosios dailės technikumą ir mokėsi dailiojo medžio skyriuje. Kiek pamenu (mokėmės viename kurse), Alfonsas gerai piešė – jis visada gaudavo penkis (aukščiausias pažymys).

Jaunėlis Adomas, lankydamas Lenkimų vidurinę mokyklą, laisvalaikio mėgdavo piešti, lipdė iš molio įvairias gyvūnų skulptūreles. Kaip visi to meto vaikai, turėję polinkį į daile, Adomas iš knygos perpiešdavo Lietuvos kunigaikščius ir kitas asmenybes, bet labiausiai jį traukė brolio piešiniai. Tad ir piešimo, ir tapybos paslapčia jis mokėsi iš brolio dailės technikumė mokomųjų darbų.

Alfonsui baigiant dailiojo medžio mokslus technikumė, 1964 m. į tą patį technikumą ir į tą patį skyrių įstojo ir Adomas. Kiek pamenu, Adomas (tuo laiku jis vadinosi Audrius), buvo tylus, ramus, žemaitiškai neskubrus, bet linksmas vaikas. Kaip jis mokėsi, negalėčiau pasakyti, nes aš, grįžęs iš armijos, 1966 m. pradžioje sugrįžau į trečią kursą, iš kurio buvau paimtas į sovietų armiją. To kurso moksleiviai, kur aš grįžau, dar mokėsi pagal senąją programą – 5 metus, o Adomas mokėsi jau pagal naują sutrumpintą mokymosi programą – 4 m. Buvome šalia, bet ne viename kurse. (Yra vienas įdomus momentas, kad vyresnio kurso moksleiviai nelabai domisi žemesnio kurso vaikinų ir merginų mokslu. Kažkodėl besimokančiuosius visada domina vyresnių kursų moksleiviai.) Dailės technikumą kartu su Adomu baigėme 1968 metais.

Adomas gerai pamena tokius dėstytojus, kaip Petrą Liukpetrį (dėstė piešimą, tapybą, dailės istoriją), Aleksandrą Korsaką (dėstė medžio skyriaus moksleiviams praktikos ir technologijos pagrindus, braižybą), Birutę Rupšytę (dėstė lietuvių kalbą, istoriją), Vytautą Monkevičių (technikumo direktorių, puikų, ramų ir elegantišką vyrą), Algimantą Lauraitį (fizinio lavinimo dėstytoją), Donatą Lukoševičių (skulptorių), Alfonsą Gudzevičių ir kitus. Tų dėstytojų buvo

daugiau, jie visi buvo puikūs ir mokytojai, ir žmonės.

Baigiamajam diplominiam darbui Adomas, kaip žemaitis ir Lietuvos patriotas, pasiryžo sukurti Žemaitijoje plačiai paplitusį Koplytstulpį. Tuo metu religiniai motyvai dailės kūriniuose buvo ne tik nepageidaujami, bet ir draudžiami, todėl jis savo diplominį darbą pavadino „Stogastulpis“, kuris turėjo žymėti vietovę, įvažiavimą į sodybą ar panašiai... Gražų tą savo stogastulpį Adomas išdrožė iš lietuviško ažuolo. Rastą jis nuobliavo iš visų keturių šonų, o jo plokštumas padalijo į atskirus kubus įgilintais, nesudėtingo profilio horizontaliais grioveliais. Tų kubų buvo šeši ir kiekvieno kubo plokštumą jis papuošė įvairiais, skirtingai stilizuotais, drožtais augaliniais ir geometriniais ornamentais. Stogastulpį Adomas užbaigė dvišlaičiu stogeliu su simpatiška metaline saulute.

Diplominio darbo vadovu buvo dar jaunas technikumė dėstytojas Romas Zabulėnas. Adomas prisimena, kai jis rodydavęs savo diplominio darbo eskizus darbo vadovui, tai R. Zabulėnas vis bėgdavęs pas direktoriaus pavaduotoją konsultuotis. Diplominio darbo gynimo metu Adomas savo puikų stogastulpį įvardijęs kaip liaudies meno tradicijų tąsą ir balanų gadinės laikus primenantį reliką. Dėl tos „balanų gadinės“ supyko technikumė direktoriaus pavaduotojas A. Gudzevičius ir Adomas negavo rekomendacijos stojimui į dailės institutą...

Mes šventėme technikumė pabaigtuves kartu – abu, IV ir V, kursai šventė gražiai išpuoštoje aktų salėje. Regis, kažkas tuo laiku Telšiuose parašė prieš sovietus atsisaukimą. Sovietinis saugumas kitą rytą kažkodėl tiesiu taikymu nuvyko pas Adomą ir jį išsivežė į savo „apartamentus“ tardymui. Klausinėjo, kas rašė tą lozungą, kodėl jį rašė, o Adomas visai nieko nežino. Prašo, kad jį paleistų, nes nori stoti į dailės institutą... Tačiau tardytojai griežtai pasakė – NE. Už tokius „darbus“, nors Adomas to atsisaukimo ir nerašė, ir nematė, apie jokią stojimą į institutą negalėjo būti nė kalbos. Jie lyg kurti, visai nesiklausė, ką Adomas sakė, ir visą kaltę vertė jam. Kažkas labai jau norėjo įkišti ramų „šposaušiną“ žemaitį Adomą į sovietinės saugumo ginas... Išvengė tų gimnų. Bet į dailės institutą tais metais jis taip ir neįstojo.

Adomas iš dailės technikumė administracijos gavo paskyrimą dirbti Darbėnų vidurinėje mokykloje, kur dėstė piešimą ir darbus. Padirbėjęs trejus metus, jis neprarado savo užsibrėžto tikslo ir 1971 m. sėkmingai įstojo į Lietuvos valstybinio dailės instituto (nuo 1990 m. Vilniaus dailės akademija) architektūros katedrą. Norėjo stoti į skulptūrą, bet tuo metu mažai priėmė, tad teko

tenkintis architektūros studijomis. Jeigu pradžioje jis nelabai buvo patenkintas architektūra, tai vėliau studijuodamas ėmė suvokti, kad tai jo kūrybos kelias, jo pašaukimas, suteikęs galimybę artimai bendrauti ir su skulptūra, ir su skulptoriais. Diplominį darbą Adomas projektavo su jam būdinga fantazija. Jis suprojektavo Trakų namus sporto reikmėms ant vandens. Darbo vadovas buvo Algimantas Mačiulis (g. 1931).

Adomo darbai Klaipėdoje

Baigęs 1976 m. studijas, Adomas gavo paskyrimą į Klaipėdą. Nors su kurso draugais skulptoriais svajojo kartu dirbti ir kurti Kaune, bet instituto vadovybė jį įkalbėjo vykti į uostamiestį. Čia jis pradėjo pedagoginį darbą tuometinėje Lietuvos (TSR) valstybinės konservatorijos Klaipėdos fakulteto Dailės katedroje (įkurta 1974 m.). Dėstytojo darbą jis dirbo ilgai, iki 2012 m. Buvo dailės katedros dėstytojas, vėliau vizualiojo dizaino katedros lektorius, docentas. Čia jis surado ir gyvenimo bendražygę Birutę, su kuria susilaukė sūnaus ir dukros. Dailės katedra daug kartų keitė pavadinimus, ir dabar, išaugusi į Klaipėdos Dailės fakultetą, ji yra pavaldi Vilniaus dailės akademijai.

Tik atvykęs į Klaipėdą ir dirbdamas pedagoginį darbą, Adomas Skiežgelas užsirekomendavo to meto fakultetų vadovybei kaip sumanus, perspektyvus architektas – dėstytojas. 1975–1987 m. Lietuvos (TSR) konservatorijos Klaipėdos fakultetų prorektoriumi buvo Vytautas Jakelaitis (1928–2015), kuris ir rekomendavo Adomą Skiežgelą miesto vadovui Alfonsui Žaliui (1929–2006) į vyriausiojo miesto dailininko pareigas. 1980 m. A. Skiežgelas pakeitė šiame poste dirbusį architektą Petrą Šadauską.

Adomas Skiežgelas vyriausiuoju miesto dailininku dirbo iki 1992 m. Jaunam žmogui, dirbant be administracinio darbo patirties, reikėjo daug ko išmokti, įsigilinti į ilgą, savitą ir sudėtingą miesto istoriją, jos architektūrinį ir kalbinį kontekstą. Juk jam teko derinti įvairias miesto šventines eisenas ir kasdieninę įvairių parduotuvių reklamą, iškasbas, užrašus, įvairių švenčių apipavidalinimą, pastatų dažymo projektus. Reikėjo nemažai fizinį jėgų ir išminties prižiūrėti ir rūpintis tuo laiku Smiltynėje rengtomis skulptorių kūrybinėmis vasaros stovyklomis, užtikrinant jų gerą kūrybinį darbą (kažkodėl tos akmenų kalimo kūrybinės stovyklos įvardijamos kaip simpoziumai – romėnai simpoziumais vadindavo šventes su muzika). A. Skiežgelui, kaip miesto vyr. dailininkui, teko pasirūpinti ir medžiagomis, ir įrankiais, ir maitinimu, ir skulptorių poilsu. Reikia nepamiršti, kad

miestui tuo metu vadovavo reiklus, principingas miesto vadovas A. Žalys, reikalavęs iš įvairių tarnybų vadovų, tarp jų ir iš vyr. dailininko, laiku ir gerai atlikto darbo. Darbo krūvis buvo tikrai didelis ir dabar yra sunku suvokti, kad vyr. miesto dailininko etatas buvo apmokamas labai jau nebrangiai, kažkur apie 100 rublių. Tad A. Skiežgelas buvo priverstas dirbti dar keliuose darbuose, juk reikėjo išlaikyti padidėjusią šeimą. Reikėtų nepamiršti ir to, kad Adomas Skiežgelas pradėjo kūrybinį – administracinį darbą dar esant sovietinei santvarkai, o vyriausiojo dalininko pareigas jis baigė eiti jau Nepriklausomybės aušroje. Labai daug kas pasikeitė: ir miesto vadovai, ir reikalavimai. Tai buvo didelių vilčių laikas, tačiau daug kas ir liko tik viltimi...

Kūrybinė veikla

Pabaigęs Telšių taikomosios dailės technikumą ir įgijęs meninio medžio apdirbimo specialybę, A. Skiežgelas dvejus metus dirbo Vilniaus eksperimentinio meninio konstravimo biure dailininku – suvenyrų etalonų kūrėju. Pagal sukurtus pavyzdžius „Dovanos“ susivienijimas ir kitos Lietuvos meno gaminių įmonės vykdė serijinę suvenyrų gamybą. „Dailės“ kombinate jam teko kurti originalias reprezentacines dovanas pagal individualius projektus. Toks kūrybinis darbas plėtė Adomo meninę pasaulėjautą, išprusimą, skonį, vaizduotę.

Nuotrauka Nr. IMG 125349.jpg – Klaipėdos Smiltynės kapinaitės. Antkapiai J. Ž. Jonylai ir A. Každailiui. A. Skiežgelo nuotrauka (2019 m.)

Baigus dailės institutą ir atvykus į Klaipėdą, kūrybos geismas, domėjimasis naujovėmis neišblėso nei mokant studentus, būsimus dailininkus, erdvinio, plastinio ir meninio architektūros vaizdo suvokimo, nei dirbant miesto vyriausiuoju dailininku. Jis tikrai gerai perprato painius biurokratinius kūrybos įgyvendinimo kelius.

Jau 1980 m. A. Skiežgelas sukūrė pagarbų ir gana modernų karių kapų sutvarkymo projektą II pasauliniame kare Lenkimuose, Skuodo rajone, žuvusiems kariams. Kaip prisimena pats architektas, jis buvo paprašytas Lenkimų miestelio pirmininko sutvarkyti tuos apleistus sovietų karių kapus.

Nedidelis kapų plotas, kur palaidoti žuvę kariai, šalia bažnyčios šventoriaus sienelės ir dalis kapų iš šiaurės pusės – čia gruntas yra įgilintas per tris laiptelius. Taip, pagal Adomo Skiežgelo sumanymą, buvo išvengta bažnyčios ir neaukšto jos šventoriaus atitvaro nustelbimo. Įgilintą karių kapų plotą iš šiaurės pusės ir nuo šventoriaus aprėmino griežta, pilkos spalvos neaukšta granitine sienele, kurioje iškaltos žuvusiųjų karių pavardės rusų kalba. Įgilintoji dalis ir priėjimo takai prie paminklo iškloti šaligatvio plytelėmis. Kitą karių kapų plotą, kur gruntas nežemintas, ir dalį kapų teritorijos, esančios palei bažnyčios atitvaro sienelę, žymi visai žemi granitiniai borteliai. Labiau į kapų centrą yra įkomponuotas puikus rausvo granito simbolinis kubo formos antkapis su „nuskeltu“

kampu bei kubo kampe išgraviruota „perlinkusia“ žvaigždė.

Didokas paminklas (kubas, simbolizuojantis karinį „monolitą“, „nuskilęs“ kubo kampas – žuvusius karius) yra pakeltas ant pilko neaukšto granitinio postamento. Kai vyko tų karių kapų sutvarkymo ir paminklo derinimo meno taryboje posėdis, skulptorius Gediminas Jokūbonis (1927–2006) pasakęs, kad tai esąs puikus architektūrinis – skulptūrinis paminklo sprendimas...

Norime ar ne, bet tuo laiku, 1980 m., toks minimalus, griežtų geometrinių formų simbolinis paminklas sovietų kariams – akmens kubas – monolitas su „nuskilusiu“ kampu, antkapis ir kapų naujoviškas sutvarkymas tikrai buvo drąsus, netikėtas ir šiuolaikiškai modernus, netradicinis sovietinių kapų rekonstrukcijos projektas. Tas lakoniškas, racionalus, minimalistinėmis formomis spęstas karių kapų sutvarkymas meninės reikšmės neprarado ir dabar.

1982 m. jis suprojektavo dar vieną II pasaulinio karo tragedijai skirtą kūrinių Skuode, Kiupio gatvėje, – paminklą fašizmo aukoms atminti...

A. Skiežgelas nuo atvykimo į Klaipėdą yra aktyvus šio pajūrio miesto kultūrinio gyvenimo dalyvis. Jis projektuoja ir kuria šiam miestui ir kraštui nusipelnusių žmonių antkapinius paminklus, atminimo įamžinimo lentas, įvairių architektūrinių statinių projektus. Jis dalyvavo ir dalyvauja įvairiuose suruoštuose plastinio meno konkursuose ir nemažai tų konkursų yra laimėjęs bei gavęs galimybę įgyvendinti kūrybinį sumanymą... Per ilgus kūrybos metus jis suprojektavo ir įgyvendino arti pusšimčio įvairios svarbos bei apimtys kūrybinių sumanymų ir dalyvavo daugiau nei pusšimtyje paskelbtų viešų architektūros ir dailės konkursų. O kur jo darbas su studentais – diplominių darbų vadovas ir recenzentas. Be to, jis su savo mažosios plastikos kūrniais dalyvavo ir dalyvauja Klaipėdoje ir Vilniuje rengiamose bendrose dailės parodose.

1980 m. A. Skiežgelas įstojo į Lietuvos architektų sąjungą, 2013 m. – į Lietuvos dailininkų sąjungą, nuo 2008 m. yra Mažosios Lietuvos reikalų tarybos Klaipėdos krašto skyriaus narys.

1983 m. A. Skiežgelas sukūrė lakoniškų formų antkapį – atverstą knygą su „nukirsta“ kita knygos puse. Toje atverstos knygos pusėje jis išrašė rašytojo, valstybės ir visuomenės veikėjo Jono Žiliaus Jonylos (1870–1932) vardą, pavardę, gimimo ir mirimo datas¹.

Kartu su skulptoriumi R. Midvikiu (1947–2015) sukūrė monumentalių, stilizuotų apibendrintų formų antkapį – jūrinį simbolį – inkarą iš granito (1990 m.) jūrų kapitoniui, lietuviškosios jūrėivystės

pradininkui Liudui Stulpinui (1871–1934)². Abu kapai: J. Žiliui Jonylai ir L. Stulpinui, yra šalia vienas kito Klaipėdos Smiltynės kapinėse.

Tose pačiose Smiltynės kapinaitėse iš juodo granito jis sukūrė stilizuoto krikšto formos antkapį Aloyzui Každailiui (1943–2018), istorikui, Jūrų muziejaus įkūrėjui, pirmajam jo direktoriui.

1992–1993 m. suprojektavo antkapinius paminklus Lėbartų kapinėse A. Leksusytei ir A. Blažiui.

Prie Dangės upės krantinės 1989–1991 m. jis suprojektavo keturis įdomius bronzinius knechtus jachtoms „Lietuva“, „Audra“, „Dailė“, kuriomis buriuotojai nuplaukė į Ameriką ir sėkmingai grįžo (jachta „Lietuva“ apiplaukė visą pasaulį), bei burlaiviui „ANA AF SAND“, kuris prekiaavo silkėmis.

Paminklai S. Daukantui ir J. K. Chodkevičiui

1985 m. A. Skiežgelas suprojektavo savitą, įdomaus ir kiek neįprasto plastinio sprendimo kūrinių – paminklą istorikui, rašytojui, švietėjui Simonui Daukantui (1793–1864). Paminklą kūrė kartu su skulptoriumi R. Midvikiu Lenkimuose (Skuodo rajonas). Paminklas pastatytas šalia II pasauliniame kare žuvusių karių kapų. Savo masteliais S. Daukanto skulptūra yra nedidelė ir skulptorius ją iškaltė iš pilko granito visu ūgiu. Skulptūra yra du kartus mažesnė už stačiakampio formos vertikalią pjedestalą, kurio viršutinėje dalyje yra įdomi puslankio formos atrama, prasiikišusi pro postamento kraštus ir savo forma primenanti savitai stilizuotą, pusės apskritimo simbolinę „švietėjišką saulutę“, ant kurios stovi pati S. Daukanto skulptūra. Puslankio formos atramos šlifuojuose juostoje įrašyta – Simonas Daukantas, o pačiame apskritime – gimimo ir mirties metai. Stačiakampio formos pjedestalo pagrindinėje poliruotoje plokštumoje iškalti Simono Daukanto žodžiai. Pjedestalo plokštuma su įrašu ir pusės apskritimo atramos juosta, kur įrašytas S. Daukantas, yra šlifuito paviršiaus. Visi kiti postamento ir skulptūros paviršiai yra padengti smulkaus bučardavimo faktūra, kuri suminkština visas kūrinių formas ir jas savaip sujungia į vieną bendrą darnią visumą. Neaukštas, vertikalus paminklas istorikui, švietėjui savo visuma primena koloną ir kūrinyje gražiai įsilieja į žalią augalijos aplinką.

Reikšmingą, puikų, savito meninio sprendimo paminklą Adomas Skiežgelas suprojektavo Kretingos miesto ir vienuolyno įkūrėjui, Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės etmonui, Vilniaus vaivada Jonui Karoliui Chodkevičiui (1560–1621). Paminklo kūrybos vaizdiniu buvo

Paminklas Simonui Daukantui Lenkimuose, Skuodo rajonas. 1985 m. P. Šmito nuotrauka (2019 m.)

pasirinktas stilizuotos triumfo arkos motyvas, sukurtas iš griežtų, konstruktyvių, šlifuoto raudono granito masyvių plokščių. Arkos angoje – „praėjime“ – įkomponuota pasukta plokštė – durys. Vienoje durų plokštumoje yra skulptorius Rimanto Eidėjaus (g. 1967 m.) puikia, realistine forma sukurtas reljefas – visu ūgiu tuometinė apranga pavaizduotas pats J. K. Chodkevičius. Reljefą iš bronzos išliejo Rimanto Keturkos dirbtuvėse Vilniuje ir pritvirtino prie granito durų plokštės. Arkos viršuje, frontono plokštumoje, įkomponuotas ir Didžiojo etmono herbas. Kitoje granito plokštės (durų) pusėje ant šlifuoto paviršiaus užrašyta: „Jonas Karolis Chodkevičius 1560–1621, Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės Didysis etmonas, Vilniaus vaivada, Kretingos vienuolyno ir bažnyčios, miesto savivaldos įkūrėjas“. Tarsi po daugelio šimtmečių Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės Didysis etmonas, Kretingos savivaldos įkūrėjas J. K. Chodkevičius sugrįžo pro triumfo arką kaip koks Romos imperatorius į savo įkurtą miestą. Tenka pastebėti, kad tame kūrinyje nėra pabrėžto pergalės patoso, yra tik istorinės esmės konstatavimas ir artimi žmogaus figūrai paminklo masteliai. Chodkevičiaus paminklas yra priartintas prie žmogaus ir labai gražiai įsilieja į aplinką. Paminklas-arka sukurtas iš poliruoto granito plokščių ir pastatytas ant neaukšto postamento Kretingos miesto šiaurinėje rotušės skvero dalyje. Pilkų ir raudonų ša- ligatvio plytelių kombinacijomis apie paminklą įrengta graži erdvė įvairioms šventėms, žmonių susibūrimams. Paminklas atidengtas 2009 m., švenčiant Kretingos miesto 400 metų įkūrimo jubiliejų³...

Architektūriniai kūriniai

Laikas pakalbėti, kad ir glaustai, apie Adomo Skiezgelo architektūrinius kūrinius: Šv. Kazimiero bažnyčią Mažojo kaimelio rajone, koplyčią Lėbartų kapinėse, administracinį namą Salomėjos Nėries ir S. Daukanto gatvių kampe Klaipėdoje ir kelis gyvenamuosius namus – vilas Palangoje. Didžiausias, gal ir reikšmingiausias, A. Skiezgelo architektūrinis kūrinys Klaipėdoje (bendraautorius R. Krištapavičius, bažnyčios konstruktorius Tautvydas Tubis), yra Šv. Kazimiero bažnyčia, pastatyta 1992 m. Mažojo Kaimelio rajone (buvusiame Karaliaus parke).

Kad sukurtų bažnyčią – sakralinį statinį, su kolega, architektu, bendraautoriumi Ričardu Krištapavičiumi teko Adomui Skiezelui pasi- važinėti po Italijos miestus ir pasidomėti tų bažnyčių projektavimu bei statymo ypatumais. Juk kiekvienam autoriui norisi, kad statinys būtų ir

Šv. Kazimiero bažnyčia. Pietvakarių fasadas (presbiterija). 1992 m. P. Šmito nuotrauka (2021 m.)

Lėbartų kapinių koplyčia. Rytinis fasadas. 2007–2008 m. A. Skiezgelo nuotrauka (2017 m.)

funkcionalus, ir ypatingas, ir savito architektūrinio meninio vaizdo ir kad bažnyčia atspindėtų gyvenamą laikotarpį...

Kažkada aš Adomo klausiau, „Kodėl tu, Adomai, tą bažnyčią tokią didelę projektavai?“ Jis man taip atsakė: „Tokios norėjo užsakovas, kunigas“. Ir mane aplankė kažkokia keista mintis. Tai juk Adomas yra to pastato kūrėjas, jis formuoja tą būsimą statinį, jo apimtis, formas, o kunigo reikėjo paklausti, ar tikrai reikalinga dabar tokia didelė bažnyčia, kai tų lankytojų nėra taip daug...?

Bažnyčios planas yra lygiakraščio trikampio formos ir savo bendru vaizdu statinys kažkiek primena laivą. Pastatas orientuotas iš šiaurės rytų į pietvakarius. Šiaurės rytinėje pusėje yra pagrindinis įėjimas (kuklus portalas) ir dominuoja lygiakraščio trikampio plano aukštas, masyvus bokštas – varpinė. Presbiterija yra pietvakarių pusėje (didysis altorius). Viduramžiais bažnyčios orientavimas buvo griežtas – rytai, vakarai. Rytinėje pusėje – didysis altorius, vakarinėje pusėje – pagrindinis įėjimas – portalas. Naujais laikais tos taisyklės bažnyčių statytojai nebesilaikė ir dabar nesilaiko.

Šv. Kazimiero bažnyčią dengia aukštas, status, dvišlaitis stogas, virš kurio kraigo yra nedidelis pakeltas stogas ir visu perimetru įrengti langai viršutiniam bažnyčios apšvietimui (tai puikus sumąstymas, kaip apšviesti aukštą, didelę statinio erdvę). Išorinėje presbiterijos dalyje (altorinė bažnyčios pusė) pagrindinį bokštą savo planais atkartoja du bokštai (koplyčios), įkomponuoti iš abiejų bažnyčios pusių, tik žymiai smulkesni ir žemesni. Presbiterija yra sudaryta iš dviejų gana didelių lanko formos trikampio plano koplyčių, kurios uždaro visos bažnyčios statinio kompoziciją. Pradedant stogais, sienomis ir baigiant kai kuriais langais, kur dominuoja trikampio formos (šventos trejybės simbolis), tos trikampės plokštumos visam statiniui suteikia savitai laiptuotos monumentalios dinaminės įtampos. Bažnyčios cokolinėje dalyje yra įrengtos puikios, patogios mirusiųjų šarvavimo patalpos.

Aš tą bažnyčią mačiau nuo jos statybų pradžios. Kai joje lankiausi pirmą kartą, ji didelio pasigėrėjimo nekėlė. Pastato vidus savo dydžiu, erdve priminė labiau pramoninį objektą nei būsimą sakralinį pastatą. Tačiau po truputį buvo įrenginėjamas bažnyčios vidus. Jis darėsi įvairresnis, erdvė „minkštėjo“ ir ėgavo bažnyčioms būdingo dvasingumo. Šaltas betonines grindis sušvelnino ažuoliniai suolai, kuriuos suprojektavo pats Adomas. Jis suprojektavo ir altoriaus baldus, stalą, apeigų įrangą. Languose „apsigyneno“ vitražai, kurie saulei šviečiant bažnyčios

erdvę pripildo spalvinės mistikos. Ant balkonų laikančių kolonų pratęsimo – kapitelių „sutūpę“ angelai (autorius skulptorius Klaudijus Pūdymas (g. 1955 m.) ir tą didžiulę erdvę kažkaip sumažino bei ją pripildė savito mistiško sakralumo. Labiausiai bažnyčios erdvei sakralumo suteikė puikus erdvinis vitražas „Prisikėlęs Kristus“, įkomponuotas altorinėje erdvyje. Vitražą sukūrė žymus Lietuvos dailininkas vitražininkas Kazys Morkūnas (1925–2014). Ne tik pats vitražas yra įdomus meno kūrinys, bet ir jo masteliai yra solidūs: aukštis – 11 metrų, plotis – 4,5 metro. Erdvinis vitražas yra netaisyklingos įžambios formos ir puikaus modernaus meninio sprendimo.

Šv. Kazimiero bažnyčia – savito architektūrinio vaizdo monumentalus statinys, suspindėsiantis visa savo didybe, kai visus tris mūrinius bokštus užbaigs aukšti, iš dviejų dalių sudaryti ažūriniai metaliniai bokštai. Pagrindinio bokšto aukštis tikrai bus įspūdingas – 107 m.

Bažnyčios visais laikais buvo statomos ir puošiamos ilgai... Ne išimtis ir Šv. Kazimiero bažnyčia Klaipėdoje. Beje, įdomu yra tai, kad prie naujo, kiek neįprasto statinio žmogaus akis pripranta, ir kažkada buvę ryškūs, stambūs masteliai tampa priimtini, nebestebinantys...

Lėbartų kapinėse, esančiose Klaipėdos rajone, Dvilų seniūnijoje, Toleikių kaime, netoli pagrindinio įėjimo į kapines 2007–2008 m. pastatyta graži, nedidelė, stačiakampio plano, darnių proporcijų Aušros Vartų Dievo Motinos stačiatikių koplyčia. Dėl tos paprastos priežasties, kad tos kapinės priglaudžia įvairių konfesijų, įvairaus tikėjimo bei pažiūrų žmones į žemelę, Adomas Skiežgelas tą koplyčią projektavo šiam kraštui būdingu stiliumi: aukštu dvišlaičiu dviejų dalių stogu, koks yra ir Šv. Kazimiero bažnyčios suprojektuotas stogas. Žemutinis stogas yra didelis, žymiai išsikišęs už koplyčios sienų. Tai ir savitas dekoras, ir sienos apsaugomos nuo lietaus. Viršutinis nedidelis stogas virš kraigo yra kiek pakeltas nuo didžiojo stogo ir įrengti visu perimetru langai koplyčios švelniam mistiškam „dangaus“ apšvietimui. Vakarinėje (įėjimo) pusėje koplyčia turi keturkampį bokštą – varpinę.

Pastato apdailai panaudotos tamsios, rudai raudonos klinkerinės plytos. Koplyčios bokštas – varpinė ir rytinis frontonas užbaigti metaliniais kryžiais – saulutėmis. Koplyčios ilgis – 9 metrai, plotis – 6 metrai, bokšto – varpinės aukštis – 14 metrų. Koplyčia netinka mirusiojo šarvojimui, ji yra skirta tik atsisveikinimui su mirusiuoju.

Koplyčios rytinį frontoną puošia tapytojos monumentalistės Angelės Banytės (g. 1949 m.) sukurta puiki mozaika pagal Vilniaus Aušros vartų Dievo Motinos paveikslą (mozaika įkomponuota

į puslankės arkos negilią nišą). Vakarinio fasado frontone puikuoja Šv. Trejybės mozaika, sukurta remiantis stačiatikių ikonografija⁴.

Viduje grindų juosta nuo altoriaus iki išėjimo išklota perpintų apskritimų kombinacijų puikiais mozaikos ornamentais. Koplyčios architektūrinės formos projektuotos minimalistinės, čia nieko nėra per daug ar per mažai, kartu koplyčios meninės formos atspindi jos aiškią sakralinę paskirtį. Kaip koplyčios išorė, taip ir jos vidus yra minimalistinis: ir apdaila, ir baldai, ir paveikslai, ir kitas apeigoms skirtas inventorių. Tai puikus, subtilių darnių proporcijų kūrinys, atspindintis šio krašto architektūrą.

Keliais žodžiais norėtusi pasakyti ir apie jo sukurtus architektūrinius kūrinius – gyvenamus namus – vilas, kurie savo planais, architektūrinėmis formomis yra gana modernūs, derinti prie Palangos, kaip savitos pajūrio miesto architektūros ir kartu įdomios šiuolaikinės architektūros statiniai. Kaip pats architektas sako, jis suprojektavęs du pastatus.

Ir pabaigai

A. Skiežgelas yra iš tų kūrėjų, kurie savo kūrybingumą išbandė ne tik reikšminguose projektuose, statiniuose, paminkluose, bet jis neatsisako ir nedidelės apimties projektų kūrybos. Sukūrė visą eilę atminimo – memorialinių lentų

Memorialinė lenta J. Lėbartui. Tiltų g. 16. 2019 m. P. Šmito nuotrauka (2019 m.)

žymiesiems šio krašto visuomenės, politikos, kultūros veikėjams. Viena iš jų yra Utenoje, skirta Lietuvos politiniam ir visuomenės veikėjui, Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto pirminkui, inžinieriui, Vasario 16 d. akto signatarui Steponui KAIRIUI (1879–1964 JAV).

Sukūrė V. Storostos VYDŪNO 150-sioms metinėms du medalius.

Kartu su skulptoriumi R. Eidėjumi sukūrė šešiams Tilžės akto signatarams atminimo lentas Klaipėdoje. Meniškos Tilžės akto signatarų atminimo lentos buvo kuriamos pagal MLRT Klaipėdos krašto skyriaus užsakymą, kurio nariu yra ir pats A. Skiežgelas. Tilžės aktų signatarų yra 24, tačiau atminimo lentos kuriamos tik tiems signatarams, kurie Klaipėdoje kurį laiką gyveno ir šiame mieste dirbo visuomeninį, politinį, kultūrinį darbą. Viena iš jų skirta Mažosios Lietuvos kultūros veikėjui, publicistui, Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto sekretoriui Jonui VANAGAIČIUI (1869–1946). Juodo granito atminimo lenta su tekstu ir bronziniu portretu pritvirtinta prie namo sienos Karoso gatvėje Nr. 13. Atidengta 2010 m.

Atminimo lenta iš granito su bronziniu portretu sukurta švietėjui, Vytauto Didžiojo gimnazijos statytojui ir direktoriui (1929–1939) dr. Kaziui TRUKANUI (1892–1957). Atminimo ženklas – lenta pritvirtinta prie Vytauto Didžiojo gimnazijos sienos netoli paradinių laiptų; S. Daukanto gatvės fasadas (2012 m.).

Memorialinė lenta Kaziui Trukanui. Vytauto Didžiojo gimnazijos S. Daukanto gatvės fasadas. 2012 m. P. Šmito nuotrauka (2021 m.)

Atminimo lentos sukurtos šioms Tilžės akto signatarams: spaustuvininkui ir visuomenės veikėjui Martynui JANKUI (1858–1946) (atminimo lenta pritvirtinta prie namo sienos Šaulių g. 5 (2014 m.)); spaudos ir lietuviybės puoselėtojai Jurgiui ARNAŠIUI (1872–1934) (atminimo lenta pritvirtinta prie buvusių Teismo rūmų ir kaulėjimo sienos. Jūros g. Nr. 1. (2017 m.)); gydytojui, visuomenės veikėjui dr. Valteriui DIDŽIUI (1896–1977) (atminimo lenta pritvirtinta prie namo Turgaus g. Nr. 2 (2018 m.)); šauliui, visuomenės ir politikos veikėjui Jurgiui LĖBARTUI (1879–1944) (atminimo lenta pritvirtinta prie namo sienos Tiltų g. Nr. 16 (2019 m.)).

Memorialines lentas iš granito projektavo ir jų įteisinimo dokumentais rūpinosi A. Skiežgelas. Aukšto reljefo puikius portretus iš nuotraukų nuilpė ir iš bronzos atliejo skulptorius R. Eidėjus.

Vienas memorialines lentas finansavo patys giminaičiai, kitas – geradariai rėmėjai.

Atminimo lentas su skulptūriniu reljefu poetui,

pedagogui Pauliui Dreviniui (2015 m.) ir rašytojui Rimantui Černiauskui (2017 m.) ir architektūrinę dalį, ir skulptūrinį reljefą kūrė pats A. Skiežgelas Rašytojų sąjungos Klaipėdos skyriaus užsakymu.

Žmogus kūrėjas – toks yra puikus bičiulis, architektas – menininkas Adomas Skiežgelas, per ilgus metus sukūręs daugybę įvairaus turinio, formos, paskirties, apimtys plastinių ir erdvių kūrinių. Tų kūrinių yra daug: ir didelių, ir visai mažų, įgyvendintų ir neįgyvendintų... Kai architektas turi ne mažesnę polinkį į dailę kaip ir į architektūrą bei yra neramos sielos, nepailstamai ieškantis savos kūrybinės raiškos, koks yra Adomas Skiežgelas, ir kai tie kūriniai ima „gulėti“ į rašytinį tekstą, tai tas tekstas labai pailgėja... Norint visus A. Skiežgelo sukurtus darbus tik surašyti jų neanalizuojant, reikėtų versio odos, ne mažiau. Palinkėkime talentingam kūrėjui, puikiam bičiuliui ilgą gyvenimo metų, sveikatos, neramos, neblėstančios kūrybinės energijos ir sėkmės...

LITERATŪRA

1. Visuotinė lietuvių enciklopedija, XXV tomas. Vilnius, 2014, p. 773.
2. krastas.klav.lt>stulpinas-liudvikas-1871-1934
3. Internetas. Jonas Karolis Chodkevičius – vaivada. Objektas – Krašto paveldo gidas.
4. lt.wikipedia.org/wiki/Lėbartų_Aušros_Vartų_DievoMotinos_koplyčia

Mažlietuvių aprangos savitumai istoriniame kontekste

Anatolijus JAKIMOVAS

Vilnius

Senas pomėgis fotografuoti ir daugiau negu šiltas jausmas Mažajai Lietuvai, pagarba jos praeičiai kaskart mane gena klaidžioti interneto erdvėse, ieškant įvairios informacijos apie šį kraštą. Nebesuskaičiuoju, kiek turiu rytrūsių, kitų Lietuvos vietų suskaitmenintų senų fotografijų savo archyve. Tai visai patrauklus būdas pažinti savo krašto istoriją, žmonių buitinę, atrasti netikėtų faktų.

Daug tiriamųjų, apžvalginių straipsnių apie Mažosios Lietuvos raidą, žymius jos žmones skaičiau ir Rambyno žurnale. Man kilo mintis parodyti šio krašto paprastų žmonių fotografijas, aptarti, kaip jie rengėsi, kaip atrodė buityje ar kitomis progomis, nes nuotrauka fiksuoja ne tik akimirką, joje yra daugiau informacijos, jei žinome kada, kokiomis aplinkybėmis ar kodėl ji padaryta. Foto atradimai interneto erdvėje perša savotišką patarimą nuotraukų turėtojams – niekada neišmeskite fotografijų, jos yra šeimos, giminės, genties ir tautos istorija, reikia tai suprasti ir vertinti.

Tai yra kuklus bandymas naudojantis genialiu išradimu – fotografija – pažvelgti ir pafantazuoti, kokius apdarus pirkė, siuvo ir vilkėjo 1900–1945 metais gyvenę mūsų kraštiečiai. Pateiktose nuotraukose įamžinti žmonės iš Vilkyškių, Rukų, Šilutės, Skirvytės, Šilgalių, Nidos, Akmeniškių ir dabar anapus sienos esančių Gastų, Tuniškių, Kryžionių, Štukų, Ragainės, Tilžės. Dauguma išlikusių nuotraukų buitinės, nespaltotos, bet tai nesumenkina galimybės aptarti krašto žmonių gebėjimo dabintis šventei ir kasdienai, kartu pateikiant įžvalgas, vertinant gan sudėtingas to laikotarpio peripetijas ne tik „lietuviškuose rytprūsiuose“ – Mažojoje Lietuvoje, bet ir Europoje.

Keistokai skamba, bet mados istorija tokia sena, kaip ir žmonija. Kai žmonės ėmė savo kūną dengti kailiais, kad nesusaltų, tada žodis „stilius“ neturėjo tokios prasmės, kaip mes dabar tai suprantam. Ilgainiui vien drabužių praktiškumo nepakako pabrėžti lyčių, hierarchijos skirtumams, todėl atsirado pirmosios plaukų juostos, diržai, apavas, kiti aprangos papuošimai, kurie išplito ir tapo populiariūs įvairiose baltų gentyse.

XX a. pradžia skalvių, jotvingių, kuršių palikuonims atnešė daug socialinių ir dvasinių sukrėtimų, krašte kūrėsi progresyvūs judėjimai įvairiose srityse. Tie procesai darė įtaką žmonių veiklai, buičiai, be jokios abejonės, ir aprangos stiliui. Kasdieniai drabužiai buvo paprasti, galima sakyti, primityvūs – sukirpimas tiesus arba kiek platėjantis, be įmantrybių. Tik šventiniams apdarams buvo skiriama daugiau fantazijos ir brangesnės medžiagos.

Prisiminkime, amžių sandūroje moterys sušiverždavo liemenį ir krūtinę tampriais korsetais, kurie taip spausdavo kūną, kad jos dažnai net nualpdavo. Nors 1913 m. buvo sugalvota ir užpatentuota liemenėlė, pripažinimo ji sulaukė beveik po dešimtmečio. Tada buvo paplitę rankų darbo mezginiai, nėriniai, žmonės naudojo namudininkų darbo audinius, nes fabrikinės medžiagos buvo brangios ir ne visiems prieinamos. Dabar šypsomės, bet kai anuomet moterys savo sukneles sukarpė ir pasisiuvo kelnes, katalikų bažnyčią ištiko šokas, net su Vatikano pagalba buvo bandyta tai uždrausti. Tačiau drąsesnės moterys greit įvertino kelnų patogumą, tik atokesnėse vietovėse ši naujovė atsirado daug vėliau. Vyriški apdarai tuo laikotarpiu

Vyras nuo Tilžės, 1921–1929 m.

liko beveik nepakitę – kostiumas arba kariško stiliaus uniforma su variacijomis.

Netrukus prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas atnešė ne tik daugybę netekčių, skurdo, bet ir nuosmukį Europos ūkiui, įskaitant tekstilės pramonę. Viskas buvo skiriama kariuomenei – ginklai, maistas, apranga ir t. t. Gabalą medžiagos drabužiams galėjai nusipirkti tik „juodojoje rinkoje“. Yra žinoma, jog 1916 m. Vokietijos žemėse karo reikmėms iš privačių asmenų buvo rekvizuotas milžiniškas kiekis drabužių ir audinių. Taigi, neturėdami ko valgyti ir kuo tinkamai apsirengti, žmonės net negalvojo, kad tas ar kitas apdaras netinkamas dėl kokių nors stiliaus trūkumų, reikėjo tiesiog kažkuo apsirengti.

Išradingumą bei meistriškumą turėjo parodyti siuvėjai ir motinos, kad iš senų dėvėtų drabužių pasiūtų kažką naujo ir, pagal galimybę, patrauklaus. Nors dailūs aksesuarai visada padėdavo pagerinti išorinį įvaizdį, tuo laikotarpiu ir jie buvo seniai dingę beveik iš visų namų ūkių arba karo reikmėms, arba iškeisti į maistą.

Kariaujančių vyrų ir sūnų namų spintose likę drabužiai buvo persiuvami į moteriškus ar vaikiškus, laikantis santūrumo ir tada krašte galiojusių etikos nuostatų. Sėkmė priklausė nuo siuvėjos įgūdžių ir suvokimo. Norėdamos suteikti šiek tiek įvairumo savo išvaizdai, jos eksperimentavo su

Frydrichas Brosovskis su žmona Mėta, Štukai, 1917 m.

Frydrichas Brosovskis, Štukai, 1915 m.

dekoltė, siuvo prie suknelių net kišenes, taikė skirtingų medžiagų aplikacijas. Kasdienio gyvenimo nuotraukose pastebime, jog moterų talijos buvo siauros, ne tik dėl bado, bet ir dėl to, kad vokiškieji stiliaus standartai vis dar propagavo korseto naudojimą. Suknelės ir sijonai siekė čiurną, avimi laivelio formos bateliai arba aulinukai – svarbu, kad tik būtų išlaikytas moralinis įvaizdis. Jeigu moteris turėjo daugiau medžiagos, galėjo sau leisti papuošti suknelę papildoma bangele-antsiuvu (aplikacija) ties keliais, varijuoti su apdaro apykaklėmis, rankogaliais.

Kai 1918 m. lapkritį baigėsi karas, žuvusiųjų skaičius siekė 17 milijonų žmonių. Kartu žlugo Austrijos-Vengrijos imperija ir Vilhelmo II imperijos taip pat nebeliko, o čia pat įvykusi lapkričio revoliucija atnešė vokiečiams respubliką, bet visose žemėse paliko sunkų pokarinį laikotarpį.

Tačiau visi buvo laimingi, nes karas pagaliau baigėsi ir su viltimi ėmėsi kurti naują gyvenimą. Pokarinio laikotarpio sunkumus atspindi ir žmonių apranga. Matyti, jog veikiausiai vyrų karo uniformos buvo persiutos ir virto civilių gyventojų puspalciais, striukėmis, drūtais švarkais. Įsivaizduokime, kad net pasiturintis asmuo turėjo tenkintis taip persiūta

striuke, nes labiausiai trūko naujų audinių. Kad persiūtas puspaltis nesuirytų, į vidų dėdavo įvairius kietus įsiuvus (pakietinimus). Tokie įsiuvai suteikdavo apdaro šeiminkui savotišką „šarvuoto supermeno“ išvaizdą. Vyrų kelnės buvo laisvos, bet į apačią siaurėjančios, jas liaudyje vadindavo kamštinėmis (dėl formos panašumo į kamštį). Gal tik vaikams pritaikyti seną drabužių buvo lengviau, nes jų niekas neklausė, o ir nelabai jiems rūpėjo stilius. Gyvenimas pamažu, bet gerėjo. Tada niekas nepranašavo, niekas neturėjo nė mažiausio supratimo, kad po dvidešimties metų vėl kils karas. Visi tikėjo žmonijos geroje, saugia ir socialiai buitimi, nors žmonių veiduose vis dar matomi nerimo šešėliai, sykiu atsiranda ir kukli šypsena.

Nors ir lėtas, ekonominis atsigavimas buvo juntamas visose srityse. Plėtėsi miestai, kūrėsi nauji ūkiai, mokyklos, buvo darbo visiems, žmonės galėjo daugiau dėmesio skirti sau, savo šeimoms, namams. Iš nuotraukų matome, jog apranga tapo spalvingesnė,

Kuršmarių žvejai, Nida, 1920–1925 m.

Hansas Borhardas su žmona ir dukrele, Šilutė, 1927 m.

Siuvinėjimo ir siuvimo kursai po atviru dangumi. Rukai, 1929 m.

Šilgalių jaunuoliai. Vidury Rudolfas Stollis, 1929 m.

Merginos iš Karaliaučiaus Tilžėje, 1941 m.

Liaudies mokyklos mokytojų kolegija, Gastos, 1930–1931 m.

Hedvygos Kuklios ir Villio Sudmamo vestuvės, Kryžionai, 1935–1938 m.

Brosovskių šeimos pasivaikščiojimas po Štukų apylinkes, 1934–1935 m.

Kelte į Juodgalius merginos iš Štukų (iš kairės – Hanna Brosovski, Elfrida Petereit, Lotė Villumeit ir Eva Maria Brosovski, 1938 m.

Tuniškių kaimo jaunimas, Tuniškiai, 1938 m.

Vaikinų iš Lenkasukių žygis panemuniais, 1936–1940 m.

Jaunimo pramogos Šilutėje 1937–1939 m.

Franco ir Martos Griškait vestuvės, Akmeniškiai, 1940 m. birželis

Elegantiškoji vilkyškietė kieme, Vilkyškiai, 1937 m.

Nidos merginos filmo „Kelionė į Tilžę“ (Die Reise nach Tilsit) filmavimo metu, Nida, 1942 m.

Sutuoktiniai Gerda ir Villis Purvins, Šilutė, 1943 m.

Gertrūda Folgmann nuo Karaliaučiaus, 1943 m.

margesnė, juntamas tam tikras stiliaus laisvumas pramaišiui su įprasta klasika. Kaip ir visais laikais, krašto jaunimas siekė atrodyti ne tik tvarkingai, bet ir patraukliai tiek svečiuose, tiek poilsiaudamas.

Keitėsi moterų šukuosenos, jos tapo įvairesnės, įmantresnės, net provincijos atstovės stengėsi neatsilikti nuo miesto ponių. Garbanės merginos mėgdavo šukuoti plaukus į viršų ir sukabinti juos šukomis-lankeliu. Taip pat pasidarė madinga ilgesniems plaukams suteikti banguojančių plaukų formą, susukti juos į savotišką kuodą. Suprantama, kad visos mados naujovės moterims nuo Tilžės iki Klaipėdos sklido iš Karaliaučiaus, Berlyno. Vyrų šukuosena įprastai liko lygi (glotni), plaukai kiek patepti kremu ar tiesiog riebalu, kaip visi tai darydavo jau daug metų. (foto 1941, 1930-1931)

Suknelės ar palaidines papuošdavo vis naujos apykaklės („kalnieriukai“), iškirpčių formos, visokios aplikacijos, raišteliai, nėriniai. Paprasti marškinėliai, įvairiausios palaidinės, varpelio formos suknelės ir sijonai tapo populiariausiu aprangos elementu. Pastebime akcentuotus pečius, kelius dengiančias suknelės ir sijonus, uždaras ir aukštas palaidinukų apykaklės. Tačiau vyrams kostiumas išliko kaip visada populiarius. Atsargiai, bet galime daryti prielaidą, jog daugeliui rytprūsių moterų, kaip ir vyrų, tuomet buvo madinga rengtis ir atrodyti tvarkingai bei kukliai.

Prabangesni apdarai buvo ne kiekvieno kišenei, dažniausiai tik turtingoms miesto poniutėms arba stiprių ūkininkų šeimoms. Tačiau vis gausėjanti medžiagų įvairovė leido pakankamai išradingai rengtis įvairioms amžiaus ir socialinėms grupėms, nors vis dar juntamas savotiškas uniformos stilius. Dauguma rytprūsių moterų prisitaikė prie šio stiliaus, bet matome, kad jos vis tiek nebijojo fantazuoti ir eksperimentuoti gerėjant buičiai, laisvėjant mąstymui.

Trisdešimtųjų perspektyvos nebuvo džiuginančios ir brandino įtampą pasaulyje, kartu ir mūsų kraštiečiams. Veimaro respublikos egzistavimas artėjo pabaigai, o dešiniųjų politinė doktrina ėmė viršenybę. Vis daugiau ir daugiau Hitlerio rudmarškininių reiškėsi ir Mažosios Lietuvos visuomenėje. Nacionalsocialistai rinkimuose pagal balsų skaičių užėmė antrą poziciją Reichstage, o Austrijos dešinieji pareiškė taip

Skirtingų socialinių sluoksnių sandoris Tilžės turguje, 1930–1939 m.

Lietuvinė Šilutės turguje, 1937 m.

Marta Annuzies, Skirvytė, 1931–1935 m.

Šteinų šeimyna iš Vilkųškių, apie 1940 m.

Mažieji Verneris ir Gizelė Vygratsai, Skirvytė, 1941 m.

pat palaikantys nacistines idėjas. Geopolitinius procesus veikė ir politiniai pokyčiai kolonijinėse šalyse: Etiopijoje panaikintos nusenusios tradicijos, Indijoje Mahatma Gandis britaniškajam kolonializmui surengė legendinį „druskos maršą“. Vokiečiai pagal Henriko Mano romaną „Profesorius Unratas“ pastatytė filmą „Žydrasis angelas“, sukėlusį netikėtą ažiotažą Europoje, o Marlenai Ditrich tai buvo pasaulinės karjeros pradžia.

Kaip sakoma, kas gali paneigti, kad visa tai sykiu su kitais europiečiais jautė, matė, vertino ir mažlietuviai? Paneigti neįmanoma, kadangi jie gyveno tuometėje vokiškosios Europos dalyje ir negalėjo nematyti šių įvykių, nes 1934–36 m. vyko ne tik ekonominis pakilimas, virsmas vyko visose žmonių veiklos srityse ir protuose.

Žvelgiant į laikotarpio fotografijas, galima sakyti, jog 1937 m. aprangos stiliuje esminių pokyčių nebuvo. Ir kostiumai, ir moterų suknelės, paltai ar džentelmenų eilutės išlaikė prigludusio silueto formą. Kai kurios nuotraukos leidžia manyti, kad rytprūsių siuvėjai neišvengiamai buvo veikiami Europoje dominavusio Paryžiaus stiliaus. Buvo populiari išryškinti taliją, papustyti petukus ar sukurti sluoksniuotas rankoves. Tuo metu labai didelis dėmesys buvo skiriamas moteriškoms skrybėlaitėms. Modeliuotojai stengėsi aplenkti vienas kitą savo fantazija ir ekstravagan-tiškumu, siūdami paaukštintas siauras arba pla-čiabryles skrybėlaites. Tačiau vyrų stiliuje ir vėl beveik nėra naujovių – kaklaraištis lieka privalo-mu aprangos aksesuaru, eilutė pagal kiekvieno kišenę ir auliniai arba pusbačiai.

Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, ap-rangos stilius nesikeitė, pokyčių ir negalėjo rasti dėl suprantamų priežasčių – karas. Bet ne visur. Kaip ten bebūtų, radijas jau egzistavo, ir visa Eu-ropa, įskaitant ir vokiečių žemių žmones, galėjo klausytis populiarių Glenno Millerio džiaz o-kestro dainų apie meilę, žmonijos santaiką. O tuo metu daugelis žydų kilmės piliečių buvo šalinami arba vaikščiojo su geltonų žvaigždžių antsiuvais. Kiek makabriška, kad žydų vaikams siūtos gelto-nos žvaigždės buvo dvigubai mažesnės, nors tai neturėjo jokio ryšio su vaikiškos aprangos stiliaus elementu... Taip gimė antisemitizmas.

Karo metais moterims reikėjo tausoti savo ir kitų šeimos narių aprangą, nes tai buvo siejama su tarnyste Tėvynės labui. Reikėjo saugoti viską. Prisiminimuose minima, kad tuo metu buvo šil-kinių kojinių trūkumas ir moterys įvairiausiais būdais stengėsi jas išsaugoti. Todėl patarimas, kad „bėgančias“ kojinių akis galima sustabdyti (restauruoti) panaudojus parafiną, to nežinoju-sioms buvo aukso vertės.

Fronto linijose vargstantiems kariams į drabužių

stilių buvo nusispjaut, esmė – laimėsi ar pralaimėsi, o svarbiau – ar išgyvensi. Artimųjų ilgesys ir pa-sikartojančios netektys tapo ne tik kareivių kas-dienybė, visi ilgėjosi artumo, meilės ir jausmų, namų židinio. Kai Gebelsas uždraudė transliuoti ir klausytis visų mėgiamą Lale Andersen dainą „Lilli Marleen“, tai dar labiau psichologiškai pa-veikė karius ir jų artimuosius. Beje, ši daina tapo sąjungininkų kareivių himnu ir pavadinta „Dy-kumos kario himnu“.

Antrojo pasaulinio karo pabaigoje žmonės buvo išvargę ir apie kažkokius aprangos tobu-linimus negalėjo būti nė minties, rengėsi tuo, kas buvo likę. Įvykių tėkmė vis varė neviltin, kai Hitleris su Gebelsu Vokietijos teritorijoje paskel-bė visuotinę mobilizaciją „Volkssturm“ ir visus 16–60 metų vyrus pašaukė ginti Trečiojo Reicho žemių. Amerikiečiai išsilaipino Normandijoje, sąjungininkai Jaltoje aptarinėjo Vokietijos pada-lijimo protokolus, o grafas fon Štauffenbergas nesėkmingai bandė susprogdinti Hitlerį.

Raudonoji armija judėjo pirmyn ir pasiekė Rytų Prūsiją 1944 m. spalį. Kai 1945 metais są-jungininkų armijos įžengė Vokietijon, Hitleris balandžio 30 d. nusišovė, vokiečių kariuomenė pasidavė, o gegužės 8 d. karas baigėsi.

Rytų Prūsijoje vyravo griuvėsiai. Beveik 7 mi-lijonai vokiečių padėjo savo galvas kare, iš kurių pusė buvo civiliai. Britanija neteko 430 tūkst., Prancūzija 520 tūkst., JAV 300 tūkst. karių, o So-vietų Sąjunga per 13 mln. karių ir civilių. Vokie-tija ir Austrija buvo padalintos į okupacines zo-nas, kurias kontroliavo laimėtojai – JAV, Didžioji Britanija, Prancūzija ir Sovietų Sąjunga.

Tais metais dar buvo nerealu pamiršti karo ne-gandas, žiaurumus, nes labai daug šeimų neteko savo namų, artimųjų arba laukė grįžtant iš nelais-vės. Tad ką bekalbėti apie nesuspėjusius pabėgti iš Mažosios Lietuvos ir kentėjusius sovietų terorą.

Rytprūsiuose vyko visuotinis perstatymas politikoje ir ūkyje tiesiogine žodžio prasme. Va-karuose šalys tikėjosi naujos pažangios demo-kratijos, o rytuose karaliauvo sovietų generolai ir sužvėrėję kareiviai. Niurnberge buvo nuteisti 23 nepagrindiniai nacių karininkai, sąjungininkai Berlyną padalijo į keturias zonas, toliau vykdo-ma denacifikacijos programa. Kūrėsi Varšuvos sutarties blokas, o britų premjeras V. Čerčilis išpranašavo Sovietų Sąjungos „geležinės uždangos“ pradžią. Mažosios Lietuvos žmonės ilgam turėjo pamiršti apie galimybę laisvai dabintis, o dar blogiau – laisvai gyventi...

Rengiant tekstą ir fotografijas naudoti šalti-niai: www.was-war-wann.de, bildarchiv-ost-preussen.de, www.nac.gov.pl, genwiki.genealogy.net, ebay.de.

Apie Bičiulį, kuriam talentų Dievulis davė ir drėbtelejo

Eugenijus ŠALTIS

Tauragė

Tauragės Garbės pilietis E. Mažrimas. A. Vydanto nuotrauka

Kai Tauragėje netekome paminklosaugininko Edmundo Mažrimo (1954–2019), pajutome, kad atsivėrė ne tik tuštuma netekus bičiulio, bet atsirado intelektualinis vakuumas. Daug kartų per tuos pusantrų metų, kai jo nebėra, norėjosi Edmundui skambinti ir pasiteirauti tai vieno, tai kito dalyko, pasinaudoti žiniomis, kurių pilna buvo jo galva, ypač apie Tauragę, jos praeitį, apie daile, apie kultūros paminklus, bendrąją istoriją, net muziką... Bet skambinti jau nebėra kam, tuomet imi į rankas Edmundo parašytas knygas ir ieškai. Ne viską, ką norėjo ir ką galbūt buvo suplanavęs, spėjo parašyti, bet parašė tikrai daug. Drąsiai teigiu, kad tokio savo krašto praeities žinovo, kultūros paveldo puoselėtojo ir sergėtojo Tauragėje daugiau nebuvo ir kol kas nėra. Gal atsiras.

Buvome vienas kitam viršininkai

Su Edmundu Mažrimu susipažinau porai ar kiek daugiau metų praėjus nuo mano atvykimo dirbti į Tauragę, tuometinę Tauragės 2-ąją vidurinę mokyklą. Buvo 1974-ieji metai. Baigę Klaipėdos muzikos fakultetą, į beveik nepažįstamą Tauragę su žmona ir vyresnėliu sūnumi atvykome šiek tiek matę gyvo kultūros gyvenimo Klaipėdoje, pakeliavę po dainų šventes Vilniuje, Taline, Rygoje, pamilę Klaipėdos teatrą, kur studentai lankydavosi nemokamai parodę studento pažymėjimą, nemažai koncertavę su choro studijos mišriu choru, lanke daugybę koncertų Klaipėdos tuometinėje filharmonijoje, todėl ir Tauragėje greit įsijungėme į kultūros gyvenimą. Tuo metu čia aktyviai veikė Antano Naraškevičiaus vadovaujamas liaudies teatras (Antanas suvaidino nemažą vaidmenį Edmundo gyvenime), statė įdomius ir tam laikmečiui drąsius spektaklius iš lietuviškų tarpukario vakarų repertuaro, gražiai skambėjo dainų ir šokių ansamblis „Jūra“, nusipelnęs ir Lietuvoje gerai žinomas, aktyviai dirbo liaudies meistrų klubas „Vermė“. Klubas turėjo savo patalpas ant tauragiškiams gerai žinomo Vymerio kalno (Augustas Vymeris nuo 1911 m. iki mirties 1942 m. buvo evangelikų liuteronų kunigas, garsus švietėjas, kultūrininkas, visuomenininkas; minėtos patalpos gražintos Tauragės evangelikų liuteronų parapijai). Čia pirmą kartą ir pamačiau Edmundą Mažrimą (turėjo būti apie 1976 metus) kaip tapytoją – avangardinį, modernų, maištingą, įdomų, jaunatvišką. Jaunas ir buvo tuomet, irgi neseniai parvykęs su žmona Ala iš Klaipėdos.

Netrukus su juo susipažinau ir asmeniškai. Ta pažintis peraugo į bendradarbiavimą, bičiulystę, draugystę ir taip susipynė, kad buvo momentų, kai aš buvau jo viršininku ir buvo momentų, kai jis buvo mano. Dėl tokios padėties kildavo labai gerų progų pajuokavimams, paironizavimui, pasierzinimui.

Padėdavo vesti pamokas

Po mūsų pažinties Edmundą pradėjau kviesiti į savo lietuvių literatūros pamokas vyresniųjų klasių mokiniams. Tai labai padėdavo sudominti mokinius, ypač kalbant apie tarpukario Lietuvos literatūrą, kultūrą. Edmundas pasakodavo apie daile, jos istoriją, aš pridurdavau apie muziką ir literatūrą (buvau lietuvių kalbos, literatūros ir muzikos mokytojas). Visai gera sintezė išeidavo, mokiniai laukdavo tokių nestandartinių pamokų, o ypač išvykų į parodas, kur gidu būdavo bičiulis. Šitoks bendradarbiavimas tęsėsi visą gyvenimą. Dirbant Tauragės tuometinės 5-osios vidurinės mokyklos direktoriumi nuo 1998 metų, su Edmundu sugalvojome, kad vietoj dar tuo metu reikalaujamų partinių susirinkimų ir kitų visokių kompartijos nurodytų nesažmonių mes vyktume tvarkyti Tauragės krašto piliakalnių. Tai buvo naujas dalykas tuometinėje šiek tiek sustabarėjusioje mokykloje, o mokytojai jį priėmė labai noriai ir smagiai. Edmundas ne tik suplanuodavo, ką reiktų padaryti, kokius krūmus iškirsti, šiukšles surinkti, bet įdomiai pasakodavo mokytojams legendas, nuotykius, istorijas, susijusias su tvarkomu piliakalniu, pateikdavo vertingų žinių apie bendrąją istoriją, kuri sovietų buvo taip supainiota, kad net istorijos mokytojai pasimesdavo. Edmundas daug ką išaiškino. Gali kilti klausimas, iš kur tokios žinios? Jis daug skaitydavo tarpukario literatūros, jos sistemingai ieškodavo ir rasdavo, čia ir Antanas Naraškevičius padėdavo, nes buvo bukinistas, turėjo retų ir tuo laiku gal net pavojingų laikyti leidinių, pats turėjo labai daug žinių iš istorijos, lietuvių, pasaulio literatūros.

Prisimenu dar vieną istoriją, manyčiau, labai įdomią ir pamokančią, kaip reikia vadovautis sveiku protu. Kai sovietiniais metais dirbau rajono kultūros skyriaus vedėju, buvau gavęs „rajkomo“ užduotį pabandyti prišnekinti Edmundą ir Antaną Naraškevičių, kad šie stotų į „šlovingąsias komunistų partijos gretas“. Pasakiau jiems šitą naujieną iš anksto žinodamas jų reakciją. Visi smagiai ir ilgai juokėmės iš tokio sumanymo, bet net minties draugams nekilo stoti. Suprato, kad juos valdžia taip norėtų pažaboti, nes Edmundo tapyba, dekoracijos, domėjimasis praeitimi,

kultūros paveldu, dėmesys bažnytiniam menui, Antano spektakliai labai jau dvelkė tautiškumu, buvo maištingi ir visoje jų veikloje jautėsi stipri antitarybinė dvasia. Kiek vėliau, laisvėjant sovietiniam režimui, Edmundas ir Antanas aktyviai įsijungė į Sąjūdžio veiklą, Edmundas organizavo paminklų atstatymus (V. Putvinskio, V. Kudirkos ir kt.), Antanas redagavo Sąjūdžio leidinius.

Diskotekų vedėjas

Be visų minėtų veiklų Edmundas vienas iš pirmųjų Tauragėje, o gal ir pats pirmasis, pradėjo vesti diskotekas kultūros įstaigose. Jis labai domėjosi (ir taip visą gyvenimą) šiuolaikine muzika. Klasika gal kiek mažiau jam rūpėjo, bet nebuvo šiuolaikinės muzikinės grupės, apie kurią jis nežinotų, neturėtų plokštelių, įrašų. Viniolinių, kompaktinių plokštelių kolekciją Edmundas nuolat plėtė, važinėdavo į Rietavo turgų, į Klaipėdą, Vilnių, Rygą, Maskvą, Kaliningradą, ten turėdavo draugų, pažįstamų, su kuriais keisdavosi, pirkdavo ir plėsdavo savo plokštelių kolekciją. Muzikos jis nuolat klausydavo net dirbdamas, rašydamas straipsnius, tapydamas, raižydamas linoleumą. Vis mėgdavo prisiminti, kaip mes kartu dalyvavome respublikiniame diskotekininkų konkurse Palangoje ir ten laimėjome antrąją vietą. Iki pat gyvenimo pabaigos muzika jam buvo labai svarbi.

Filumenistas. Gaisrininkų asociacijos viceprezidentas. Florijonų statytojas

Tenka dabar stebėtis tikrai plačiu Edmundo veiklos mastu. Nežinau kito tokio žymaus Tauragėje, o gal ir visoje apskrityje, filumenisto kaip Edmundo. Jam geriausia dovana, grįžus iš užsienio, būdavo degtukų dėžutė. Jis buvo aistringas degtukų dėžučių etikečių kolekcionierius. Visą gyvenimą rinktąją ir puoselėtąją kolekciją dabar galima pamatyti Tauragės gaisrininkų asociacijos steigėjo Vlado Liekio muziejuje Kėšių kaime, Tauragės rajone. Beje, šios asociacijos prezidento Vlado Liekio pavaduotoju buvo Edmundas Mažrimas. Jis kaip dailininkas ir kaip kultūros paveldo specialistas labai daug prisidėjo, kad šis muziejus būtų įkurtas. Be jo konkrečios pagalbos kuriant ekspoziciją vargu bau ar šitas muziejus būtų atsiradęs. Dėl to po Edmundo mirties vidaus tarnybos atsargos pulkininkas leitenantas Vladas Liekis savo muziejuje paskyrė nemažai vietos Edmundui, savo bičiuliui ir bendraminčiui.

Kartu su Vl. Liekiu Edmundas suplanavo ir pastatė Tauragės krašte daug Šv. Florijono

skulptūrų. Jų pastangų dėka Šv. Florijonas dabar stovi, puošia aplinką ir saugo nuo gaisrų Milgaudžių, Prišmantų kaime, Lauksargiuose, Pagėgiuose ir kitur. Iš viso V. Liekis ir E. Mažrimas Tauragės krašte pastatė 10 koplytstulpių ir stogastulpių su Šv. Florijono statulėlėmis. Čia daug prisidėjo tautodailininkai, medžio drožėjai: a. a. Antanas Kazlauskas, seniausias ir garbingiausias dievdirbys a. a. Pranas Šaulys, jo sūnus Tomas Šaulys ir kiti.

Norėjo išbandyti viską savo kailiu

Edmundas norėdavo viską žinoti ar bent suprasti. Gera išmanė buto remonto darbus, dažytojo amatą (kaip neišmanys, nes viską žinojo apie dažus), mokėdavo mikliai baldus surinkti, žvejyba buvo mėgstamas užsiėmimas. Šapalus gaudė klasiškai. Esame Vaiguvoje, Knitūjoje bei Nemakščiuose Balčioje ir vėžius sėkmingai gaudė. Po to jis nutapė gražų paveikslą su vėžiais. Tiesa, nežinau, kur tas paveikslas yra dabar, gal kam nors padovanojo. Atsimenu, kaip mokiau jį arti arklių pasikinkius, šienauti dalgiu. Jam, mieste augusiam, buvo įdomu tai daryti – viską norėjo pažinti.

Sovietiniais laikais, man dirbant kultūros skyriaus vedėju, o Edmundui – metodininku kultūros paveldui (atrodo, taip tuo laiku vadinosi pareigybė), jis labai prašė, kad būtų nupirktas benzininis pjūklas. Po to ir motociklas. Tie daiktai buvo reikalingi kultūros paveldo objektų lankymui, tvarkymui. Labai sunku buvo įrodyti rajono valdžiai, kam reikalingas pjūklas ir motociklas su priekaba. Buvo nelengva šnekėtis su rajono valdžia, reikėjo paskyrų šioms deficitinėms prekėms. Šiandien sunku įsivaizduoti tokius dalykus. Pavyko ir pjūklą „pramušti“, ir motociklą. Edmundas buvo labai patenkintas, važinėdavo po piliakalnius, kapinaites, pjaudavo menkaverčius medžius, krūmus. O motociklas ir pjūklas tapo tiesiog legendomis apipintais daiktais.

Gidas. Plaukimo valtimis iniciatorius ir organizatorius

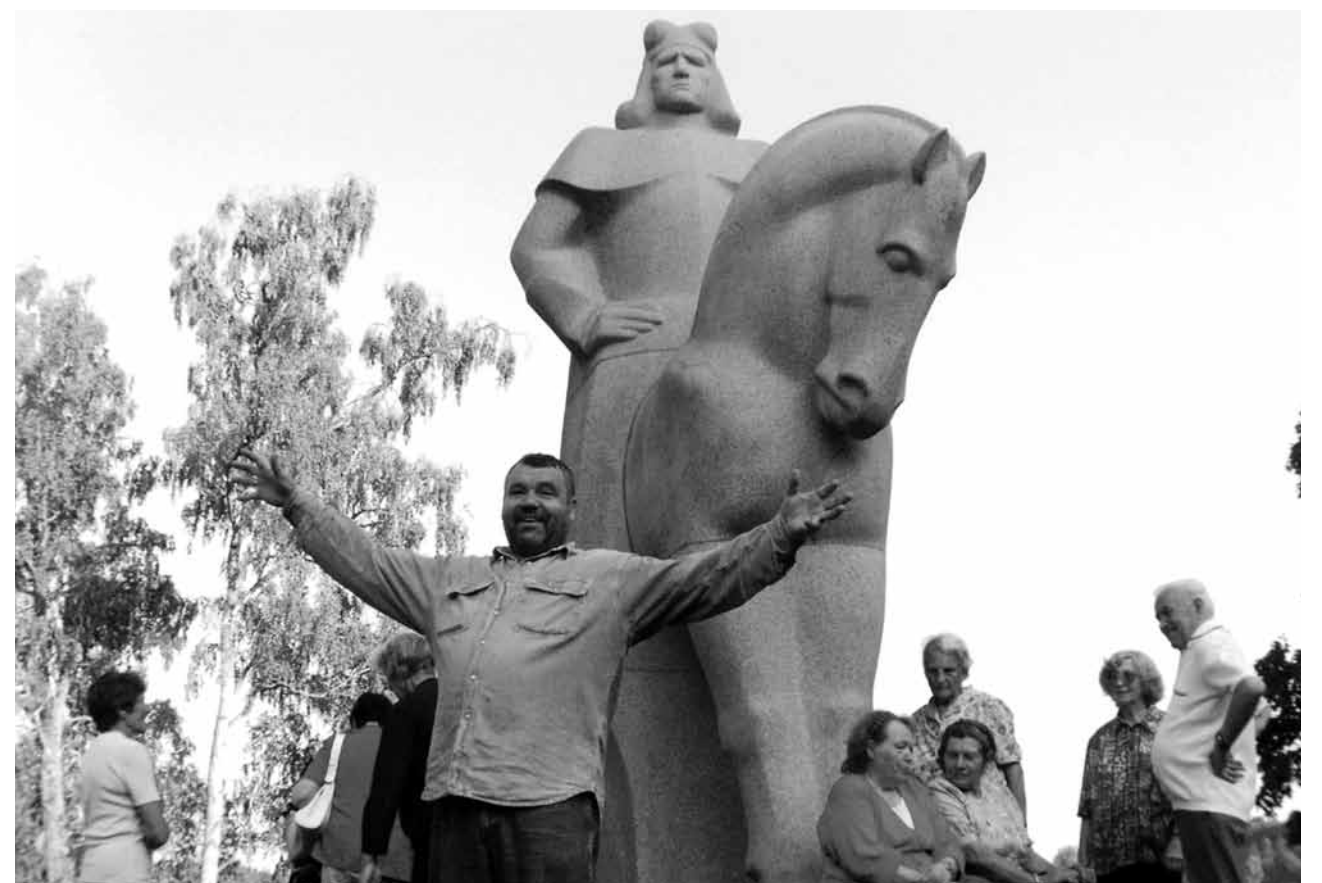
Buvo toks metas, kai Tauragėje nebuvo jokio turizmo informacijos centro, jokių profesionalių gidų, o ekskursijų atsirasdavo, norinčių pamatyti Tauragės kraštą būdavo. Reikėdavo ir valdžiai kartais aprodyti rajoną, jo įžymesnes vietas. Dažnai ekskursijas pravedavo žurnalistas Bronislovas Jagminas, o paskui nebepakeičiamas ekskursijų vadovas buvo Edmundas. Tai dar viena jo veiklos sritis. Kultūros darbuotojams suorganizuotos ekskursijos būdavo ilgai aptarinėjamos,

atsimenamos ir labai vertinamos. Vykdamas bet kokius Tauragės kultūros centro projektus, labai dažnai, priimant kolektyvus, svečius, viena iš projekto dalių – ekskursija po miestą ar rajoną. Visi svečiai likdavo labai sužavėti Edmundo žiniomis, istorijomis, mokėjimu pasakoti įdomiai ir įtaigiai. Įsimintinos ekskursijos Vilniaus universiteto istorikams dėstytojams, vyrų chorų festivalių dalyviams, respublikos literatams ir daugybė kitų. Labai įdomių renginių Edmundas suorganizuodavo minint Europos paveldo dienas, miesto šventes ir pan.

Jis nepamainomas vasaros atostogų organizatorius. Nežinau tiksliai, kiek metų, bet turbūt susidarys kokios trys dešimtys, kai kiekvieną vasarą jis organizuodavo plaukimus Lietuvos upėmis. Nuo pat mažų dienų plaukimuose guminėmis valtimis dalyvaudavo Edmundo sūnus Polius ir duktė Rūta, vėliau ir anūkės, draugai – dailininkas ir paminkloaugininkas Algridas Remekis, paminkloaugininkas Vidas Narbutas, chorvedys Zenonas Komskis, Edmundo brolis Eugenijus su vaikais ir dar daug kitų bičiulių, šeimos narių; žygiuose kai kada dalyvaudavo ir žmonos. Čia Edmundas viską suplanuodavo, numatydavo maršrutą, lankytinas vietas, sudėliodavo visokius tvarkaraščius ir pan. Taip ir vaikai užaugo, ir vaikaičiai ūgtelėjo, pamatę ir pakeliavę po keletą kartų Jūrą, Miniją, Dubysą, Šventąją, Ventą... O kiek visokių nuotykių ir įspūdžių būdavo, nuotraukų, vėliau prisiminimų ir kaip vaikai laukdavo ateinančios vasaros, nors tuose plaukimuose labai nuvargdavo, bet viskas kaipmat užsimiršdavo ir likdavo tik šviesūs prisiminimai. Dar ir dabar jie išlikę visų atminty – šviesūs ir viliojantys.

Reikėjo duoną uždirbti

Žinoma, ne viskas čia taip romantiška buvo, kaip bandau pavaizduoti. Reikėjo dirbti, duoną uždirbti, vaikus auginti, butą, gautą po ilgą darbo metų ir gyvenimo kartu su uošviais, apstatyti. Atlyginimai prie sovietų kultūros baruose dirbantiems buvo mažiausi iš visų tarnautojų. Niekas šiuo klausimu nepasikeitė ir Lietuvai nepriklausomybę atsikovojo. Kaip buvo mažiausi, taip ir liko. Ir gyveno Edmundas su žmona Ala, beje, režisūros mokslus baigusia, tik ne pagal specialybę dirbusia, iš valdiškų algelių. Iš tapybos Edmundas nemokėjo užsidirbti, gal ir nenorėjo. Ir nebuvo jis sutvertas komercijai. Jam vis kildavo idėjos, kurios reikalavo daug darbo, buvo labai reikalingos ir dar ilgai bus, bet pelno jokio nenešė. Nebuvo tie darbai tinkamai ir vertinami. Padėkos raštas, diplomai koks, ir gana.

E. Mažrimas Birštone. E. Mažrimo šeimos archyvo nuotraukos

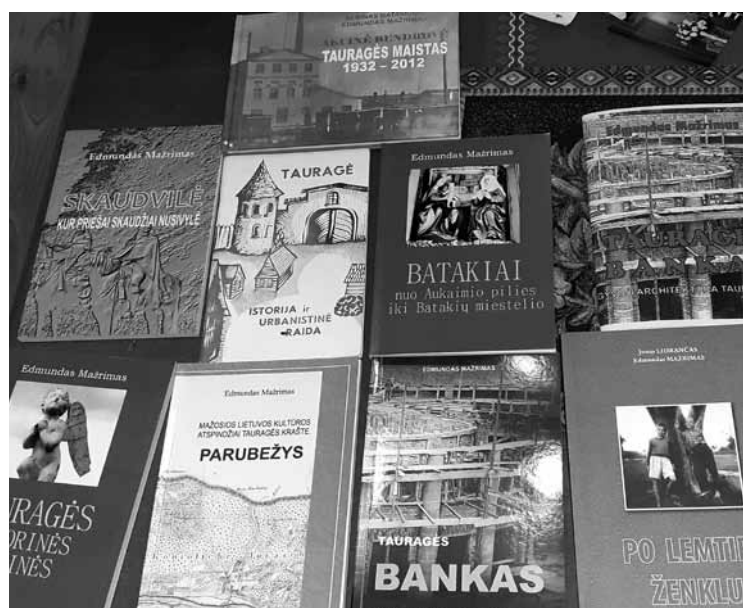
E. Mažrimas iškylauja. E. Mažrimo šeimos archyvo nuotraukos

E. Mažrimo grafikos darbai. E. Mažrimo šeimos archyvo nuotraukos

E. Gabrielės Petkevičaitės-Bitės medalio „Tarnaukite Lietuvai“ laureatas E. Mažrimas apdovanojimo metu. E. Mažrimo šeimos archyvo nuotrauka

Edmundo Mažrimo parengti ir išleisti leidiniai. E. Mažrimo šeimos archyvo nuotrauka

Kartais už kokią sukurta emblema, logotipą, už scenografiją teatrui nubirdavo viena kita mizeriška kapeikėlė ar centas.

Tobulėjo dienomis

Edmundas buvo labai imlus žmogus. Kai su juo susipažinau ir artimiau pradėjau bendrauti, mačiau jį žinant, kad jo lietuvių kalbos rašybos ir skyrybos žinios yra silpnos. Labai įdėmiai paklausydavo patarimų, pats klausdavo, išdrįsdavo, nesikuklindavo. O kai jis pradėjo aktyviai reikštis rajono spaudoje, rašyti knygas, klaidų darydavo vis mažiau. Labai greitai išmoko ir užpildė gramatikos spragas. Jei darė kokių klaidelių, tai kaip ir visi, kaip žurnalistai ir net lituanistai padaro. Tas dalykas labai mane stebino – pasakai kokį kalbinį ar rašybos niuansą, ar stiliaus klaidą pataisai, ar svetimybę kokią - jis daugiau ir nebedarydavo. Tas pats buvo ir su jo dailės darbais. Jei iš pradžių jį pažinojau kaip įdomų ir perspektyvų tapytoją, tai ilgainiui jis labiau linko prie grafikos. Raižė linoleumą ir šitą grafikos būdą – linoraižinį – jis kuo puikiau išvaldė. Jam ypač sekėsi susikoncentruoti į smulkius darbus – emblemas, ekslibrisus, ženklelius. Dar ir dabar Tauragės autobusų parko automobiliai važinėja pažymėti Edmundo sukurtą emblema, Tauragės literatų klubui „Žingsniai“ sukūrė ekslibrisą, ekslibrisų yra sukūręs daugybei Tauragės (ir ne tik) žmonių, įmonių, įstaigų, organizacijų. Net aš, piršliaudamas savo giminaičių vestuvėse, dovanodavau Edmundo sukurtus ekslibrisus jaunajai, jaunajam ir bendrą abiem kartu. Tai buvo labai originalu ir netikėta. Ir gera, ilgaamžė dovana, galinti džiuginti kelias palikuonių kartas. Įsiminė Edmundo organizuotas ekslibrisų konkursas, skirtas Tauragės 500 metų jubiliejui. Padedant žinomam ekslibrisų meistrui, garsiam dailininkui, Tauragės garbės piliečiui Alfonsui Čepauskui, šiame konkurse dalyvavo dailininkai iš 17 pasaulio šalių. Pats Edmundas dalyvavo ne viename konkurse. Yra pelnęs tarptautinių apdovanojimų Lenkijoje, Lietuvoje organizuotose ekslibrisų konkursuose. Gerai pamenu, kaip jis išraižė ir atspaudė gana didelį Šventojo Kazimiero atspaudą (tai buvo gal prieš kokį 15–18 metų), ir tuos atspaudus padovanojo buvusiam Tauragės kultūros namų direktoriui Kazimierui Grigalavičiui, muzikos mokytojui Kazimierui Jogaudui ir mano tėveliui Kazimierui ir man, kaip Kazimiero sūnui. Tas darbas ir dabar puošia mano kambarį. Beje, dažnai ekslibrisų gamyba vykdavo kartu su dailininku Algirdu Remeikiu. Yra tekę stebėti šį įdomų ekslibrisų gimimo procesą. Mano pakviestas, Edmundas yra ne vieną

paskaitą vaikams surengęs tema „Kaip gimsta ekslibrisas“.

Scenografas

1976 m., sugrįžęs į Tauragę, paskatintas režisieriaus Antano Naraškevičiaus ir dailininko Aleksandro Fadino, Edmundas įsijungė į mėgėjiško teatro veiklą. Nuo 1979 metų sukūrė daugiau kaip dvidešimt scenografijų, dalyvavo mėgėjiško teatro regioniniuose festivaliuose: „Kauno rampa-78“, „Vilniaus rampa-81“, „Žemaitijos rampa-83“, „Kauno rampa-84“, „Žemaitijos rampa-84“, 1984–1985 metų liaudies teatrų festivaliuose Palangoje ir kitur. Pirmosios vietos laimėtos 1981 m. respublikiniame liaudies teatrų konkurse už Tauragės liaudies teatrui sukurta scenografiją Aleksandro Fromo-Gužučio kūriniui „Kaip išsirinkti žmoną iš panų milijono“ (iš lietuviškų vakarų repertuaro), 1984 m. Pabaltijo šalių liaudies teatrų festivalyje „Draugystės rampa“ Rygoje už Tauragės liaudies teatrui sukurta scenografiją Juozo Erlicko pjesei „Blinkuva“. 1985 m. suteiktas Meno saviveiklos žymūno vardas. E. Mažrimas iki pat gyvenimo pabaigos buvo ir Tauragės asociacijos „Mažoji scena“ aktorius ir scenografas, sukūręs ne vieną vaidmenį ir apipavidalinęs keletą spektaklių.

Faktai apie Edmundą Mažrimą

Tauragės garbės pilietis (2018), Gabrielės Petkevičaitės-Bitės medalio „Tarnaukite Lietuvai“ laureatas už visuomeniškai aktualią publicistiką (2014), įvairių ekslibrisų konkursų Lietuvoje ir užsienyje (daugiausia Lenkijoje) laureatas ir diplomantas, Tauragės liaudies teatro ir asociacijos „Mažoji scena“ aktorius ir nepamainomas dailininkas, scenografas, ilgiausiai Lietuvoje paminklų apsaugos sistemoje dirbęs, visoje Lietuvoje žinomas, vertinamas ir gerbiamas paminklosaugininkas Edmundas Mažrimas gimė 1954 m. lapkričio 18 d. Tauragėje. Nuo pat vaikystės jį traukė piešimas ir tapyba. Lankė dailininko V. Rimkaus dailės studiją Klaipėdoje, tapybos pradų mokėsi pas dailininką D. Neverdauską. Pirmieji darbai buvo eksponuojami personalinėse parodose Klaipėdoje, Šiauliuose. Tauragėje pirmąją personalinę tapybos parodą parengė 1978 m. Vėliau – Gargžduose, Plungėje, Pakruojojyje, Kaune... Jo sukurti originalūs darbai „išskeliavo“ po visą Lietuvą ir užsienin.

Nors arčiau širdies tapyba, tačiau Edmundas kuria ir mažosios grafikos darbus. Nuo 1978 m. dalyvauja mažosios grafikos darbų parodose

Lietuvoje ir užsienyje, galiausiai galutinai pasineria į grafiką.

Edmundas Mažrimas Tauragės rajono, Lietuvos spaudoje paskelbė per 300 įdomių straipsnių, daugiausia kraštotyrinėmis temomis. Jo rašiniai „Tauragiškių balse“, „Tauragės kurjeryje“ (ypač priede „Tauragis“), leidinyje „Rambynas“ buvo ir tebėra itin mėgiami skaitytojų.

Ryškesni jo leidiniai: E. Mažrimas. TAU-RAGĖS KONVENCIJAI 180 METŲ (Tauragė, 1992), E. Mažrimas, J. Liorančas. ŽVILGSNIS PRAEITIN (Tauragė, 1996), E. Mažrimas. TAU-RAGĖ. ISTORIJA IR URBANISTINĖ RAIŠDA (Tauragė, 2002), E. Mažrimas, J. Liorančas. PO LEMTIES ŽENKLU (Tauragė, 2007), TAU-RAGĖ-500. Tarptautinio ekslibrisų konkurso katalogas (Tauragė, 2007), E. Mažrimas, J. Liorančas. GYVENIMAS GRETA (Tauragė, 2009), E. Mažrimas, A. Batavičius. AKCINĖ BENDROVĖ TAURAGĖS MAISTAS 1932–2012 (Vilnius, 2012), E. Mažrimas, V. Narbutas, E. Šaltis. TAURAGĖS KRAŠTO KULTŪROS PAVELDAS (Šiauliai, 2013), B. Lukoševičienė, E. Mažrimas, I. Mockienė. MAŽOSIOS LIETUVOS KULTŪROS ATSPINDŽIAI TAURAGĖS KRAŠTE. JONAS BICKA (Šiauliai, 2013) ir kt.

Sėkmingai vykdyti projektai kartu su fotografų klubu „Kadras“, įtraukiant jaunimą fotografuoti

nekilnojamąjį kultūros paveldą. Taip pat sėkmingai įgyvendintas projektas (ir tai yra vienas svarbiausių ir reikšmingiausių E. Mažrimo, kaip paveldosaugininko, atliktų darbų) identifikuojant buvusią valstybinę sieną, veikusią nuo 1422 m. Melno taikos susitarimu.

2012 m. V. Liekis įkūrė ugniagesių asociaciją, tapo jos vadovu, o E. Mažrimas – pavaduotoju. Edmundas Mažrimas buvo kolekcionierius, jo asmeniniame archyve sukaupta daug vertingos informacijos. Edmundo šeimos žinioje yra ir daugiau Edmundo kruopščiai rinktų vertingų archyvinių dokumentų, literatūros, straipsnių ir kt. Dalį jų šeima perleido Vl. Liekio muziejui, Tauragės krašto muziejui.

Norisi tikėti, kad jo pradėti gražūs darbai bus tęsiami, ir nėra abejonės, kad jo parašytos knygos, straipsniai, sukurti ekslibrisai ir paveikslai, kiti neįkainojami darbai labai ilgai tarnaus Tauragės krašto žmonėms, ves juos pažinimo keliu, o Edmundas Mažrimas bus savo krašto meilės, darbštumo, išmanumo pavyzdys, jo vardas visada bus tariamas su pagarba ir meile.

Edmundas Mažrimas paliko savo Tauragės pilį, kuri daug metų buvo jo darbo vieta, kur kūrė, planavo, ir Anapilin išėjo gruodžio 16-osios rytą, 2019 metais, tik tik sulaukęs 65-erių. Jis palaidotas Tauragės miesto senosiose kapinėse.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

„Pakraščio soduose“ brandintos kultūrinės vertybės: kraštotyros judėjimas Mažojoje Lietuvoje (I dalis)

Egidijus BACEVIČIUS

Klaipėda

Kraštotyros vyksmo apibrėžtys

Krašto gamtos ir kultūrinės aplinkos pažinimas liudija vietos ar šalies tradicijų išsiugdytą išskirtinio tapatumo pajautą. Brangintinas emocinis ryšys su krašto praeitimi įprasminamas atmintinių įvykių gausa, svarbių vietų pažinimu ir puoselėjimu. Iškilios asmenybės prisimenamos ir jų veikla apmąstoma kasmetiniuose ar suvakčių renginiuose. Praeities daiktiniai paliudijimai ir kasdienio gyvenimo vyksmo tradicija puoselėjama asmeninėse ir viešose erdvėse, atminties turinio atranka bendruomenės ir švietimo įstaigose – visa tai laiduoja krašto tradicijos ir kultūrinio gyvenimo gyvybingumą bei turiningą perdavimą ateities kartoms.

Papildomos pagrindinės tyrėjo profesijos nevaržomos krašto pažintinės veiklos siekis yra pažinti, šviesti ir saugoti savo bendruomenės gyvensenos atmintį. Paprastai tai krašto istorinės praeities, gamtinės aplinkos ar tautosakos pažinimas. Ženkli nacionalinio tapatumo ženklų paieška ir jų išryškinimas sąlygotas skirtingų visuomenės raidos laikotarpių. Šios ikimokslinės (profesinės) ar žemesnės mokslinės pakopos veiklos vieta šiandienos mokslų gardelėse pasklidusi ir, pasak tyrėjos M. Matulytės, „stelbiama specializuoto, institucionalizuoto universitetinio mokslo, kuriančio bendrą įdirbį, teikiančio visuomenei vyraujančius mokslo patikrintus požiūrius“ (Matulytė, 2017). Tačiau krašto pažintinė veikla (kraštotyra) praeityje, o ir šiais laikais remiasi asmenybių veikla ir pasiekimais, kuria pagrindą, ant kurio plėtojama šiandienos krašto kultūra ir mokslas.

Pagėgių miestelio herbas priimtas 1994 m. rugsėjo 8 d., aut. Laima Ramonienė

Persidengiantys bendruomenių kultūros klodai

Šiame straipsnyje, kaip pavyzdį apžvelgdami krašto pažinimo eigą (kraštotyrą) Pagėgiuose ir jų apylinkėse, išskirsime vyksmo vietas pagal vyraujančius tyrimų centrus ir paskatas, kraštotyrą apibūdinsime istoriniame Klaipėdos krašte (*Memelgebiet*), kur susilydė trijų–penkių etninių bendruomenių kultūrinis palikimas: lietuvių, vokiečių (naujausių laikų ir rusų); kiek mažiau pažintas

žydų bendruomenės paveldas, lenkiškasis ir prancūziškasis dėmenys. Pagrindinį dėmesį skirsime vyraavusioms etninėms vokiečių ir lietuvių bendruomenėms, gyvenusioms toje pačioje erdvėje, tačiau veikiamoms skirtingų vyraujančių kultūrų, dalinės kalbinės ir politinio–ekonominio gyvenimo atskirties, dėl ko krašto pažinimas įgavo savitumą, tik toms bendruomenėms būdingų krašto pažinimo, puoselėjamos giminės vaizdinio atspalvių.

Permaisinga Pagėgių (vok. k. Pogegen) krašto praeitis sąlygoja kraštotyros darbų daugiakalbiškumą. Vokiškoji – lietuviškoji kultūrinio vyksmo ir švietimo tradicija siejama su istoriniu Mažosios Lietuvos departamentu (*Litauisches Kammerdepartement* (1722–1808), vėliau Gumbinės apygardos (*Regierungsbezirk Gumbinnen*) (1815–1945) Gumbinės (Gumbinnen (po 1946 m. Gussew/ Гусев), Klaipėdos (Memel), Šilutės (Heydekrug 1818–1871) ir šiandien Kaliningrado sričiai (istorinis Tilžės (Tilsit)/ Ragainės (Ragnit) Land Kreis) po 1946 m. Sovetsk/ Советск) priklausančiomis apskritimis. Administracinės priklausomybės pokyčiai sąlygojo skirtingas krašto pažinimo darbų ruošimo vietas ir platinimą. Įvairių jų paskirtis ir išliekamoji vertė, vertinant šiandienos požiūriu, panauda šiandienos krašto mokslui ir kultūrai.

Lietuvininkų kultūros pažinimas

Kraštotyros sąjūdžio pradžia, neskaitant pavienių pirmtakų, buvusi XIX a. viduryje, kai Tilžėje ir Ragainėje steigėsi Lietuvių tautinio atgimimo sąjūdžio branduolys. Mokytojų seminarijos ir gimnazijų mokytojai, dvasininkai, vaistininkai ir valstybės atstovai dalyvavo Karaliaučiaus ir Gumbinės mokslo draugijų veikloje. Tilžės gimnazijos mokytojas Eduardas Gizevijus (Eduard Karol Samuel Gisevius) (1798–1880), slapyvardis „Keliau-ninkas“, rinko ir sudarė 246 lietuvių liaudies dainų rinkinį, 150-yje piešinių vaizdavo Tilžės, Ragainės, Pagėgių, Klaipėdos ir Priekulės apylinkių kraštovaizdžius, kaimo gyventojus šventine apranga. Leidinyje „Prūsijos lapeliai“ (*Preußische Provinzial-Blätter*) 1837–1866 m. paskelbė savųjų išvykų po Prūsijos Lietuvos kraštą etnografinių stebėjimų aprašus, tautosakos kūrinių vertimus į vokiečių kalbą, užrašė lietuvių dainų, aprašė vestuvių papročius, gimdymo ir krikštynų apeigas, alaus darymą, linamynį. Visus pasišventusius pažinti ir saugoti išnykstančios lietuvių tautos materialines ir dvasines vertybes nuo 1873 m. Tilžėje į inteligentų sambūrį vienijo veikęs „Lietuvių ratelis“ (*Litauischen Kränzchen*), ilgainiui peraugęs į tarptautinę Lietuvių literatūros draugiją. Jos nariai papildė ir išplėtė savo pirmtakų pradėtus darbus, paruošė raštų rinkinį ir autobiografiją „Eduard Gisevius“ (1881 m., 2 leid.

1930 m.). Kraštotyrinius darbus tęsė Otto Glagau (1834–1892), Karlas Kapeleris (Carl Kapeller, 1840–1925) ir daugelis kitų.

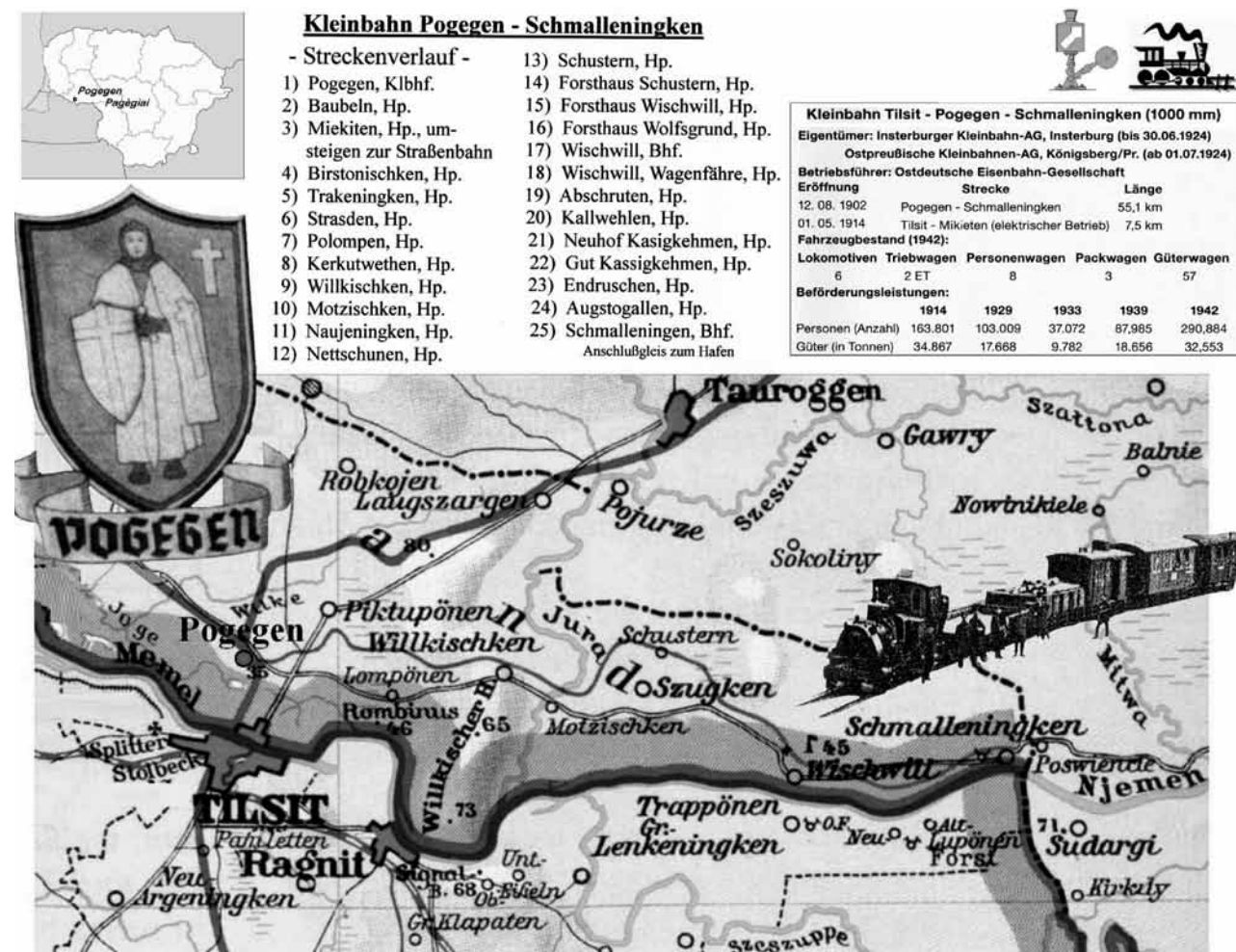
Būtina paminėti nuo 1875 m. Klaipėdoje (Memel) gyvenusio sorbų kalbininko, vertėjo ir plataus akiračio kultūrininko Jurgio Zauerveino (Georg Sauerwein, Girenas arba *Pacificus*, 1831–1904) kultūrinę pažintinę veiklą. Lietuvių spaudoje jis bendravo su Didžiosios ir Mažosios Lietuvos tautinio sąjūdžio veikėjais, parašė daugiau kaip 300 eiliuotų kūrinių. Bendradarbiavo su profesoriumi Fridrichu Kursaičiu (Friedrich Kurschadt, 1806–1884), padėjo jam rengti „Lietuvių kalbos žodyną“. Dr. Jono Basanavičiaus (1851–1927) paskelbtoms dainoms parašė vokiškus komentarus. Pats parengė ir išleido „Lietuvių kalbos chrestomatiją“ (1888 m.), kurioje nemažai Kristijono Donelaičio kūrybos pavyzdžių. 1882 m. Klaipėdoje, Martyno Šerniaus (1849–1908) redaguojamame laikraštyje „Lietuviška ceitunga“, Zauerveinas iškelė mintį, jog, saugant tautiškumą ir kovojant prieš Lietuvos rusifikavimą bei germanizavimą, lietuvių šviesuoliai turėtų burtis į kultūrinės draugijas, leisti tautinius laikraščius. Šios idėjos paskatintas dr. J. Basanavičius tais pačiais metais Adomo Einaro (1842–1906) Tilžėje leistame laikraštyje „*Naujasis keleivis*“ išspausdino publikaciją „Lietuvių mokslo draugystė“, kurioje pritarė J. Zauerveino-Girėno minčiai. Didžiajai Lietuvai skirtas pasaulietinio turinio laikraštis „Ausra“ (1883–1886 m.). Pagal K. Donelaičio poemą „Metai“ hegzametru sukūrė poemą „Nemunyčios“. Per dvejus metus vien „Lietuviškoje ceitungoje“ pasirodė apie 100 eiliuotų J. Zauerveino kūrinių, skelbtų laikraščiuose „Ausra“, „Nemuno sargas“. 1879 m. parašytas ir pirmą kartą laikraštyje „Lietuviška ceitunga“ paskelbtas eilėraštis „*Lietuvininkai mes esam gimę*“, tapęs Mažosios Lietuvos himnu (Kuzmickas, Šešelgis 1972; Masalskis 2003).

Turinga Lietuvių literatūros draugijos veikla

1879 m. vasario 23 d. įsteigta *Lietuvių literatūros draugija* (*Litauische Literarische Gesellschaft*) Draugijos pirmininkas buvo kunigas *Carlas Rudolphas Jacoby* (1879–1881) iš Klaipėdos (Memel). Spalio 14 d. paskelbti draugijos veiklos nuostatai ir tikslas: surinkti „nykstančios tautos“ paveldą. Draugiją rėmė ir jos nariais buvo žinomi Europos mokslininkai: Kristianas Barčas (Christian Barsch 1832–1890), Adalbertas Becenbergeris (Adalbert Bezzenberger 1851–1922), Filipas Fortunatovas, Janas Karlovičius, Janas Boduenas de Kurtenė (*Jan Baudouin de Courtenay*, 1845–1929), Georgas Heinrichas Ferdinandas Nesselmanas (Georg Heinrich Ferdinand Nesselmann 1811–1881), Luisas Pasargė (Ludwig Louis Passarge 1825–1912); Eduardas Volteris (1856–1941). Per

Apie Mažosios Lietuvos krašto paveldą byloja žemėlapiai lietuvių kalba. Lietuviški vietovardžiai. Die Lage des Amtsbezirks Pagėgiai im Zentrum der Gemeinde Pagėgiai (Vikipedia)

Mažasis Pagėgių–Smalininkų geležinkelis (Kleinbahn Pogegen, 1902) pagal 1938 m. duomenis paruoštas 2008 m. kraštotyrininko Bernhard Waldmann (1943–2016)

Kaune įkurtame Lietuvos universitete ir Kauno Karo muziejuje. 1923 m. įsteigtas Šiaulių miesto muziejus „Aušra“, 1924 m. birželio 20 d. Klaipėdos krašto muziejaus draugija „*Memeler Landesmuseum* e.V.“ 1925 m. liepos 4 d. įvyko Lietuvos kraštotyros draugijų suvažiavimas, apibrėžti tikslai ir veiklos kryptys (Matulytė, 2017). Šiuo laikotarpiu išleista vertingų praeičiai pažinti leidinių. 1938 m., minint Klaipėdos sukilimo 15-ąją sukaktį, Mažosios Lietuvos kultūros ir politikos veikėjas Jonas Vanagaitis (1869–1946) paruošė gausiai vaizdine medžiaga papildytą straipsnių rinkinį „Kovos keliais“ (1937), skirtą įamžinti 1923 metų sausio viduryje vykusius lietuvininkų kovų įvykius ir valstybės kūrimosi eigą. Mokytojas Martynas Gelžinis paruošė krašto pažinimo vadovėlį „Mano Gimtinė Klaipėdos kraštas“ (Klaipėda, 1935). Lietuvos tyrėjų darbai apie krašto gamtą ir ūkio raidą bei praeitį skelbti atskirų mokslo šakų leidiniuose.

Klaipėdos krašto praeities ir kultūros pažinimo vokiškoji tradicija: Pakraščio sodai

Ne mažiau turiningas krašto pažinimo ir kultūrinio gyvenimo ir kraštotyros veiklos vaizdas atsiveria apžvelgus Klaipėdos miesto vokiečių bendruomenės spaudą ir kultūrinius renginius. Klaipėdos (istorinis *Memel*) miesto dienraštis „Klaipėdos Garlaivis“ (*Memeler Dampfboot*) leistas uostamiestyje nuo 1849-07-03 d., jame skelbtos miesto, krašto (Memelland), valstybės ir pasaulio įvykių naujienos, spausdintos vario litografijos, pirmosios nuotraukos, uosto ir žmonių atvaizdai, vėliau pristatyta krašto dailininkų kūryba. Nuo 1927 m. spalio 26 d. (trečiadienio) krašto kultūrininkai leido mėnesinį priedą *Pakraščio sodai* ((*der Grenzgarten*): *Heimatkundliche Beiträge aus dem Memelgebiet und den Grenzgebieten*). Pagrindiniai tikslai: per žinias skatinti domėjimąsi Tėvynės praeitimi ir puoselėti meilę gimtinei. Priedas leistas vidutiniškai kartą per mėnesį, trečiadienį, ketvirtadienį ar penktadienį. Tai vertinga Mažosios Lietuvos vokiškosios kultūros paveldo dalis. Laikraštis spausdintas gotiškuoju (*Kurrent*) šriftu, nors jau buvo įsigalėję lotyniško raidyno pagrindu Suterlino (*Sütterlinschrift*, 1915–1920 m.) rašmenys. Ilgametis leidinio redaktorius buvo Robertas Leubner'is, vėliau jį pakeitė Martinas Kakis (*Matin Kakes*, 1894–1987). Leidinys leistas iki 1944 metų vasaros. Manoma, kad per dešimt su puse metų buvo išleista 120 *Pakraščio sodų* (*der Grenzgarten, sutr. Grg*) priedų, nuo 6 iki 12 numerių per metus. Priedai žymėti numeriais atitinkamai pagal mėnesius. Kartais per mėnesį viename priede sujungti du numeriai, išskirtiniais metais mėnesinis priedas neleistas, pvz., 1932 metais tai įvyko net

penkis mėnesius iš eilės, tačiau gruodžio mėnesį išleisti net trys priedai su skirtingais sekos numeriais. 1938 metais iki lapkričio mėn. išleisti paskutiniai 6 numeriai. Leidėjai priedo medžiagą vertino ir siekė ją padaryti kuo pasiekiamesnę. Mokytojas Karl-Otto Schwarzien parengė ir skelbė 1932 ir 1935 m. penkių Grg leidybos metų straipsnių rodyklę. 1936–1938 m. dėl susiklosčiusių aplinkybių priedo turinių sąvado nespėta paruošti. Šią spragą bandė užpildyti Vasilijus Safronovas ir šio straipsnio autorius (2006–2010 m.).

Turiningas pasakojimas kėlė pasididžiavimą savuoju kraštu

Pagrindiniai *Pakraščio sodų* (*der Grenzgarten*) rašinių autoriai, taigi ir skaitytojai, buvo Klaipėdos ir Tilžės mokytojų seminarijas baigę mokytojai. Iš žymesnių vardų paminėsime Nidos pradžios mokyklos mokytoją, Neringos muziejaus (1928) įkūrėją Henry Fuchsa (1898–1980), Kertuvėnų pagrindinės mokyklos mokytoją Karl-Otto Schwarzien, Jūros apylinkių tautosakos bei senienų rinkėją, pilkapių kasinėtoją. Vertingus straipsnius skelbė Rygos Herderio instituto istorikas Percy Meyer (Ryga) bei Karlas Engelis (Carl Engel, 1895–1947) – nuo 1929 metų Karaliaučiaus „Prussia“ muziejaus darbuotojas, po 1934 m. Herderio instituto docentas (nuo 1937 metų Karaliaučiaus universiteto profesorius). Dalis straipsnių skelbti be tikslų autorystės nuorodų, yra tik pirmosios vardo ir pavardės raidės. Kaip prisiminimuose rašė redaktorius M. Kakes, Valstybinė spaudos priežiūra [Lietuvos vyriausybės atstovas Klaipėdoje] laikraščio turinį visuomet nuodugniai tikrindavusi. Priedo straipsnius išsamiau aptarsime kitame rašinyje, o šį kartą paminėsime su Pagėgiais ir Klaipėda susijusius rašinius, atskirais atvejais gretinamus su mokslo tyrimais, didelės išliekamosios-pažintinės vertės darbais. *Pakraščio soduose* įvairiais metais aprašytos Klaipėdos krašto žymesnės asmenybės-kultūrininkai: E. Gisevius (1929), *Jonnas Pippirs* (1933-01-27), pirmojo Vokiečių-Lietuvių kalbų žodyno leidėjas kultūrininkas K. G. Mielke (1931-11-11), kunigai J. Reimersas (1931-12-11) ir Johann Ambrosius (1929 liepa). Brandžiausi pamario kraštotyros darbai skelbti 1931–1935 m. Kraštotyrininkas, mokytojas, vėliau garsus „gimtinės rašytojas“ *Rudolfas Naujokas* (R. Naujok 1903–1969) 75-ųjų gimimo metų sukakties proga paskelbė išsamų straipsnį apie vaistininko, žymiausio Klaipėdos krašto istoriko-kraštotyrininko Johano Kazimiero Zembrickio (J. K. Sembritzki) gyvenimą ir veiklą bei svarbą krašto praeičiai pažinti (1930 m. gruodžio 19 d.). Atskiras darbas apie Karaliaučiaus universitetą baigusius

krašto kultūros veikėjus (*Wohl dem, der seiner Väter gern gedenkt!*, 1933–1934 metai). Publikuoti rašiniai apie pirmąsias lietuviškas Biblijas ir jų leidybą (1928), senąsias bažnyčias (Vilkiškių, Rusnės, Priekulės, Viešvilės (09-11-1937 d.), Klaipėdos Šv. Jono (1936–1938) ir kt.). Atskiri straipsniai skirti daugiau nei 200-ų metų amžiaus Klaipėdos krašto mokykloms (Rusnės, Skirvytėlės, Priekulės, Budelkiemio ir kt.) (1936). Skelbti krašto lietuvių kilmės vietovardžių, asmenvardžių ir tautosakos (patarlių vok. k.) rinkiniai, žinutės apie lietuvių kaimo buitį (1928), aprašyti vestuviniai papročiai Pagėgiuose 1850 m. (1929-11), kaimiečių aprėdai, tautodailė, gobelenai, nėriniai (1928, 1935), Tilžės baldžių puošyba (1937-10-23 d.), pirmosios vėjinės lentpjūvės ir kt. Paminėtinas išsamus rašinys apie iš Šilutės kilusį rašytoją Hermanną Sudermanną ir jo mokslo metus Tilžėje (1937). Sudarytos Tilžės, Nidos, Preilos ir kt. gyvenviečių išskirtinių praeities įvykių ir asmenų lentelės. Pristatytos anglų, škotų,

norvegų, ir olandų giminių (Anker, Simpson, Mason, MacClean, Beerbohm, Ogilvie) ir jų palikuonių pėdsakai Klaipėdos krašto miestuose ir dvaruose. Jūros ir Kranto (Cranz) apylinkių archeologinių kasinėjimus, paleolito laikotarpio kultūrų bei Vikingų senkapių radinius skaitytojams pristatė K. O. Švarcenas, Karlas Engelis (1931) ir O. Tišleris (Oscar Tischler 1843–1891). Skyrelyje „Iš mano senelio jaunystės“ (*Aus meiner Großvaters Jungenzeiten*) pakartotinai perspausdintos XIX a. II pusės laikraščio *Memeler Dampfboot* žinutės. Sukurtas krašto istorinis pasakojimas vėliau atnaujintas ir skelbtas atskirose knygelėse (pvz., C. Engel, O. Schwazien, H. Fuchs ir kt.). Vertingesni straipsniai be nuorodos į pirminius šaltinius skelbti 1948–2021 metais atnaujintame *Memeler Dampfboot* laikraštyje. Sukurtas tvirtas pagrindas pasakoti apie Klaipėdos krašto praeitį, o vėliau atlikti mokslinius praeities ir paveldo tyrimus. Daugelis straipsnių duomenų tapo šandienos krašto istorijos mokslo pagrindu.

LITERATŪRA

1. Aleknavičius B. Mažosios Lietuvos poringės, Klaipėda, 2008.
2. Auszros“ archyvas: Martyno Jankaus rinkinys. Sud. Domas Kaunas, Audronė Matijošienė, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, Standartų spaustuvė, 490.
3. Fritz Brix. Tilsit-Ragnit. Stadt und Landkreis. Ein ostpreussisches Heimatbuch. (= Ostdeutsche Beiträge. Aus dem Göttinger Arbeitskreis. 50). Würzburg 1971, DNB 458346888.
4. Gelžinis M. Mano Gimtinė Klaipėdos kraštas, 1935/ Mažoji Lietuva–1996.
5. Leonas Gineitis. Tilžės literatūrinė draugija ir lietuvių tautinis atgimimas. [Die Tilsiter Literarische Gesellschaft und litauische nationale Wiedergeburt.]. Litanistika, 1990, 2, S. 77–86.
6. Greutz Georgas. Ostdeutsche Heimat nördlich der Memel: Der Kreis Pogegen 1909–1939. Die Geschichte eines memelländischen Kreises im ostpreussischen Grenzgebiet. Archiv Arbeitsgemeinschaft der Memellandkreise, e. V. Heddesheim, 1993, Nr. 19, 53. <https://docplayer.org/64392113-Der-kreis-pogegen.html>
7. Hermann Arthur, Skowera Helga-Martina. Die Grenze als Ort der Annäherung : 750 Jahre deutsch-litauische Beziehungen. Köln : Mare Balticum, 1992. 218.
8. Juška Alb. Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI–XX a. Mažosios Lietuvos fondas, Chicago, 1997.
9. Juška Alb. Mažosios Lietuvos mokykla. Mažosios Lietuvos fondas, Chicago, 2003.
10. Jentzsch Alfred. Nachweis der beachtenswertesten und zu schützenden Bäume, Sträucher und erratischen Blöcke in der Provinz Ostpreußen auf Grund der vom Landeshauptmann der Provinz Ostpreußen versandten Fragenbogen. Königsberg i. Pr. 1900. 204 S.
11. Kaunas D. Mažosios Lietuvos knyga. Vilnius, 1996 (disertacija: „Mažosios Lietuvos lietuvių knygos raida 1808–1919 metais“, Vilnius, 1990).
12. Kirrinnis Herbert. Tilsit, die Grenzstadt im deutschen Osten, 1935.
13. Kšanienė D. Muzika Mažojoje Lietuvoje: lietuvių ir vokiečių kultūrų sąveika (XVI a.–XX a. 4 dešimtmetis). Klaipėda : Klaipėdos universiteto leidykla, 2003, 518.
14. Matulytė M. Kraštotyrinė etnografija: sąvokos performatyvumas. Litanistika. 2017. T. 63. Nr. 3(109), p. 168–182.
15. Kurschat Heinrich Albert. 1968. Das Buch vom Memelland: Heimatkunde eines deutschen Grenzlandes. Verlag F. W. Siebert, Oldenburg (Oldb) 1968, DNB 457326395/ 287 S. (II leidimas – 1990 m.).
16. Nausėdas Vl. Rambynas. Mokslas ir gyvenimas. 1973, Nr. 6, p. 26–27; Rambynas. 2015, Nr. 8, p. 77–78.
17. Masalskis H. Das Sprachgenie. Georg Sauerwein. Eine Biographie. Igel-Verlag, Oldenburg 2003.
18. Pēteraitis V. Mažosios Lietuvos ir Tvanksto vietovardžiai: jų kilmė ir reikšmė. 1997.
19. Pocyte S. Die Litauische Literarische Gesellschaft - die Festhalterin des Erbes einer „Sterbenden Nation“ 1879–1923. Latvijas vēstures institūta žurnāls [The Journal of the Institute of Latvian History]. 2016, Nr. 1, p. 28–65.
20. Sliužinskas R. Eduardo Gizevijaus ir Gustavo Gizevijaus gyvenimas ir veikla. Gimtasai kraštas: mokslo darbai. 2011, t. 4, p. 21–28. Kaunas: Žiemgalos leidykla, ISSN 2029-0101
21. Tetzner Oswald und Tetzner Helena. Dainos: litauische Volks-gesänge, Leipzig, 1897.
22. Tetzner Oswald. Die Slawen in Deutschland. Leipzig, 1902.
23. Vanagaitis J. Kovos keliais. 1938, p. 315. (Antras leidimas 2012 m.).
24. Zenkevičius Vl. Klaipėdos krašto pinigai 1917–1923. Vilnius, Briedis, 2016.
25. Zembrickis J. (Johan Sembritzki). Šilokarčiamos krašto istorija. [1920, 217/- liet. k.– 2005, 188].

Gyvenimas po karo. Aukštgiriai

Dainius KINDERIS

Žukai

1945-ieji. Trečiasis Reichas – nacistinė Vokietija kapituliuoja užleisdama pozicijas Raudonajai armijai ir prarasdama Rytprūsius – Kionigsbergo kraštą (dabartinė Kaliningrado sritis). Šimtai tūkstančių vokiečių traukiasi į vakarus už savęs palikdami ištisus miestus ir kaimus. Didžioji dalis klestėjusių vietovių tampa ištuštėjusiomis dykromis, ypač Tilžės ir Ragainės kraštas, gausiai apgyvendintas šišioniškių lietuvių ir vokiečių. Ilgus metus puoselėtas miškingas ir derlingas kraštas su savita kultūra, verslais ir pramone tampa švilpaujančių vėjų namais. Iš Smalininkų į Tilžę pusšimtį metų ažuolų miškais ir javų palaukėmis

rūkės siaurukas sustabdytas, bėgiai išrinkti, tiltai nugriauti. Po kelis šimtus ir daugiau gyventojų turėję panemunio kaimai – Sokaičiai, Baltupėnai, Vėžininkai – ištuštėja, kaip ir kiek tolėliau nuo Nemuno, pačiame pasienyje masyvios Karšuvos girios pakraštyje esantis Aukštgiurių kaimas (Augsgirren), sovietmečiu imtas vadinti nebe Aukštgiriais, o Aušgiriais.

Kiekviename kaime liko po vieną kitą senųjų gyventojų šeimą, kuriems nepavyko pabėgti iškart, o paskui jau geležinė uždanga per stora buvo net bandyti. Visi kiti, apie 30 gyvenamųjų pastatų, tapo tuščiais.

Aušgirių kaimo peizažas šiandien. D. Kinderio nuotrauka

Netrukus kitoje sienos pusėje, Lietuvoje, pradėjo sklisti kalbos apie tuščius vokiečių namus, dvarus, apleistus tvartus, karčiamas ir maitinės valdas, didelius dirbamos žemės ir miškingus plotus. Keliauti skatino ne tik atsivėrusi siena ar nepritekliai, bet ir valdžios raginimas ten kurtis ir apgyvendinti teritoriją.

Tarp pirmųjų naujakurių buvo ir šiandieniniai mūsų istorijos herojai – Bronius Ambložiejus (85) ir Elena Bajorinienė-Globytė (83), atvykę į Aušgirių 1945-ųjų vasarą ir pradėję čia naują gyvenimą. Prieš Naujuosius Metus susitikome su tų įvykių amžininkais ir nusikėlėm į praeitį beveik aštuoniais dešimtmečiais.

Vienus atginė nepritekliai, kitus – baimė

3 hektarai žemės, didelė šeima ir staiga atsivėrusi galimybė į geresnį gyvenimą. Broniaus Ambložiejaus tėvai Juozas ir Petrė net negalvojo, ar verta keliauti į už miško esančią buvusią rytprūsių teritoriją. Su trim praaugusiais vaikais ir ką tik gimusia mergaite Bronike ant rankų pasikinkę vienintelį arklį išvažiavo iš Gaurės valsčiaus į pasienyje esančius kaimus.

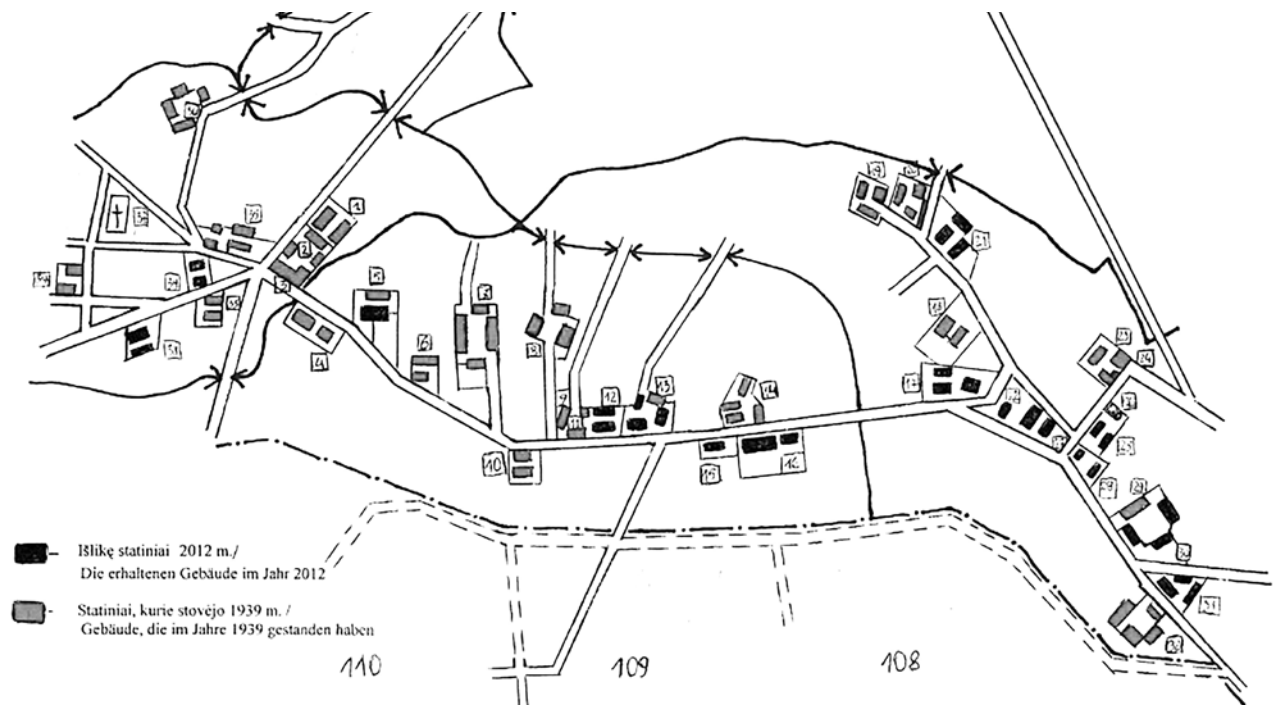
„Mažažemiai ir biedniukai kaip mes pirmieji pajudėjo, dar ir apylinkė rekomendavo, kad galima keltis ir apgyvendinti tuščias žemes, kad ten būtų žmonių, – pasakojimą pradeda Bronius. – Mano tėvas gal nebuvo didelis keliautojas, nes apsistojom pačiam pirmam kaime už rubežiaus, nors buvo galima ir į Kriokiškius (Krakischken), ir į Sokaičius (Sokaiten) ir į Baltupėnus (Baltuponen).

Atvažiavus radom namus be langų, plikom

sienom. Kelyje visur stovėjo rusų kareiviai, mūsų naujo namo kieme drybsojo gal penkios papjautos karvės išvirtusiais pilvais, buvo tokia smarvė, kad tėvas čia pat jas kieme iškasęs duobę suvertė“.

Elenos Bajorinienės tėveliai Juozas ir Uršulė Globiai taip pat buvo vieni pirmųjų atsikėlusiu į Aušgirių. „Mes gyvenome Puikių kaime, už miško, nuo čia valanda kelio arkliais. Buvo keturi namai, viename gyveno Sungailai, o kituose trijuose – vien Globiai, pusbroliai. Turėjom 18 hektarų žemės, laikėm karves ir bado tikrai neįtėm, bet bėgom ne dėl to. Tuo metu miške prie mūsų buvo aktyvūs partizanai. Mes juos vadinom miškiniais ir labai bijojom. Mėsą beveik visą reikėdavo atiduoti. Būna užaina į trobą kokie 15 vyrų, pavalgo, bet paskui išeina. Buvo baisu, kad kas neįduotų, tada būtų visus sušaudę. Bėgom iš baimės“, – prisimena Elena. Kaip tėveliai pasakojo, „apsistojo ties Aušgiriais iš atsargumo, nes buvo neaiškus laikmetis, apsigyventi ties rubežium buvo mažiau rizikos, jeigu koks pavojus, kad kuo greičiau pabėgti. Vyresnis brolis buvo siunčiamas daboti nužiūrėtos sodybos, kad niekas neužimtų. Mūsų užsiimtoji sodyboj turbūt laikė arklius metus po vokiečių pabėgimo, nes grindų nesimatė per mėšlą. Ir čia atvykus su miškiniais teko susidurti. Tetis įduodavo kanikę pieno ir pasakydavo, kur nueiti. Ten laukdavo vyras, paimdavo pieną ir net nekalbėjęs nueidavo“.

„Kaime buvo mada tokia, – pasakoja Bronius, – eiti vakarais pas kaimynus pasišnekėti. Vieną vakarą jau sutemos tėvą grįžtant miškiniai ir pasičiupo, klausia – ar kaustytas (reikėjo suprasti, ar su batais), tai jei būtų su batais buvęs, būtų nuavę, o kai su klumpėmis išėjo, tai paleido kaip sutiko. Dar po to

Aušgiriai 1939 m. (rytinė pusė)

Trečia iš kairės Elena Bajorinienė. Šeimos archyvo nuotrauka

:Bronius Ambložiejus su šeima. Šeimos archyvo nuotrauka

kelis kartus sribai šukavo mišką, ieškojo partizanų. Namuose badė šakėmis ir į grindis, ir daržinėje bertainius, visas kaimas kulkosvaidžiais apstatytas buvo, jei kokie partizanai iš miško būtų išbėgę – viskas, būtų pribaižę“.

Aušgirių pasiglemžia amžiaus gaisras

Naujakuriams atsikėlus į Aušgirių, čia buvo daugiau kaip 30 sodybų ir kitų vokiečių paliktų pastatų – daržinės, karčiama, maitinė. Kiekvienam kaime liko po vieną, kitą vokiečių šeimą, tai Aušgiriuose tokie buvo Neumanai, vietiniai juos vadino Neimantais. Bronius Ambložiejus prisimena, kad grįžtant su tėvu iš Tauragės ir išlindus iš miško negalėdavo pasakyti, kuris namas jų. Visur raudonavo stogai ir plytėjo, kiek gali užmatyti, gražiausi masyvūs pastatai. Daugumoje iš jų kartais gyvendavo kareiviai, pradžioje rusai dar bijojo giliai lįsti į Kaliningradą, pro Aušgirių į pietus vežė gurguoles sviedinių.

„Greit išsiaiškino, kas turi arklius su vežimais, tai tiems buvo prisakyta vežti patrankų sviedinius, taip tėvas išvažiavo ir mes jo nematėm dvi savaites, galvojom viskas, bus žuvęs. Paskui grįžęs pasakojo, kad praėjo tikrą pragarą, grioviuose gulėjo

kalnai arklių ir žmonių lavonų. Ištaškė lėktuvais ir tankais. Kas bandė išplaukti iš Klaipėdos, tuos irgi bombardavo. Pabėgti pasisekė mažai kam. Sunkūs ir čia buvo pirmieji metai – sribai, miškiniai, o paskui ir tas gaisras“.

Bronius prisimena tą pavasarį. „Buvo labai vešli žolė, dideli plotai ir nešienauta ilgai. Atsikėlė toks Simonaitis. Norėjo aplink savo sodybą apsideginti žolę. Kai užkūrė, tai pusė Aušgirių ir supleškėjo. Visokie tvartukai, daržinės, kalvė, žandarmerija, maitinės pastatai, dalis karčiamos. Vyrai subėgę teturėjo tik kelis viedrus vandens ir kastuvus, kur čia užgesinsi taip. Mokyklos pastatą dar visi subėgę išgelbėjo. Pleškėjo kaimas ir nupleškėjo, padegėjas baisiai pergyveno, o mes visi tylėjom ir pamiršom. Paskui vienas namas sudegė trenkus žaibui, vėliau sribai kitus medinukus ardė ir degino malkoms. Sausa, lengvai ardos, negi eisi į mišką malkų. Tada statė apylinkė naujus valstybinius pastatus, kaimuose ardė plytas ir vežė į Pagėgius, taip ir nyko Aušgiriai, o kokių gražių sodybų buvę, net neklauskit. Vienintelė neapgyvendinta sodyba buvo vadinama smaline, nes ten po karo matomai tvarkė variklius, grindys smalinos buvo, nieks nenorėjo keltis, taip tie gražiausi naujausi pastatai ir nugriuvo“.

Bronius Ambložiejus savo sodyboje Aušgiriuose. D. Kinderio nuotrauka

Neisi į kolūkį – uždarys į „sklepą“

Graži ateities vizija subliuško suvarius visą kaimą į kolūkį 1947 metais. „Grūdus liepė atiduoti, gyvulius, sėklas, nieko savo nebegalėjai turėti. Šnekėjo gražiai – o tai pasiesma, užaugš, bendrai dirbsma, pasidalysma ir linksmiai gyvensim. Kai užaugo, reikėjo pyliavą valstybei atiduoti, dalį sėklai, o kolūkiečiui nieko neliko. Gudresni kavodavo tarp malkų, tai dar metams miltų turėdavo, kas mandresnis į miškų ūkį Jūravoj išėjo dirbti, tai tiems pasisekė. Į kolūkį per gvaltą ėmė, mano tėvas nenorėjo, priešinos, tai suėmę laikė sklepe Vilkyškiuose, dvi paras nedavė nei gert, nei ėst. Nėr kur dingti!“ Po tų metų tėvas gavo 60 arų žemės, užrašė kelis darbadienius ir numetė maišą grūdų, kur vien išvalos buvo. Grįžęs jis tą maišą kieme papylė vištoms.

Moterys kaime buvo namų šeimininkės, o Elenai teko dirbti ir vietinėje parduotuvėje. „Dirbau parduotuvėj, kur gyveno Neumanai. Pradžioj visko buvo mūsų parduotuvėj, ir duona ir dešra ir sviess, ir vyniuks, degtinė. Vėliau pradėjo kai kurias prekes normuoti, bet kas su pardavėja blatą turėjo, tiems gerai būdavo. Duonos kepaliuks kainuodavo 21 kapeiką, o bonką pridavęs 12 kapeikų gauni, tai dvi bonkos ir turi kepaliuką. Vėliau dirbau ir buhalterė kolūkyje, bet atsibodo klaidas taisyti, tai prieš pensiją išėjau į vaikų darželį auklyte dirbti. Dabar jau 23 metai kaip pensioj“.

Pažvelgus į šalia sėdintį Bronių, Elena nusikelia 75 metus atgal. „Negaliu aš į jį žiūrėti! Kaip jis mani

skriausdavo. Eidavom kartu iš mokyklos su fanierinėm kuprinėm, tai visas vieškelis arkliašūdžiais nusėtas būdavo, Bronius tais arkliašūdžiais mus, mergaites, ir apdovanodavo“. Elena prisimena ir savo mokyklą, kur įsikūrus nieko nebuvo, kas savo kėdę atsinešę, kas staliuką ar suoliuką, viską susikūrė patys, jokio turto nebuvo palikta.

Žmona ar vyras – iš kaimynų

Nugrimzdusi į praeities prisiminimus, Elena džiaugiasi, koks vieningas buvo jų kaimas. „Visos šventės būdavo kartu, visi Nauji Metai, išlydėtuvs į kariuomenę, viską švėsdavom kartu, o dabar, daug nykiau, žmonės kas sau. Nors buvom alkani, basi, bet smagiai gyvenom, daug vargo vargom, gal dėl to ir Dievulis tiek ilgai laiko“.

Abiejų mūsų herojų antrosios pusės jau išėję anapilin, o patys gyvena su savo vaikais, kurie liko Aušgiriuose. „Savo žmoną sutikau čia pat, namuose, – pažintį su pačia Teodora prisimena Bronius, – į kriaučkas buvo atėjusi tokia moteriškė ir paskui ją atėjo padėjęja, gyvenom mūsų name, tai ji man po kojom ir pasimaišė. Apsivedėm, turėjom keturis vaikus, anūkų ir proanūkių jau nesuskačiuoju“.

Elenai vyras taip pat maišėsi po kojom nuo vaikystės, kaimynas iš gretimo namo. Gražus vyras, garbanotas buvo, kur netekėsi. Bajorinai susilaukė dviejų sūnų, su vienu iš jų Elena gyvena toje pat sodyboje Aušgirių kaime, šalia istorinio rubežiaus ir toliau.

Zusammenfassung

In der Stadt Neman (lit. Ragainė) an der Memel (lit. Nemunas), derer Ufer hier dem heutzutage Russland zugeteilten Ostpreußen angehört, gibt es einige erhalten gebliebene wertvolle Zeugen der Geschichte. Darüber berichtet der Historiker **Norbertas Stankevičius** im Aufsatz „**Auf der Suche nach den Spuren von Mažvydas. Merkmale der Geschichte und Kultur der Stadt Ragainė**“. Einer von den wertvollsten Zeugen der Geschichte, den der Autor hier beschreibt, ist die auf dem Territorium Russlands größte gotische Burg des Mittelalters: Das ist ein seltenes architektonisches Denkmal, welches Kriege, verschiedene Schwerzeiten und Naturkatastrophen während Jahrhunderte durchgestanden hat. Die Burg wurde aber nicht renoviert, seit 1945 hat sie kein Dach und wird ständig zerstört. Für uns ist und bleibt die Stadt Ragainė wichtig als die Stadt des ehemaligen Preußisch-Litauens und die Stadt von Martinus Mosvidius (lit. Martynas Mažvydas). Der Autor des ersten litauischen Buches (1547 in Königsberg) war im 16. Jh. als Pfarrer von Neman tätig. Diese Kirche ist zum Teil erhalten geblieben. Sie steht auf ihrem historischen Ort, wie auch zu Zeiten von Mosvidius, auch wenn sie im Innern schon anders gestaltet ist. Litauische Organisationen hegen immer noch die Hoffnung, die leiblichen Überreste von einigen hier bestatteten bekannten litauischen Pfarrern zu finden, und in der Kirche ein gemeinsames litauisch-russisch-deutsches Kulturzentrum einzurichten.

Im Aufsatz „**Die Uhren im Alltagsleben und in der Kultur der Preußisch-Litauer**“ gibt die **Roza Šikšnienė** einen Überblick über die Verbreitung

der Uhren auf dem ethnographischen Territorium Kleinlitauens und weist darauf hin, dass die Uhren im Alltag der Preußisch-Litauer ein gewöhnlicher Bestandteil waren. In den Städten und Dörfern waren verschiedene Uhren verbreitet: Sanduhren, mechanische Taschenuhren, Stehuhren oder Wanduhren gestalteten zusammen mit dem Möbel ein eigenartiges Interieur der preußisch-litauischen Haushalte und erleichterten alltägliche Haushaltsarbeiten. Die Hausarchitektur mit verschiedenen Verzierungselementen, darunter Sonnenuhren, Kirchentürme mit Turmuhren schmückten und schufen eine reichere kulturelle Umgebung des Landes.

Im Aufsatz „**Adomas Skiežgelas – Architekt – Künstler**“ stellt der Autor **Petras Šmitas** den von Skuodas stammenden Niederlitauer, Architekten und Künstler Adomas Skiežgelas, der seit einigen Jahrzehnten in Klaipėda lebt und dort schafft. Für sein Schaffen ist die Gegenwartsbezogenheit und die betonte Funktionalität des Werkes typisch. Er kann als wahrer Schöpfer bezeichnet werden: In vielen Jahren hat er mehrere plastische und räumliche Kunstwerke von verschiedenem Inhalt, Form, Bestimmung und Umfang geschaffen. Der Autor schildert in seinem Aufsatz ein wahrheitsgetreues und herzhaftes Bild von diesem talentierten Künstler und Freund und präsentiert dem Leser die wichtigsten Werke von A. Skiežgelas.

„Das ist ein bescheidener Versuch, dank der genialen Erfindung Fotografie, darüber nachzudenken und sich vorzustellen, welche Kleider

unsere Landsleute in den Jahren 1900–1945 kauften, schneiden ließen und trugen. In den angeführten Fotos sieht man Menschen aus Vilkyškiai, Rukai, Šilutė, Skirvytė, Šilgaliai, Nida, Akmeniškiai und aus heutzutage hinter der Staatsgrenze liegenden Gastai, Tuniškiai, Kryžionai, Štukai, Ragainė und Tilžė. Die meisten schwarz-weiße Fotos stellen das Alltagsleben dar, aber sie bieten trotzdem die Möglichkeit darzustellen, welche Fähigkeiten und die Lust die lokalen Menschen hatten, sich für den Alltag und Festlichkeiten schön zu kleiden. „Gleichzeitig lassen sich Schlüsse über komplizierte Situation jener Zeit nicht nur „im litauischen Ostpreußen“, in Kleinlitauen, sondern auch in Europa ziehen“, so fasst seinen Aufsatz **„Besonderheiten der Kleidung von Preußisch-Litauern im historischen Kontext“** der Autor **Anatolijus Jakimovas** aus Vilnius zusammen.

Der Pädagoge, Kulturforscher und Journalist **Eugenius Šaltis** bietet einen Aufsatz **„Über den Kameraden, der vom Gott mit Talenten beschenkt wurde“** zahlreiche Erinnerungen an den im Jahr 2019 verstorbenen, berühmten litauischen Landeskundler, der im Denkmalschutz tätig war und Autor von mehreren Büchern, von den über 300 Aufsätzen, darunter auch in der Zeitschrift „Rambynas“, ist, den Ehrenbürger der Stadt Tauragė **Edmundas Mažrimas**. Der Autor des Aufsatzes arbeitete mehrere Jahre mit Herrn Mažrimas zusammen und erinnert sich an den Kameraden als an einen besonders fleißigen und guten Fachmann auf dem Gebiet des Denkmalschutzes, aber er deckt auch andere interessante Tätigkeitsbereiche von Edmundas Mažrimas auf.

In der 1. Hälfte des 19.-20. Jh. waren die Städte Tilžė (Tilsit / Sovietsk) und Klaipėda (Memel)

die Herde zur Pflege, Erforschung der Natur und Kultur Kleinlitauens sowie zur Verbreitung von lokalen Traditionen. Die Ziele dieser aufklärerischen Tätigkeit, ihre Vertreter und von ihnen durchgeführte Arbeiten entsprachen den Bedürfnissen nach der Erkundung des geistlichen und gegenständlichen Erbes und nach der Pflege der nationalen Identität unter den Mitgliedern litauischer und deutscher Gemeinden am Rande Ostpreußens (in Kleinlitauen). Die lokalen Umgebungen, besondere Persönlichkeiten und historische Ereignisse sowie ihre Wertungen (die historische Narrative) in beiden Gemeinden unterscheiden sich. Die Erkennung nationaler Identität und derer Ausdruck zu der Jahrhundertwende erweckte die nationale Wahrnehmung der Litauer, somit entstand auch die Notwendigkeit, die eigene kulturelle Eigenart zu pflegen, was mit der Zeit Bedingungen geschaffen hat, den litauischen Staat zu gründen und ihn zu festigen. So präsentiert das Thema von dem Aufsatz **„Landeskundliche Bewegung in Kleinlitauen (Teil I)“** der Autor **Egidijus Bacevičius** aus Klaipėda selbst.

„Das Leben nach dem Krieg. Aukštgiriai“ heißt der sich auf den Erinnerungen gründende landeskundliche Aufsatz von **Dainius Kinderis**. „Zu den ersten Ansiedlern gehörten auch die Protagonisten des Aufsatzes – Bronius Ambložiejus (85 Jahre alt) und Elena Bajorinienė–Globytė (83 Jahre alt), die in Aukštgiriai (dt. Augstgirren) im Sommer 1945 angekommen sind und hier ihr neues Leben begonnen haben.“ Zusammen mit den zeitgenössischen Zeugen jener Ereignisse geraten wir in die Zeit vor fast acht Jahrzehnten. Die Erfahrungen und Erlebnisse der Menschen zeugen den Lesern von der Realität des Dorfes Aukštgiriai und somit des ganzen Landes in der Nachkriegszeit.

I vokiečių kalbą vertė Justina Daunorienė

Abstract

Several valuable traces of history have remained in Ragnit (Neman) Town on the bank of the Neman River belonging to the East Prussians under the rule of Russia. **Norbertas Stankevičius** described them in his article titled **On the Trail of Mažvydas. History and Culture of Ragnit Town**.

One of the most valuable witnesses of history depicted by the author is the largest Gothic castle in the territory of Russia. It is a rare architectural monument that has survived wars and hundreds of years of misfortune and natural disasters. In 1945, the castle lost its roof and ever since then it has been slowly crumbling to dust. Ragnit Town holds great value to us as a town of Prussian Lithuania and Martynas Mažvydas, who wrote the first Lithuanian book (in Kaliningrad in 1547) and worked as the parish priest in Ragnit in the 16th century. The church, where Martynas Mažvydas served, has remained partially standing in a historical place. It has changed a lot both in the inside and the outside. Lithuanian organizations are holding onto a sliver of hope to find the remains of several famous Lithuanian priests who were buried here and to establish a joint Lithuanian, Russian and German Culture Center in the church building.

In her article titled **Clocks in the Household and Culture of the People of Lithuania Minor**, **Roza Šikšnienė** reviews the prevalence of clocks and watches in the ethnographic region of Lithuania Minor. According to the author, time-keeping devices were a usual item in the

households of Lithuania Minor. Sand timers, mechanical pocket watches, freestanding and wall clocks were arranged to suit the furniture and to create a unique home interior in the villages and cities of Lithuania Minor. These devices eased the household chores of the people. Meanwhile, house architecture encompassing a variety of decorative elements, including sun clocks, and churches with clock towers created a richer and much more ornate cultural environment.

In his article titled **Adomas Skiežgelas: Architect and Artist**, **Petras Šmitas** presents Samogitian architect and artist Adomas Skiežgelas of Skuodas, who has been delving into creative activities in Klaipėda for several decades now. His pieces of art are known for their contemporary style and highlighted functionality. This man is an artist who has been for many years creating plastic and spatial works of art of various content, shape, purpose and scope. The article paints a realistic and true portrait of a talented artist and a great friend of the author, presenting the key pieces of art created by Adomas Skiežgelas.

“This is a modest attempt to use the ingenious invention of photography to take a look at the clothing that our ancestors purchased, sewed and wore from 1900 to 1945 and thus let our imagination run wild. Residents of Vilkyškiai, Rukai, Šilutė, Skirvytė, Šilgaliai, Nida, Akmeniškiai and those from beyond the border in Gastai, Tuniškiai, Kryžionai, Štukai, Ragnit

and Tilsit are depicted in the photographs. Most of the remaining photos are done by the people and are black and white but this does not demean their value in discussing the ability of the local people to dress up for festivals or every day activities. These photos help us to gain insights into complex matters of that time period not only in the Lithuania Minor also known as the Prussian Lithuania but also in Europe,” says **Anatolijus Jakimovas** of Vinius, presenting his article titled **Peculiarities of Clothing of the People of Lithuania Minor in Historical Context**.

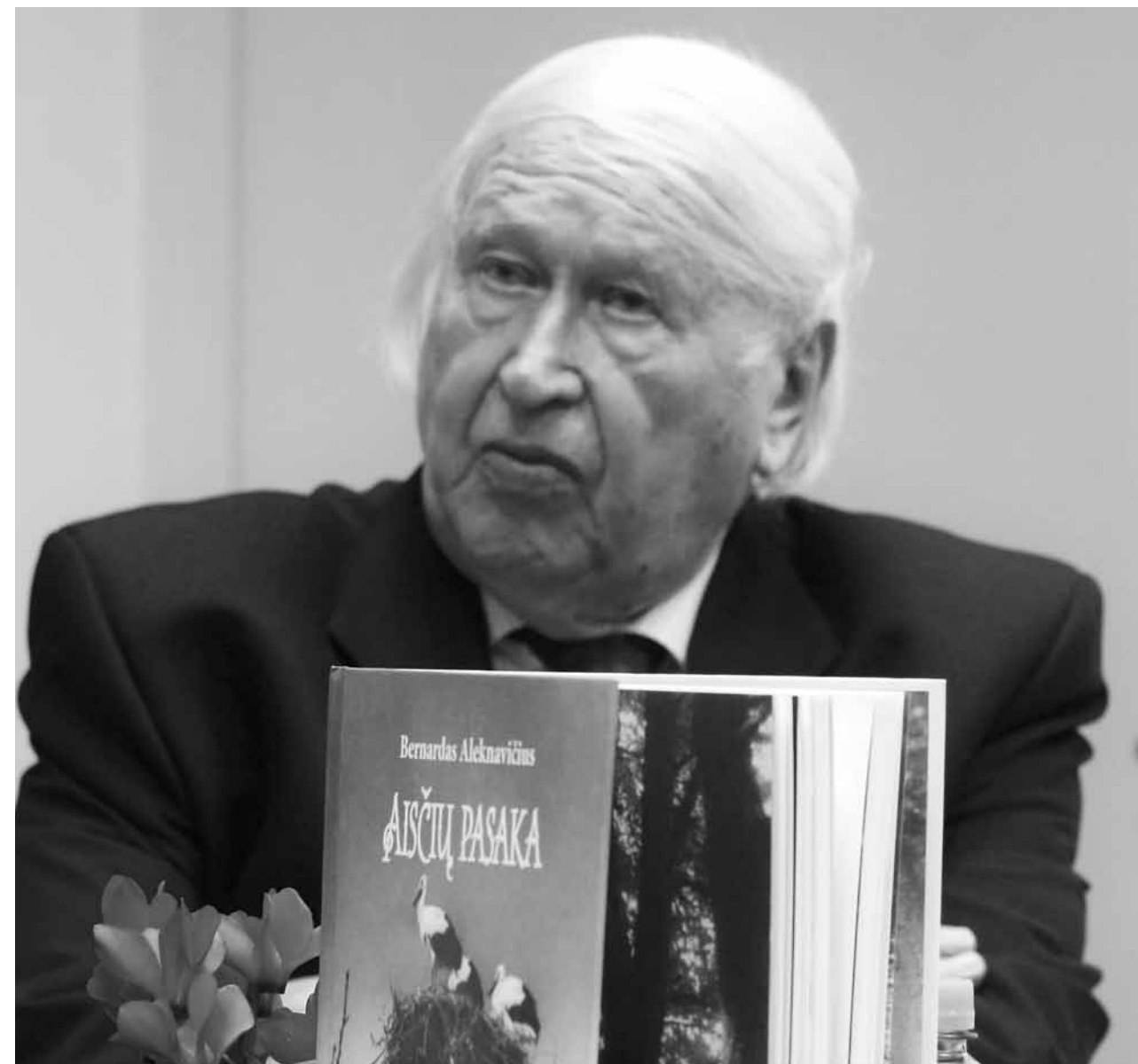
In his article titled **About my Pal whom God Gifted with Many Talents and Then Added Some More**, **Eugenius Šaltis**, teacher, advocate of culture and reporter, presents an assortment of memoirs about his late friend **Edmundas Mažrimas**, famous Lithuanian local historian, monument conservator, author of several books, about 300 articles, including those published in *Rambynas*, and honorary citizen of Tauragė, who died in 2019. For many years, **Eugenius Šaltis** has worked alongside **Edmundas Mažrimas**, and remembers his late friend as a hard-working and prominent specialist of his field and monument conservator. In his article, the author reveals many interesting tidbits about the activities of **Edmundas Mažrimas**.

In the 19th century and the first half of the 20th century, the main centers for researching and promoting the nature, culture and

traditions of Lithuania Minor were in Tilsit (Sovietusk) and Klaipėda (Memel). The goals of these educational activities, their main representatives and achievements suited the needs of the Lithuanian and German communities in the Lithuania Minor (Prussian Lithuania) to gain spiritual and heritage knowledge, and to nurture their national identities. The assessments (historical retelling) of the natural environment, renowned people and past events of both communities differed. The cognition and manifestation of national identity as the centuries changed woke the national self-awareness of the Lithuanians and they felt the need to preserve their cultural uniqueness. In the long run, this created the necessary conditions to establish and strengthen the Republic of Lithuania. These ideas are depicted in the article titled **Local History Movement in Lithuania Minor: Part I** by **Egidijus Bacevičius** of Klaipėda.

Life after War. Aukštgiriai is the title of the article by local author **Dainius Kinderis** who created his work on the basis of local history lore and memoirs. “The characters of the article, **Bronius Ambložiejus** (85 years of age) and **Elena Bajorinienė-Globytė** (83 years of age) were among the first new settlers. They came to Aukštgiriai in the summer of 1945 and started their new lives here.” The author travels back almost eighty years and reveals the reality of the post-war life in Aukštgiriai Village and its region through the prism of memoirs and experiences of the local people.

Į anglų kalbą vertė UAB „Mažas pasaulis“

In memoriam. 2020 lapkričio 29-ąją, eidamas 91-uosius metus, į Amžinybę išėjo **Bernardas Aleknavičius**, puikus dokumentinės fotografijos meistras, publicistas, dėmesingas istorikas ir kraštotyrininkas. Mažosios Lietuvos kultūra neteko krašto patrioto, savo kūryboje daug dėmesio skyrusio etnografiniams Vakarų Lietuvos gyvenimo motyvams. B. Aleknavičius 1989 m. inicijavo lietuvininkų bendrijos „Mažoji Lietuva“ steigimą, aktyviai prisidėjo prie Martyno Jankaus muziejaus įkūrimo Bitėnuose.

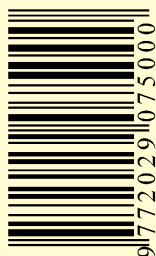
B. Aleknavičius gimė 1930 m. rugpjūčio 21 d., Šakių rajone, Lekėčių kaime. Ten dirbo pašte draudimo inspektoriumi. 1956 m. baigęs Kauno pedagoginę mokyklą, mokytojavo Kačerginėje, paskui ketverius metus darbavosi korespondentu Kauno rajono laikraštyje. 1963 metais buvo pakviestas į Lietuvos telegramų agentūrą (ELTA), ėjo fotokorespondento Klaipėdos kraštui ir Žemaitijai pareigas.

Apie meilę Mažajai Lietuvai kalba jo parengti ir išleisti leidiniai: „Adomas Brakas – Vydūno dvasios pakylėtasis“ (2007), „Lietuvinkais mes esam gimę“, „Mažosios Lietuvos poringės“ (abi 2008), „Kristijono Donelaičio portretas“ (2010); „Aisčių pasaka: Nuo Rambyno žvelgiant“ (2015).

E. Skipičio nuotrauka

Paveldas. Šereiklaukio dvaro svirno durys. E. Skipičio nuotrauka

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2 tūkst. eurų suma remia „Rambyno“ parengimo spaudai ir spaudos darbus, taip pat p. 2–60 esančių straipsnių parengimą.

© Rambynas, 2021. ISSN 2029-0756 Rengėjas (leidėjas): Pagėgių krašto draugija „Sandūra“, įm. k. 178054566, a. s. LT327300010097269819 Swedbank, AB, kodas 73000. Adresas: Mokyklos g. 13, Rukų k., LT-99302, Pagėgių savivaldybė, tel./faks. 8 441 41834. Apimtis 8 sp. l. Tiražas 500 egz. Leidžiamas du katus per metus. Vyr. redaktorė Diana Milašauskienė, el. p. sandura6@gmail.com, dizainerė-maketuotoja Kristina Kazlauskienė, kalbos redaktorė Jolanta Kasiliauskienė. Spausdino spaustuvė AB „Spauda“, Laisvės pr. 60, Vilnius.

Visa medžiaga (rašiniai), pateikta žurnale „Rambynas“, yra Pagėgių krašto draugijos „Sandūra“ nuosavybė. Žurnalo straipsnius kopijuojant ir platinant būtina nuoroda. Redakcijos nuomonė gali nesutapti su autorių nuomone.